

ОЦІНКА ГЕНДЕРНИХ ПИТАНЬ В УКРАЇНІ

2016

Оцінка гендерних питань в УКРАЇНІ

Київ – 2016

© 2016 Міжнародний банк реконструкції
та розвитку / Світовий банк

1818 H Street NW, MSN U11-1102
Washington DC 20433
Telephone: 202-458-7955
Fax: 202-522-2654

Website: [http:// www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)

Спостереження, тлумачення та висновки, викладені в цьому матеріалі, належать авторові (авторам) і можуть не відповідати поглядам Ради виконавчих директорів Світового банку або тих урядів, яких вони представляють.

Світовий банк не гарантує достовірності даних, представлених у цьому дослідженні. Кордони, кольори, назви та інші відомості, наведені в цій роботі, не вказують на наявність у Світового банку будь-яких суджень щодо правового статусу будь-якої території або схвалення, або підтримки таких кордонів.

Права та дозволи

Представлений у цій роботі матеріал захищено авторським правом. Копіювання та/або передавання цієї роботи частково або в повному обсязі без дозволу може бути порушенням чинного законодавства. Світовий банк заохочує поширення цієї роботи та, зазвичай, надасть дозвіл у якнайкоротший строк.

Для отримання дозволу на фотокопіювання або передрук будь-якої частини цієї роботи надішліть запит, що містить повну інформацію, на зазначену вище адресу.

ISBN 978-617-7239-06-1

Акроніми та аббревіатури

CEDAW	Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок
EVS	Дослідження європейських цінностей
FINDEX	База даних з питань охоплення фінансовими послугами
LiTS	Обстеження “Життя в умовах перехідної економіки”
PISA	Міжнародна програма з оцінки освітніх досягнень учнів
SIGI	Індекс соціальних інститутів та гендерних питань
WDI	Показники світового розвитку
APB	Антиретровірусний
АТО	Антитерористична операція
ВНД	Валовий національний дохід
ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ГД	Генеральний директор
ГОН	Гендерно-обумовлене насильство
ДСЗ	Державна служба зайнятості
ДРТ	Допоміжна репродуктивна технологія
ЄЕК ООН	Європейська економічна комісія ООН
ЄС	Європейський Союз
ЄЦА	Європа і Центральна Азія
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
ІЛР	Індекс людського розвитку
МІКС	Мультиіндикаторне кластерне обстеження
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України
МДОУ	Медико-демографічне обстеження України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОМ	Міжнародна організація з міграції
МОН	Міністерство освіти і науки України

МОП	Міжнародна організація праці
МФК	Міжнародна фінансова корпорація
НСЖ	Насильство стосовно жінок
НУО	Неурядова організація
ОБСЄ	Організація безпеки та співробітництва в Європі
ОГС	Організація громадянського суспільства
ОЕАН	Обстеження з питань економічної активності населення
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОП	Обстеження підприємств
ОУЖД	Обстеження умов життя домогосподарств
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РКБТ	Рамкова конвенція із боротьби проти тютюну
СКН	Сумарний коефіцієнт народжуваності
СНІД	Синдром набутого імунодефіциту
ТБ	Туберкульоз
ЦРТ	Цілі Розвитку Тисячоліття
ЦСР	Цілі Сталого Розвитку
ФН ООН	Фонд народонаселення ООН
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд ООН

Зміст

Вступ	10
Розділ 1. ІНСТИТУТИ	13
А. Правове та інституційне середовище	13
Б. Право голосу та представництво	15
В. Суб'єктивний добробут	18
Г. Гендерно-орієнтовані погляди в суспільстві	21
Розділ 2. ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ.	28
А. Освіта.	28
Б. Здоров'я.	33
Розділ 3. ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ	45
А. Ринок праці	45
Б. Доходи і бідність.	61
В. Кар'єрне зростання та підприємництво	69
Розділ 4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОЛІТИКИ	74
Використані джерела.	78
Додатки	87

Подяка

Дана оцінка була підготовлена Ганною Герасименко у співпраці з Клавдією Максименко, старшим спеціалістом представництва Світового банку в Україні. Основні результати та рекомендації оцінки були обговорені в експертному середовищі за участі представників української влади, науковців, агенцій міжнародного розвитку та недержавних організацій. Ми вдячні за коментарі та інформаційну підтримку, що були надані фахівцями під час підготовки звіту, зокрема Катерині Арданян, спеціалістці програми з протидії торгівлі людьми, Міжнародна організація з міграції (МОМ); Тамарі Буличовій, доценту, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова; Олександрі Чуркіній, спеціалістці з питань соціальної політики, ЮНІСЕФ; Наталії Федорович, директору департаменту з питань сім'ї, гендерної політики та запобігання торгівлі людьми, Міністерство соціальної політики України; Андрію Герасименко, голові департаменту моніторингу соціальних програм та нерегулярних досліджень, Державна служба статистики України; Оксані Кисельовій, національному координатору програми ООН жінки; Оксані Хмелевській, провідному науковому співробітнику, Інститут демографії і соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України; Олені Макаровій, заступнику директора, Інститут демографії і соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України; Анні Мусійчук, керівнику відділу вивчення громадської думки, Аналітичний центр “Соціоконсалтинг”; Марії Нікітовій, консультанту з питань соціального розвитку, Світовий банк; Ользі Осауленко, спеціалістці програми, Фонд народонаселення ООН (ФН ООН); Світлані Репік, національному експерту, дослідження Європейської Комісії “Жінки у владі та процесі прийняття рішень в країнах Східного партнерства”; Сергію Савчуку, Національному координатору, Міжнародна організація праці (МОП); Інессі Сенік, директору департаменту статистики праці, Державна служба статистики України; Олені Сусловій, голові Правління, Інформаційно-консультативний жіночий центр. Ми висловлюємо особливу подяку Ларисі Кобилянській, національному експерту з гендерних питань.

Короткий огляд

1. Мета даної оцінки полягає у визначенні та дослідженні основних проявів гендерної нерівності в контексті представництва, людського потенціалу та доступу до економічних можливостей населення України. Даний звіт підготовлено у відповідності до рамкової структури Звіту про світовий розвиток, присвяченого гендерній проблематиці розвитку. Гендерна оцінка ґрунтується на кількісному підході із використанням великої кількості міжнародних баз даних, серед яких – Показники світового розвитку Світового банку, База даних охоплення фінансовими послугами, Обстеження підприємств, Обстеження “Життя в умовах перехідної економіки”, Дослідження європейських цінностей, а також додаткових статистичних даних Євростату, Всесвітньої організації охорони здоров’я, Європейської економічної комісії ООН та інших. Національні дані були надані Державною службою статистики України, разом із результатами вибіркового обстеження з питань економічної активності населення та умов життя домогосподарств, даними Мультиіндикаторного кластерного обстеження та Медико-демографічного обстеження України. Були проведені консультації на національному рівні із провідними експертами з гендерних питань з метою підтвердження основних висновків та підсилення рекомендацій, наданих у звіті. Основні висновки дослідження можуть бути підсумовані наступним чином:

2. Україна характеризується високим рівнем людського розвитку, у тому числі у вимірі показників гендерної рівності. Переваги країни, головним чином, забезпечуються високими рівнями освіти та економічної активності жінок, які є співставними з показниками розвинених країн. Значного прогресу було досягнуто в зниженні рівня смертності серед матерів та дітей, збільшенні рівня охоплення послугами спостереження за перебігом вагітності та зниженні рівня передачі ВІЛ від матері до дитини. Національне законодавство загалом може бути охарактеризоване як гендерно-нейтральне, в той час як за міжнародними оцінками Україна відноситься до країн із низьким рівнем гендерної дискримінації в соціальних інститутах. З метою просування гендерної рівності були запроваджені цільові державні програми та розбудовані інституційні механізми розробки та координації гендерної політики. В Цілях Розвитку Тисячоліття задекларовано ряд важливих завдань у сфері гендерної рівності; однак більшість з них не були досягнуті повною мірою через брак політичної волі та неефективні політики. З метою охоплення прогалів в даній сфері гендерні питання були також включені до Національного порядку денного розвитку після 2015 року.

3. У звіті визначено деякі важливі аспекти гендерної нерівності в різних сферах суспільного життя, зокрема в політичному представництві та сфері прийняття рішень, гендерно-орієнтованих поглядах та розподілі сфер впливу у суспільстві. Незважаючи на високі освітні здобутки жінок та їх широке залучення до економічної активності, їх участь у політиці та прийнятті рішень залишається надзвичайно низькою. Незважаючи на заходи підтримки, що були вжиті з метою забезпечення 30 відсоткової гендерної квоти у виборчих процесах, на практиці ці норми можуть ігноруватися через брак будь-яких санкцій за їх порушення. Хоча жінки досить добре представлені на нижчих адміністративних рівнях управління та в органах місцевого самоврядування, у просуванні на вищі керівні посади в органах державної влади вони постійно стикаються з явищем “скляної стелі”. Водночас, наразі з’являється все більше свідчень підвищення соціальної активності жінок та їх залучення до діяльності з розвитку громадянського суспільства. Однак гендерні погляди на традиційні ролі чоловіків та жінок залишаються домінуючими в Україні та зумовлюють особливості гендерного розподілу повноважень у домогосподарствах та поза межами сім’ї. Такі стереотипи мають особливо важливе значення з точки зору поєднання професійних та сімейних обов’язків, зокрема зважаючи на переважне виконання жінками неоплачуваної та хатньої роботи. Соціологічні дослідження показують, що жінки менш задоволені своїм життям, аніж чоловіки.

4. Гендерні стереотипи відтворюються у системі освіти та є причиною активного циклу гендерного розподілу професій та сфер зайнятості. Підґрунтя такого розподілу криється ще у системі середньої освіти, оскільки шкільні підручники та програма можуть мати вплив на сприйняття “належних” гендерних ролей. В результаті, чоловіки та жінки схильні обирати різні освітні сфери після завершення шкільної підготовки. Хоча високий рівень охоплення жінок вищою освітою може вважатися важливою конкурентною перевагою на ринку праці, рівень переваг, які отримують жінки від отриманої освіти, може бути низьким. На практиці, професії та види економічної діяльності, в яких домінують жінки, часто асоціюються з нижчою заробітною платою та знеціненим соціальним престижем. Наразі

не існує ефективних інструментів оцінки результатів отриманої освіти за гендерною ознакою, так само, як і оцінки конкурентоспроможності українських студентів на міжнародному рівні.

5. Незважаючи на досить високий рівень економічної активності, жінки можуть стикатися з певними перешкодами щодо можливостей зайнятості та заробітків. Оскільки жінки переважають серед зайнятих у бюджетних секторах економіки (таких як державне управління, освіта, охорона здоров'я та надання соціальних послуг тощо), їх зайнятість виявляється більш захищеною з точки зору соціальних гарантій та ризиків безробіття. І навпаки, галузі, в яких домінують чоловіки, зазнають найбільшого впливу економічної кризи в результаті скорочень та спаду активності. Однак моделі працевлаштування підтверджують вразливість жінок на ринку праці; поширена зайнятість в режимі неповного робочого часу також перешкоджає кар'єрному та професійному розвитку жінок. Важливо, що розширена система соціального захисту материнства може створювати додаткові перешкоди щодо можливостей жіночої зайнятості, що призводить до упередженого ставлення роботодавців та є одним із чинників економічної неактивності жінок. В середньому, жінки заробляють менше, ніж чоловіки, проте гендерний розрив в оплаті праці лише частково пояснюється існуючими гендерними відмінностями в освіті, тривалості трудового стажу, міжпоселенськими та секторальними чинниками. Значення непояснених чинників гендерної різниці в оплаті праці може пов'язуватися з безпосередніми дискримінаційними практиками на ринку праці, які чітко відображені результатами соціологічних досліджень, а також "вертикальною" формою гендерної сегрегації зайнятості. Необхідно покращити доступ жінок до здійснення підприємницької діяльності та фінансових ресурсів за допомогою розробки цільових програм мікрокредитування та надання підтримки у започаткуванні бізнесу; також важливо підвищувати рівень фінансової грамотності населення.

6. Гендерна нерівність у можливості отримання доходу призводить до вразливості жінок та ризиків бідності. Хоча немає надійних даних, які б підтверджували загальну фемінізацію бідності в Україні, "характерні ознаки" бідності мають чіткий гендерний вимір. Зокрема, найвищі ризики бідності характерні для багатодітних сімей (природно, подібні ризики зростають у домогосподарствах самотніх матерів), водночас літні жінки та жінки у найбільш активному репродуктивному віці також стикаються із значними ризиками бідності. Нижчий рівень доходів жінок та менша тривалість їх пенсійного стажу визначають існування гендерного розриву у розмірі пенсій, що впливає на якість життя у похилому віці. Отже, разом із оптимізацією пенсійної системи, підвищення пенсійного віку жінок спрямоване на зменшення гендерної різниці у пенсійному забезпеченні. Ризики бідності зростають серед сільського населення та жителів невеликих населених пунктів, що характеризуються погано розвиненим ринком праці та нижчими доходами від зайнятості. З точки зору негрошових критеріїв бідності, сільські мешканці також стикаються з багатьма обмеженнями в доступі до базових послуг та інфраструктури. Нарешті, збройний конфлікт на сході України та широкомасштабне переміщення населення призвели до формування нової форми вразливості, оскільки численні контингенти внутрішньо переміщених осіб залишилися позбавленими безпечної домівки, працевлаштування, яке приносить дохід, та доступу до суспільних послуг. Оскільки серед переміщених осіб переважають жінки, які мають додаткові обов'язки щодо догляду за дітьми, літніми людьми та людьми із обмеженими можливостями, політика гуманітарного реагування має передбачати впровадження гендерних підходів.

7. Проблеми гендерно-обумовленого насильства та торгівлі людьми залишаються надзвичайно гострими з огляду на триваючий конфлікт. Хоча важливі кроки були здійснені задля досягнення прогресу в боротьбі з торгівлею людьми в рамках дотримання вимог партнерства з ЄС, діяльність із запобігання та судового переслідування має бути суттєво покращена, так само, як і міжвідомча координація в цій сфері. Стосовно домашнього насильства – його корені тісно пов'язані із нерівним розподілом повноважень та переважаючими гендерними стереотипами. В результаті, рівень толерантності українського суспільства до подружнього насильства є досить високим, не існує поширеної практики звернення постраждалих за будь-якою допомогою внаслідок можливості стигматизації жертв насильства в громадах. Постійний брак притулків та послуг по захисту жертв гендерного насильства дуже часто доповнюється низьким рівнем обізнаності населення та недовірою до існуючих надавачів послуг. Незважаючи на потужні заходи реагування на проблему гендерно-обумовленого насильства, що запроваджуються міжнародними організаціями в регіонах, які постраждали від конфлікту, існує нагальна потреба у розширенні профілактичних інформаційних кампаній та наданні належної допомоги постраждалим.

8. Важливо, що проблема гендерної нерівності також стосується чоловіків. Значна гендерна різниця у середній тривалості життя визначається значно вищим рівнем смертності серед чоловіків, особливо у працездатному віці. Поряд із серцево-судинними захворюваннями, окремі з основних чинників надвисокої смертності чоловіків належать до зовнішніх причин смерті, таких як травми, дорожньо-транспортні пригоди, отруєння, самогубства, вбивства тощо. На додаток, стресове середовище, шкідливі умови праці та додатковий психологічний тиск, пов'язаний з традиційною роллю “годувальника” родини, можуть призводити до зловживання алкоголем, нераціонального харчування або ризикованої поведінки. Частота захворюваності на такі інфекційні хвороби, як туберкульоз та ВІЛ/СНІД, значно вища серед чоловіків, однак частка жінок, які живуть з ВІЛ, зросла внаслідок збільшення випадків передачі цієї інфекції статевим шляхом. Рівень всебічної обізнаності щодо попередження ВІЛ залишається недостатнім, особливо серед молоді, так само як і досвід тестування на ВІЛ.

9. Сучасна демографічна ситуація характеризується скороченням населення та його постарінням. В той час, як загальна кількість населення зменшувалась, починаючи з 1990 року, через зниження народжуваності, безпрецедентні людські втрати були спричинені збройним конфліктом на сході України. Демографічні наслідки конфлікту, включаючи відкладені народження, зовнішні міграції, зрушення в тенденціях захворюваності та смертності, ще мають бути детально досліджені. Структура народжуваності в Україні досі відрізняється від європейської моделі в контексті повікових показників народжуваності: середній вік народження першої дитини залишається одним з найнижчих у Європі. Ця тенденція особливо важлива з огляду на розширення прав і можливостей жінок, оскільки раннє материнство пов'язане з обмеженнями в отриманні освіти та працевлаштуванням. Також, незважаючи на зменшення кількості небажаних вагітностей та абортів, підліткова вагітність залишається нагальною проблемою. В цілому, постаріння населення створює нові виклики для систем пенсійного забезпечення та охорони здоров'я, визначає нові вимоги до систем безперервної освіти та гнучкого ринку праці. Хоча трудова міграція стала важливим джерелом грошових переказів та добробуту домогосподарств, вона тісно пов'язана з новими соціальними ризиками, включаючи брак догляду за дітьми та літніми людьми.

10. Просуванню гендерної рівності в Україні сприятимуть запропоновані заходи, які охоплюють рекомендації щодо зменшення перешкод для представництва, ефективного використання потенціалу та розширення економічних можливостей для жінок. Незважаючи на розробку гендерно-нейтрального законодавства, рівень застосування його положень залишається невідповідним, оскільки відсутні відчутні санкції або покарання за недотримання законодавства. Необхідно посилити державний інституційний механізм з питань гендерної рівності, зокрема на регіональному та місцевому рівнях. Уряд має відігравати провідну роль у розробці політик з гендерних питань та координувати різні ініціативи, започатковані організаціями громадянського суспільства та міжнародними агенціями. Впровадження гендерних політик має бути підтримане цільовим фінансуванням, водночас принципи гендерного бюджетування повинні стати частиною врядування. Постійне навчання державних службовців з питань гендерної чутливості може сприяти прогресу у цій сфері, так само як і проведення адвокаційних кампаній серед роботодавців. Щодо вирішення проблеми гендерно-обумовленої дискримінації, необхідно підвищувати рівень обізнаності населення стосовно можливих форм дискримінації та наявних механізмів протидії. Загалом, зміна традиційних гендерних стереотипів потребуватиме всебічної гендерної експертизи системи освіти, боротьби з будь-якими проявами сексизму у засобах масової інформації, проведення інформаційних кампаній з популяризації рівних обов'язків та зобов'язань між статями тощо. Національна статистика може бути розширена додатковими гендерно-дизагредованими даними, в той час як проведення спеціальних досліджень сприятиме усуненню існуючих інформаційних прогалів, наприклад щодо перешкод, з якими стикаються жінки у веденні бізнесу або участі в політичному житті. Також важливо застосовувати гендерно-чутливий підхід при проведенні будь-яких оцінок потреб внутрішньо переміщених осіб, оскільки переміщені жінки особливо вразливі до різних форм дискримінації та упередженого ставлення. Ризики гендерного насильства та торгівлі людьми збільшуються в зоні поточного конфлікту, тож міжурядова діяльність з реагування може бути посилена завдяки інформаційним кампаніям та надання постраждалим доступу до безпечного житла. Нарешті, сучасні демографічні тенденції визначають потребу в плануванні довгострокових стратегій вирішення проблем скорочення населення, прогресуючого постаріння, трудової міграції, надмірної смертності серед чоловіків та проблем у сфері охорони здоров'я, включаючи поширення інфекційних захворювань.

Вступ

1. Наразі Україна належить до країн із доходами нижче середнього рівня у відповідності до валового національного доходу на душу населення (метод Атласа), який склав 3 560 доларів США в 2014 році. В країні спостерігалось тривале економічне зростання з початку 2000 років, яке призвело до швидкого зниження рівня бідності. Однак, глобальна фінансова і економічна криза вразила економіку України, ставши причиною одного із найпотужніших економічних спадів у Східній Європі. Період посткризового відновлення (2010-2011 роки) змінився періодом стагнації у 2012-2013 роках, оскільки невирішеними залишились серйозні макроекономічні та структурні дисбаланси (Економічний огляд Світового банку за 2015 рік). Протести на Євромайдані та політична дестабілізація, за якими відбулися окупація Криму та збройний конфлікт на сході України, призвели до глибокої соціально-економічної кризи. ВВП України впав на 6,8 відсотків у 2014 році, тоді як рівень інфляції збільшився до 24,9 відсотків (історичний максимум за останні 14 років). Швидке знецінення національної валюти призвело до зниження рівня життя населення, водночас зміна політичних та економічних пріоритетів призвела до зменшення рівня фінансування програм людського розвитку та соціальної політики. Численні контингенти внутрішньо переміщених осіб (ВПО) розповсюдились по різних регіонах України, що створило нові серйозні виклики для систем соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та ринку праці. В 2014 році Україна та Європейський Союз (ЄС) підписали Угоду про асоціацію, в якій визначені спільні зобов'язання щодо тісних та тривалих взаємовідносин, заснованих на спільних цінностях, зокрема беззаперечне дотримання прав людини та основних свобод, верховенство права, демократичні принципи, в тому числі гендерна рівність. Саме гендерна рівність була визначена як пріоритетний напрямок Плану діяльності на 2014-2017 роки в рамках платформи І Програми Східного Партнерства ЄС (*демократія, ефективне врядування та стабільність*).

2. Відповідно до глобальної класифікації ООН, Україна вважається країною з високим рівнем людського розвитку. Значення Індексу людського розвитку України (0,747 в 2015 році) зросло з початку 2000 років, завдяки чому Україна посіла 81^е місце у світі (UNDP, 2015). Щодо індексу гендерної нерівності, що розраховується ООН (0,286), Україна знаходилася значно вище (57^е місце в 2015 році), що вказує на певні гендерні переваги розвитку людського потенціалу. Найбільший позитивний вплив на обидва індекси має високий освітній рівень населення. Показники Індексу глобального гендерного розриву (World Economic Forum, 2015) також вказують на значення освіти та здоров'я жінок в контексті гендерного розвитку України. Однак, країна втратила декілька позицій у відповідній світовій класифікації (з 56^ї до 67^ї позиції в 2014-2015 роках), переважно через погіршення показників економічних можливостей та участі. Нарешті, Індекс соціальних інститутів та гендерних питань (SIGI) визначає низький рівень дискримінації в соціальних інститутах в Україні, проте привертає увагу до певних прогалин у політиці, зокрема невідповідних заходів щодо протидії гендерно-обумовленому насильству та гендерним стереотипам у засобах масової інформації тощо (OECD, 2014).

3. З метою вирішення цих питань, дане дослідження зосереджено на трьох аспектах гендерної нерівності в Україні: і) представництво, як можливість прийняття рішень та використання можливостей; ii) людський потенціал, зокрема освіта, охорона здоров'я та демографія; та iii) економічні можливості, що реалізуються через доступ до ринку праці та отримання доходів. Широкий спектр статистичних даних у розрізі статей було використано для оцінки розривів у ряді демографічних, економічних та соціальних показників. Для порівняння з міжнародними даними, в якості первинного джерела даних були використані Показники світового розвитку (WDI) Світового банку, доповнювалися глобальними базами даних Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) та Євростата для проведення комплексної оцінки. База даних охоплення фінансовими послугами (FINDEX) була використана для аналізу гендерної нерівності у доступі до фінансів, в той час як Обстеження підприємств (ОП в 2011 та 2013 роках) дозволили оцінити гендерний розрив у веденні бізнесу та підприємницької діяльності. З метою забезпечення міжнародної співставності гендерного сприйняття та поглядів в суспільстві, ми використали Обстеження "Життя в умовах перехідної економіки" (LiTS за 2008 та 2010 роки) та Дослідження європейських цінностей (EVS в 2008 році). Національні дані ґрунтуються на інформації, що узагальнюється Державною службою статистики України, разом із даними Медико-демографічного обстеження України (МДОУ) та Мультиіндикторного кластерного обстеження (МІКС) 2012 року. Детальний ана-

ліз гендерних невідповідностей в моделях зайнятості, отримання доходів та рівня бідності ґрунтується на даних регулярного Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД) та Обстеження з питань економічної активності (ОЕАН) в Україні.

4. Документ структурований наступним чином. Розділ I присвячений дослідженню інститутів, що визначають можливості використання власного потенціалу чоловіками і жінками, зокрема аналізу законодавства та інституційного середовища, політичного представництва та участі у прийнятті рішень, особливостей гендерних стереотипів у суспільній думці та результатам суб'єктивної оцінки добробуту. В Розділі II досліджуються гендерні розриви складових людського потенціалу чоловіків та жінок, що відображені в охопленні різними рівнями освіти та переважних сферах навчання. Даний розділ також зосереджується на чинних демографічних тенденціях та їх гендерних наслідках, а також на гендерних розривах в характеристиках здоров'я, з особливим наголосом на інфекційних захворюваннях та репродуктивному здоров'ї. В Розділі III досліджується гендерний розрив в економічній активності та моделях зайнятості, включаючи вразливу та неформальну зайнятість, гендерну сегрегацію зайнятості та трудові міграції. Детальний аналіз гендерного розриву в заробітках здійснено за похідними характеристиками зайнятості. В даному розділі також розглядається гендерний вимір проблеми бідності та вразливості. Нарешті, гендерна нерівність у можливостях кар'єрного зростання обговорюється у Розділі III, так само як нерівність у доступі до фінансових послуг та підприємницької діяльності в Україні. В Розділі IV представлено деякі ключові висновки та рекомендації щодо політики вирішення виявлених гендерних проблем.

Основні висновки:

Низький рівень участі у політичному житті та неналежне представництво в процесі прийняття рішень залишаються основними проблемами в просуванні гендерної рівності в Україні, не відповідаючи високому рівню освіти та економічній активності жінок. Хоча жінки чисельно переважають в органах державної влади та досить гідно представлені в місцевих радах, вони стикаються зі стійкими бар'єрами в просуванні на вищі керівні посади. Незважаючи на впровадження гендерних квот у виборчому процесі, не спостерігається суттєвого прогресу через брак політичної волі та відсутність ефективних санкцій за недотримання цієї норми.

Численні гендерні невідповідності спостерігаються на ринку праці, хоча рівень економічної активності та зайнятості жінок є співставним з середніми показниками ЄЦА. Структура жіночої зайнятості значною мірою визначається соціально-демографічними характеристиками, такими як вік, сімейний стан та кількість дітей; жінки переважають у структурі вразливої та неповної зайнятості. Жінки також становлять більшість зареєстрованих безробітних, і потреба в їх працевлаштуванні суттєво зросла після появи ВПО. Гендерна сегрегація зайнятості зростає, проявляючись у різних видах економічної діяльності та професіях. Вплив "скляної стелі" обмежує можливості кар'єрного зростання жінок у різних професіях і секторах. Серед власників та вищого керівництва компаній переважають чоловіки, тоді як підприємства, очолювані жінками, менші за розміром та рівнем прибутку, незважаючи на сферу економічної діяльності.

Гендерний розрив у рівні заробітків залишається сталим та малочутливим до впливу гендерних політик та нормативно-правових актів. Хоча нижчі зарплати жінок пов'язуються з деякими об'єктивними факторами, такими як професійна сегрегація (зокрема обмеження працевлаштування жінок на підземних роботах) або менша тривалість робочого часу, простежується й вплив не пояснених чинників, що значною мірою обумовлені проявами дискримінації у сфері зайнятості. Поширеність дискримінаційних практик на ринку праці підтверджується спеціальними соціологічними дослідженнями та моніторингом вакансій. Важливо, що гендерний розрив у зарплатах визначає й відповідну нерівність у розмірі пенсій, що впливає на якість життя у похилому віці. Загалом, жінки переважають у складі вразливих категорій населення, тоді як жінки похилого віку та самотні матері стикаються з підвищеними ризиками бідності.

У сфері освіти не простежується важливих гендерних розривів, оскільки як жінки, так і чоловіки, мають рівний доступ до базових освітніх рівнів. Жінок більше серед здобувачів вищої освіти, в

той час як чоловіки переважають у професійно-технічних навчальних закладах. Однак, саме на рівні отримання освіти закладається підґрунтя гендерної сегрегації зайнятості, оскільки чоловіки і жінки схильні вибирати різні навчальні дисципліни. Існують також значні обмеження щодо вступу до вищих навчальних закладів системи національної безпеки та оборони, оскільки перелік доступних для жінок спеціальностей визначається Міністерством оборони України. Хоча були здійснені певні зусилля з гендерної експертизи навчальних програм у вищих навчальних закладах і загальноосвітніх школах, комплексна політика щодо включення принципів гендерної рівності до системи освіти досі відсутня.

Показники стану здоров'я населення засвідчують несприятливе становище чоловіків, зокрема з точки зору середньої тривалості життя, захворюваності та поширення інфекційних хвороб, травм та проблем, пов'язаних зі способом життя. Поширеність туберкульозу та ВІЛ-інфекції залишається високою, тоді як значна кількість внутрішньо переміщених осіб формує нові ризики неконтрольованої епідемічної ситуації з огляду на незадоволені потреби в медичному обслуговуванні ВПО. Незважаючи на зниження рівня материнської і дитячої смертності, вирішення проблем, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям, потребує додаткової уваги. Нарешті, зростаюче постаріння населення створює різноманітні виклики для функціонування фіскальної та пенсійної систем, визначає необхідність у відповідній адаптації ринку праці, систем охорони здоров'я та освіти впродовж життя.

Домашнє насильство залишається особливою проблемою, що тісно пов'язана з гендерно-орієнтованими поглядами у суспільстві та нерівним розподілом повноважень та ресурсів між чоловіками і жінками. Незважаючи на прогресивне законодавство та розвинене інституційне середовище, переважна кількість постраждалих не звертаються за будь-якою допомогою до державних установ через низький рівень обізнаності, недовіру до влади та можливе суспільне засудження в місцевих громадах. Низька доступність надавачів послуг у більшості регіонів пов'язується з постійним браком притулків для постраждалих від домашнього насильства та нещодавнім скороченням соціальних працівників через бюджетну кризу. Збройний конфлікт на сході України призвів до загострення ризиків гендерно-обумовленого насильства (ГОН) та руйнування і без того слабкої системи надання послуг для постраждалих у регіоні конфлікту.

Протягом багатьох років Україна визнається **країною походження, транзиту та місця призначення для торгівлі людьми.** Хоча кількість виявлених жертв знизилась останнім часом, торгівля людьми все ще виражається в різних формах сексуального та трудового рабства, до якого залучаються жінки, чоловіки і діти. Згідно останнього звіту Державного департаменту США, Уряд України не відповідає в повній мірі мінімальним стандартам у боротьбі із торгівлею людьми; однак докладає значних зусиль до досягнення цих стандартів.

Гендерні стереотипи залишаються домінуючими в суспільстві, часто відтворюючись у засобах масової інформації та освіти. Особливо укорінені гендерно-упереджені погляди стосуються особливостей розподілу хатніх обов'язків, можливостей поєднання професійної зайнятості та сім'ї, а також надання чоловікам пріоритету в працевлаштуванні. Материнство та необхідність догляду за дітьми належать до основних причин упередженого ставлення роботодавців до працюючих жінок. В цілому, жінки схильні бути менш задоволеними власним життям, ніж чоловіки.

Масштабне внутрішнє переміщення населення, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України, створює серйозний гуманітарний виклик, що потребує негайного вирішення. Наслідки кризи більшою мірою впливають на жінок, які переважають у складі внутрішньо переміщених осіб. Вони стикаються із різними видами соціального виключення, зокрема щодо працевлаштування, отримання доходу, доступу до житла та суспільних послуг. Таким чином, належна оцінка потреб має передбачати застосування комплексного гендерного підходу, так само як і процес розробки та впровадження ефективних цільових політик. Також важливо сприяти розширенню повноважень жінок шляхом їх залучення до процесів розбудови миру та відновлення, з метою врахування принципів гендерної рівності у всіх стратегіях розвитку.

Розділ 1. ІНСТИТУТИ

1.1. Звіт про світовий розвиток 2012 року (World Bank 2012) визнає, що розширення повноважень жінок, а саме – здатності приймати рішення та користуватися можливостями задля досягнення бажаних результатів – важливе для покращення їх індивідуального життя, а також життя їх громад і світу в цілому. Насправді, чинники такого розширення прав і можливостей є комплексними та залежать від багатьох факторів. Потенційні здібності жінок (такі як здоров'я, освіта та активи) та їх економічні можливості можуть значною мірою обмежуватися внаслідок дії інституційних бар'єрів та дискримінації, нерівноправного розподілу повноважень або традиційних соціальних стереотипів. Зокрема, усталені соціальні норми та погляди можуть наперед визначати можливості розвитку і просування жінок у різних сферах суспільного життя, окресливши “належні” гендерні ролі. Нарешті, рівноправне представництво в політичному житті та залучення до прийняття рішень є надзвичайно важливим в контексті сприяння розширенню прав і можливостей жінок шляхом розробки гендерно-чутливих політик. Перешкоди та обмеження щодо представництва впливають на добробут жінок у всіх країнах (Klugman, 2014), незалежно від рівня доходів, соціального статусу або рівня освіти.

1.2. В даному розділі ми досліджуємо основні чинники впливу подібних інститутів в Україні, зокрема увага приділяється діючому законодавству та інституційному середовищу гендерної політики, можливостям жінок щодо дотримання права голосу та представництва, гендерним невідповідностям у суб'єктивному добробуті населення та гендерним стереотипам у суспільстві. Проблеми гендерно-обумовленого насильства також розглядаються в даному розділі, оскільки вони тісно пов'язані із нерівним розподілом сфер впливу та ресурсів між чоловіками та жінками.

А. Правове та інституційне середовище

1.3. Україна досягла успіхів у формуванні прогресивного законодавства та інституційного середовища, які визначають структурні рамки просування гендерної рівності та недопущення дискримінації. Країна ратифікувала основні міжнародні документи, що стосуються гендерної рівності. Ще у 1948 році Україна приєдналася до Загальної декларації з прав людини; також країною були підписані Конвенції МОП, зокрема Конвенція про рівну винагороду (1951), Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять (1958) та пізніше Конвенція про рівне ставлення та рівні можливості для працівників чоловіків і жінок: працівники з сімейними обов'язками (1981). У 1980 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок (CEDAW) та Факультативний протокол до неї (2003). Країна також підписала Європейську соціальну хартію та Пекинську декларацію та Платформу дій з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок в 1995 році. У листопаді 2010 року Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про протидію торгівлі людьми. Нарешті, Україна підписала Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) в 2011 році, однак, вона досі не ратифікована. Експертна група, що складається з державних службовців та представників ОГС, зараз працює над приведенням українського законодавства у відповідність із положеннями Конвенції.

1.4. В 2000 році Україна приєдналася до Декларації Тисячоліття ООН на Саміті Тисячоліття ООН, тим самим взявши на себе відповідальність за досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) до 2015 року. Сприяння розвитку гендерної рівності було включено до основних цілей, водночас гендерний вимір також чітко простежується у інших Цілях, які спрямовані на зниження рівня дитячої смертності або покращення охорони материнства, боротьбу з епідеміями ВІЛСНІДу та туберкульозу або зниження рівня бідності. Для досягнення Гендерної Цілі були розроблені два конкретні завдання: і) забезпечити гендерне представництво на рівні не менше ніж 30-70 відсотків у представницьких органах та на вищих керівних посадах; та (ii) зменшити удвічі розрив у доходах між жінками та чоловіками. Був визначений ряд показників для щорічного моніторингу виконання поставлених цілей, зокрема гендерне співвідношення серед депутатів парламенту, гендерне співвідношення серед депутатів місцевих рад, гендерне співвідношення серед високопосадових державних службовців та співвідношення середніх зарплат жінок і чоловіків. У відповідності до звітів про моніторинг ходу виконання ЦРТ забезпечення гендерної рівності в Україні виявилось для країни однією із найбільших проблем. Більшість із амбітних цілей, які країна планувала досягти до 2015 року, не були повністю досягнуті через брак політичної волі та системні прогалини в

реалізації політики (ЦРТ 2015). Задля досягнення поставлених завдань гендерна рівність була включена до пріоритетів Порядку денного розвитку після 2015 року, і робочі групи у складі національних експертів розпочали обговорення стосовно визначення Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) для України. Міністерство економічного розвитку та торгівлі буде координувати кампанію з розробки ЦСР.

1.5. З метою виконання міжнародних зобов'язань Уряд України подає Періодичні Доповіді про виконання країною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) до відповідного Комітету ООН, відображаючи в них досягнення країни у просуванні рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків та надаючи постатейний огляд виконання Конвенції ООН (CEDAW 2008). У свою чергу, Комітет надає Уряду України Заключні зауваження щодо Ліквідації дискримінації проти жінок із конкретними рекомендаціями (CEDAW 2010). Окремі прогалини в гендерній політиці аналізуються в альтернативних звітах з питань CEDAW, що підготовлені українськими НУО (Жіночий Консорціум України, 2008). Також Україна підготувала Національний огляд виконання Пекинської декларації та Платформи дій, а також заключних документів 23 спеціальної сесії Генеральної асамблеї в 2014 році (Національний огляд України, 2014).

1.6. Національне законодавство України гарантує рівні права для жінок і чоловіків, основні принципи гендерної рівності закладені в Конституції. В 2001 році Парламент прийняв Закон “Про попередження насильства в сім’ї”, який став рушійною силою у просуванні рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Указ Президента “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005) визначає засади механізму просування гендерної рівності на національному рівні шляхом створення робочих груп та координаційних рад із гендерних питань, призначення радників з гендерних питань до складу центральних та місцевих органів влади. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” був прийнятий у 2005 році після тривалої адвокаційної кампанії за підтримки ОГС; він набув чинності на початку 2006 року. Закон визначає основні напрямки національної гендерної політики, запроваджує гендерні механізми на національному рівні та забороняє гендерну дискримінацію. Однак, у деяких положеннях Закону не визначені конкретні санкції за їх порушення.

1.7. З метою забезпечення ефективного виконання Закону про рівні права була запроваджена гендерна правова експертиза існуючого законодавства та проектів законів. У 2009 році Міністерство освіти та науки (МОН) видало наказ “Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту”; відповідно, були розроблені та запроваджені інструкції щодо проведення експертної оцінки навчальних програм, матеріалів та підручників. В 2011 році було ухвалено Закон “Про протидію торгівлі людьми”, в 2012 році - Закон “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”. Пізніше антидискримінаційне законодавство було переглянуто та значно покращено на основі судових справ та рекомендацій міжнародних та місцевих правозахисних організацій та ОГС.

1.8. Ухвалення Закону “Про зайнятість населення” визначило гарантії рівних можливостей вільного обрання сфери діяльності для всіх громадян, незалежно від їх статі. У 2012 році було внесено зміни до Сімейного кодексу України, якими підвищено шлюбний вік жінок до 18 років (таким чином, він зрівнявся з шлюбним віком чоловіків). Нарешті, до Закону “Про політичні партії в Україні” (2013) були внесені зміни, якими запроваджено гендерні квоти у виборчому процесі, а нещодавно прийнятим законом “Про місцеві вибори” (2014) закріплено практику гендерного квотування на рівні принаймні 30 відсотків представників кожної статі у виборчих списках. Таким чином, українське законодавство є переважно гендерно-нейтральним і не підтримує різного правового статусу для чоловіків та жінок; однак основні проблеми стосуються реалізації положень чинного законодавства, що обмежуються недостатнім рівнем міжвідомчої співпраці, непослідовністю реформ та відсутністю санкцій за недотримання законодавчих вимог.

1.9. З метою усунення існуючих гендерних розривів у суспільстві в Україні було розроблено та впроваджено декілька Державних цільових програм забезпечення гендерної рівності; остання Державна програма (на 2013-2016 роки) була розроблена у тісній співпраці між Урядом, НУО та міжнародними організаціями. Завдання програми зосереджені на: подальшому вдосконаленні законодавства у сфері гендерної рівності; проведенні кампанії з підвищення рівня обізнаності роботодавців щодо європейських стандартів гендерної рівності у сфері зайнятості та рівного розподілу сімейних обов'язків; адвокаційних практик у випадку дискримінації; підтримці жіночого лідерства та залучення до процесу прийняття рішень; підви-

щенні кваліфікації державних службовців, залучених до діяльності з розробки та впровадження гендерної політики, тощо. Що стосується інших програмних інструментів, була затверджена Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми (2012-2015), що спрямована на вирішення завдань з попередження торгівлі людьми, судового переслідування злочинців та захисту жертв. Також була розроблена Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року, в якій запропоновано комплекс заходів щодо запобігання асоціальної поведінці в сім'ях, зокрема домашньому насильству, надання соціального захисту та підтримки сімей у складних життєвих обставинах та зміни гендерних стереотипів у суспільстві. Нарешті, на виконання положень Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 щодо жінок, миру і безпеки Кабінет Міністрів України розробив та затвердив 24 лютого 2016 року Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року. Завдання Плану спрямовані на оцінку впливу конфлікту на стан порушення прав людини, надання допомоги та проведення реабілітації жертв ГОН, підтримку залучення жінок до діяльності з запобігання конфлікту та розбудови миру.

1.10. Міністерство соціальної політики (Мінсоцполітики) є провідним органом влади, на який покладена відповідальність за розробку, впровадження та координацію гендерної політики в Україні. Була створена Експертна рада з розгляду скарг щодо гендерної дискримінації, до складу якої увійшли представники Мінсоцполітики, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представники інших органів державної влади та НУО. З метою сприяння розробці гендерно-чутливих політик ще в 2011 році в Верховній Раді було сформоване Міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості»¹. У відповідності до розпоряджень обласних державних адміністрацій та Київської міської державної адміністрації були створені регіональні координаційні ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання домашньому насильству та торгівлі людьми. Державна служба статистики уповноважена збирати статистичні дані у розрізі статей; відповідні дані раз на два роки узагальнюються у статистичних збірниках “Жінки і чоловіки в Україні” у відповідності до міжнародних стандартів. Хоча національний перелік статистичних показників досі обмежений, він надає інформацію щодо гендерних диспропорцій у сфері освіти, охорони здоров'я, залучення до економічної активності та зайнятості, поширення асоціальних явищ тощо. Численні зусилля були докладені до розбудови знань і навичок державних службовців з питань розробки, впровадження та моніторингу реалізації гендерної політики в галузі статистики, гендерного бюджетування, гендерної освіти та чутливості тощо. Загалом, протягом 2006-2014 років у навчальних семінарах та програмах підвищення обізнаності взяли участь понад 30 000 державних службовців та представників рад (Національний огляд України, 2014). Роль громадянського суспільства та міжнародних організацій залишається досить вагомим в забезпеченні гендерної рівності в Україні, оскільки багато законодавчих ініціатив, заходів з інституційного розвитку та адвокаційних кампаній просувалися за рахунок підтримки неурядового сектору.

Б. Право голосу та представництво

1.11. Політичне представництво жінок на національному рівні залишається дуже низьким в Україні, незважаючи на проголошення досягнення гендерного паритету у виборних органах влади є одним із цільових показників ЦРТ. Хоча частка жінок у Верховній Раді поступово зростає (Рис. 1.1а), вона досягла лише 11 відсотків за результатами виборів 2014 року. На даний момент серед 422 депутатів Верховної Ради лише 51 жінка (12,1 відсоток). В цьому відношенні Україна відстає від середнього регіонального показника представництва жінок в Європі (25,7 відсотків), а також від середнього світового значення в 22,7 відсотки (Міжпарламентське об'єднання, грудень 2015 року²). Також частка жінок у Верховній Раді України є однією з найнижчих у регіоні ЄЦА (окрім Грузії, Вірменії та Угорщини). Нещодавні законодавчі зміни, спрямовані за запровадження гендерних квот у виборчих списках кандидатів в депутати Верховної Ради (доповнення до Закону “Про політичні партії в Україні”, 2013 рік), не призвели до відповідного покращення ситуації. Деякі партії не вважали гендерні квоти обов'язковою вимогою, оскільки не були призначені санкції за недотримання даної вимоги. Через нечіткі положення законодавства в окремих випадках жінки посідали останні місця у виборчих списках, таким чином маючи незначні шанси подолати виборчий поріг.

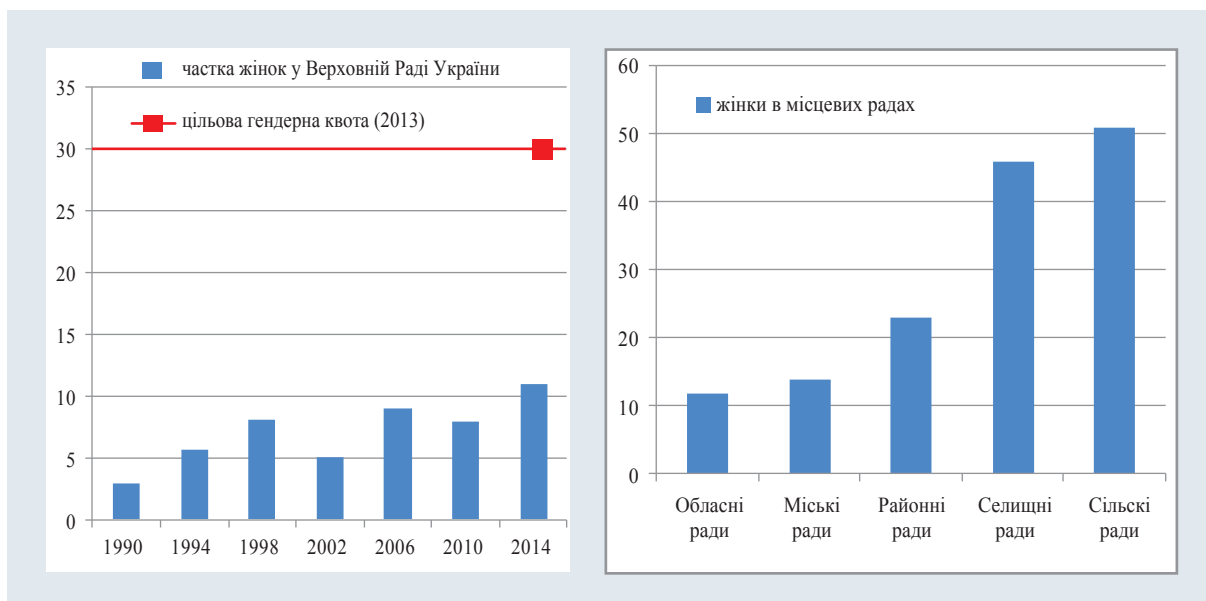
¹ Міжфракційне об'єднання "Рівні можливості" у Верховній Раді України, інформація доступна за посиланням: <https://www.facebook.com/МФО-Рівні-можливостіEqual-Opportunities-Caucus-1568562916710855>

² Міжпарламентське об'єднання: <http://www.ipu.org>.

Рис. 1.1. Представництво жінок у Верховній Раді та місцевих радах України

а) Національний рівень, 1990-2014 роки, у відсотках

б) місцевий рівень, 2014 рік, у відсотках

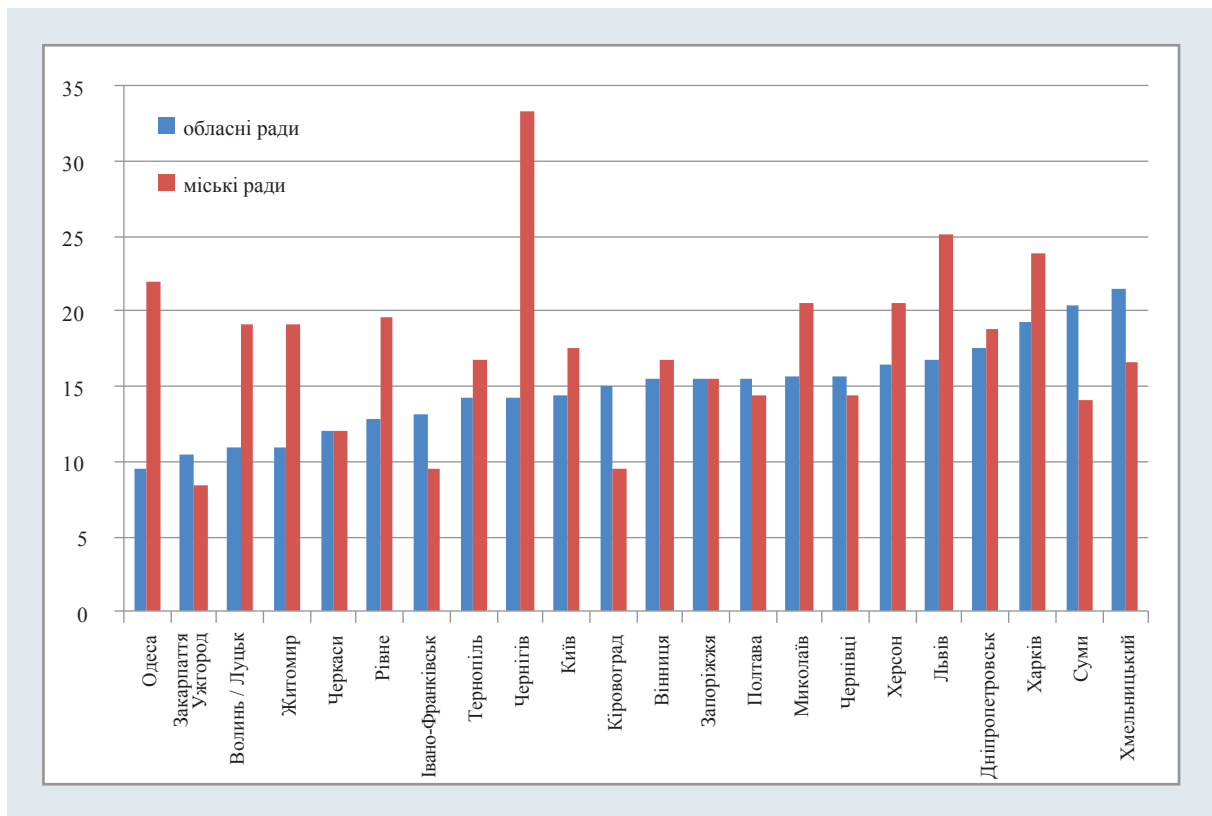
Джерело: Україна: Звіт про ЦРТ за 2015 рік (ЦРТ 2015).

Джерело: Жіночий консорціум України (2014 рік).

1.12. Жінки традиційно краще представлені у місцевих органах влади, особливо на нижчих адміністративних рівнях. Згідно результатів гендерного моніторингу місцевих виборів 2014 року, що був проведений Жіночим консорціумом України (ЖКУ 2014), жінки склали лише 12 відсотків серед членів обласних рад, тоді як їх частка збільшується до 14 відсотків у міських радах, 23 відсотків у районних радах, 46 відсотків у селищних радах, та навіть до 51 відсотка у сільських радах (рис. 1.16). В 2015 році було ухвалено новий закон про місцеві вибори, в якому міститься положення про гендерні квоти (у партійних виборчих списках повинно бути не менше 30 відсотків представників кожної статі). В результаті гендерний баланс покращився серед депутатів 11 із 22 міських рад, але 30-відсотковий поріг був досягнутий лише в Чернігівській міській раді (33,3 відсотки жінок). Загалом, середнє представництво жінок в міських радах Києва та обласних центрів досягло 18,1 відсотка, в той час як кількість жінок серед загального числа кандидатів складала 32,2 відсотки (рис. 1.2). Згідно гендерному моніторингу Комітету виборців України (2015 рік) найнижчий рівень представництва жінок зареєстрований у міських радах Івано-Франківська та Кіровограда (по 9,5 відсотків), а також у міській раді Ужгорода (8,3 відсотки). Представництво жінок в обласних радах також покращилося, оскільки в середньому частка обраних жінок зросла до 15 відсотків. Найбільше жінок було обрано до обласних рад в Хмельницькій (21,4 відсотки) та Сумській (20,3 відсотки) областях, тоді як найменша кількість була зареєстрована в Одеській області (9,5 відсотків). За результатами виборів мерів в м.Києві та 18 обласних центрах в листопаді 2015 року не було обрано жодної жінки.

1.13. У порівнянні з чоловіками набагато більше жінок працюють в органах державного управління. Зокрема, жінки склали 74,8 відсотків від загальної кількості державних службовців на початок 2015 року, що визначає високий рівень фемінізації зайнятості у секторі державної служби. Водночас, розподіл жінок за рівнями керівних посад державних службовців характеризується чітким феноменом “скляної стелі”, оскільки їх кількість серед високопосадовців зменшується (Рис. 1.3). В той час, коли жінки переважають серед державних службовців на нижчих адміністративних посадах (державні службовці V і VI категорій), вони складають лише 16,1 відсотків серед високопосадовців, які залучені до прийняття рішень на національному рівні (державні службовці I категорії). Ці диспропорції ще краще простежуються на рівні місцевого самоврядування, оскільки жінки там складають лише 5 відсотків високопосадовців (державні службовці I категорії), тоді як їх кількість на найнижчих управлінських посадах становить близько 80 відсотків.

Рис. 1.2. Частка жінок, що були обрані до місцевих рад України в 2015 році, %

Джерело: Комітет виборців України (КВУ, 2015).

1.14. За даними Міжпарламентського об'єднання, що відображають призначення станом на січень 2015 року, жінки посідали 10,5 відсотків міністерських посад в Україні. Ця частка є досить незначною в порівнянні з розвиненими гендерними демократіями Європи; Україна також відстає від більшості пострадянських країн, випереджаючи лише Росію (6,5 відсотків), Туркменістан (5,7 відсотків) та Азербайджан (2,5 відсотків). У 2015 році жінки обіймали лише дві міністерські посади в Уряді України, зокрема посаду Міністра фінансів та Міністра Кабінету Міністрів. П'ять жінок обіймали посади Перших заступників Міністрів та 11 жінок працювали на посадах заступників Міністрів. Жінка очолювала Національний банк України, ще 3 жінки входили до складу Правління Національного банку (майже 30 відсотків). Рівень представництва жінок у прийнятті економічних рішень в Україні (вимірюється як частка серед президентів або генеральних директорів та членів правління найбільших компаній, які котируються на національній біржі) дуже близький до середніх показників в ЄС-28 (відповідно 17,3 у порівнянні із 21 відсотком) (European Commission, 2015). Однак жінки складають лише 11,1 відсоток серед членів Конституційного суду. Згідно статистичній базі даних ЄЕК ООН³, частка жінок серед послів складала лише 1,5 відсотки, що значно менше, ніж у країнах ЄС.

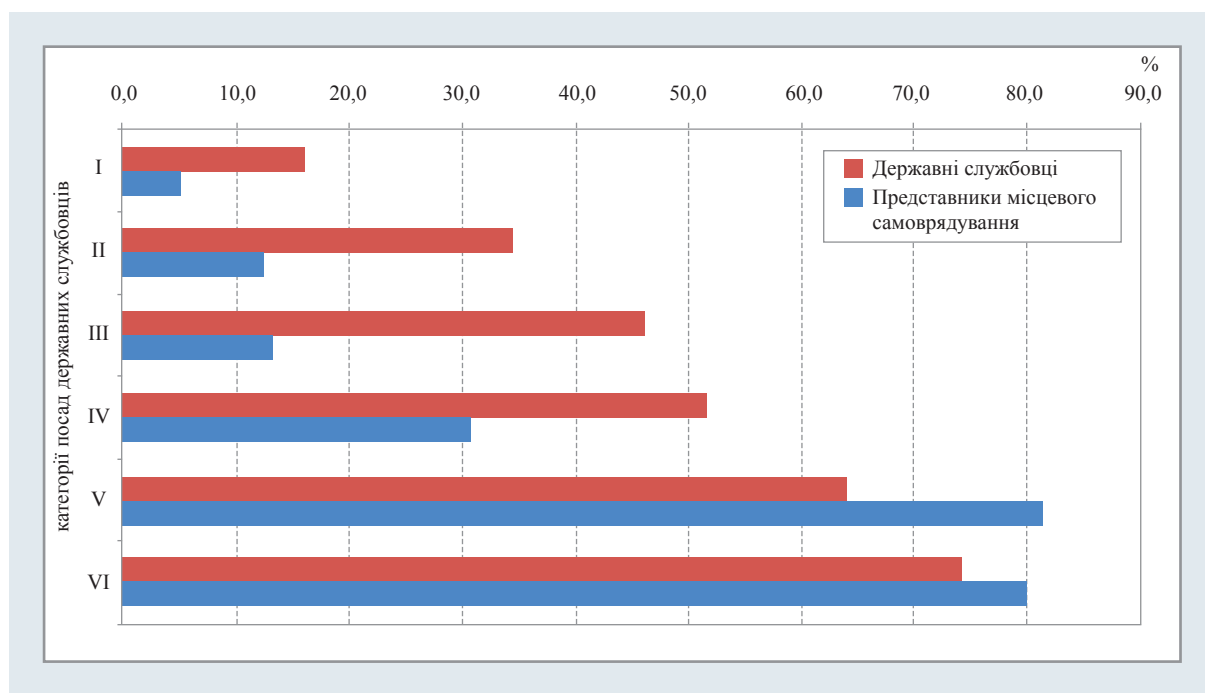
1.15. Загалом, рівень участі населення в політичній та громадській діяльності був досить низьким в Україні на початку 2000 років – як серед чоловіків, так і серед жінок. Дослідження європейських цінностей (EVS 2010⁴) не виявило будь-яких значних гендерних відмінностей у залученні до політичних партій (приблизно 3 відсотки респондентів – як чоловіків, так і жінок), профспілок (близько 12 відсотків респондентів), благодійних та місцевих громадських організацій інших типів НУО (менше ніж 2 відсотки респондентів). Щодо жіночого активізму, лише 0,5 відсотка респонденток належали до будь-якої жіночої групи. Однак останні дослідження свідчать про підвищення

³ Статистична база даних ЄЕК ООН: http://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT_30-GE_05-PublicAnddecision.

⁴ З методологію та результатами Дослідження європейських цінностей можна ознайомитись за посиланням: <http://www.esis.org/en/services/data-analysis/survey-data/european-values-study/>.

громадської активності жінок та їх зростаюче залучення до ОГС (Phillips 2008; Український Жіночий Фонд 2011). Особлива увага до питань жіночої політичної активності пов'язується з протестами на Євромайдані (Phillips 2008; Український Жіночий Фонд 2011). Згідно даним Київського міжнародного інституту соціології (КМІС 2014), жінки склали 43 відсотки учасників протестів на початку Євромайдану, тоді як їх частка знизилася до 12 відсотків в лютому, коли протести стали більш запеклими. Наприклад, учасниці громадянських протестів організували *жіночу сотню самооборони імені О. Кобилянської* та надавали правову, медичну та іншу волонтерську підтримку, забезпечували громадську безпеку та докладали безліч зусиль, щоб утримати протести у мирному руслі (Phillips 2014). Соціальна активність жінок також значно зросла в 2014-2015 роках завдяки волонтерським рухам, пов'язаним із наданням допомоги українським військовим у збройному конфлікті в Донецькій та Луганській областях та допомогою внутрішньо переміщеним особам (OSCE 2015).

Рис. 1.3. Представництво жінок в органах державного управління за рівнями керівних посад (початок 2015 року), %

Джерело: Державна служба статистики (2015а).

В. Суб'єктивний добробут

1.16. Суб'єктивний добробут – це вимір індивідуального сприйняття рівня добробуту, що виявляється за допомогою самооцінки доходів, роботи, здоров'я, умов життя та взаємовідносин. За даними Обстеження "Життя в умовах перехідної економіки" (LiTS5), рівень задоволення населення України власним життям залишається досить низьким (лише 38 відсотків респондентів погодилися із твердженням "Враховуючи всі обставини, я зараз задоволений власним життям" в 2006 році), значно поступаючись середньому показнику в країнах Західної Європи та регіоні перехідної економіки загалом. Крім того, у суб'єктивних оцінках добробуту чоловіків та жінок спостерігається значний гендерний розрив. За даними LiTS в 2006 році, своїм життям були задоволені 33 відсотки жінок та 43 відсотки чоловіків. Другий раунд Обстеження LiTS (2010) виявив, що рівень задоволення життям серед населення навіть зменшився приблизно на 8 в.п. Таке зниження рівня суб'єктивного добробуту вплинуло як на чоловіків, так і на жінок (Рис. 1.4а), ймовірно пов'язуючись із погіршенням рівня життя внаслідок економічної та фінансової кризи 2008-2009 років. Гендерний розрив у суб'єктивних оцінках

⁵ Методологію та результати Обстеження "Життя в умовах перехідної економіки" (LiTS) можна знайти за посиланням: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/lits.html>.

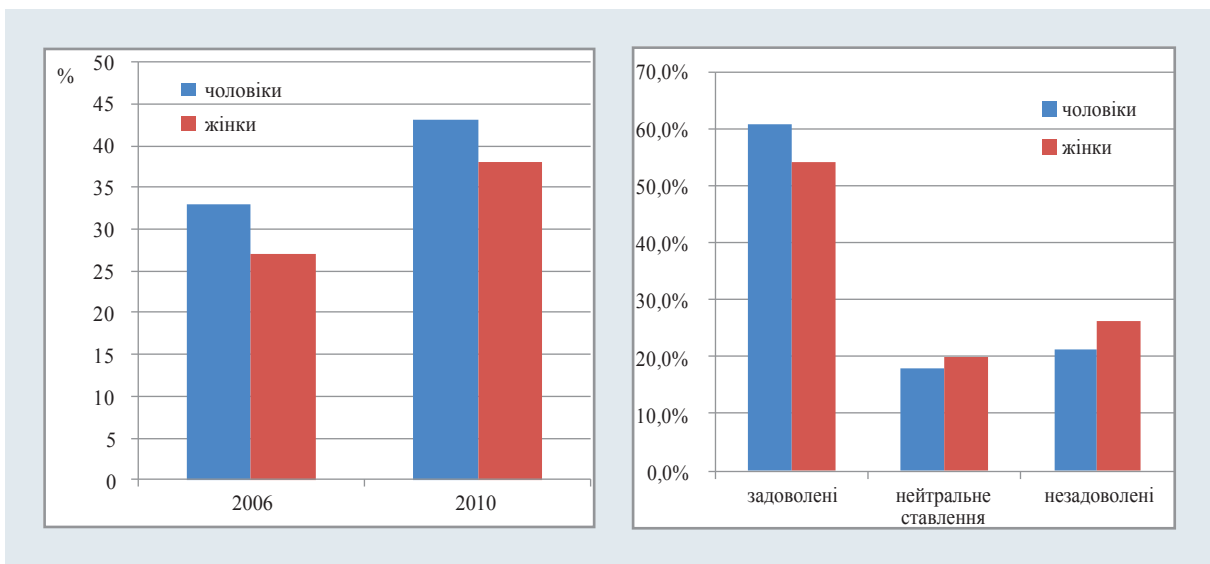
добробуту залишився значним, оскільки лише 27 відсотків жінок, що брали участь в опитуванні, були задоволені власним життям порівняно з 38 відсотками респондентів-чоловіків.

1.17. Для оцінки гендерних дисбалансів у рівні особистого задоволення життям були також використані результати Дослідження європейських цінностей (EVS 2010). Питання Дослідження відрізнялися від питань, що використовувалися в програмі LiTS, так само як вибіркова сукупність населення та часові рамки дослідження. Таким чином, результати цих двох досліджень не можуть бути безпосередньо співставлені для порівнянь – лише використовуватися для визначення окремих загальних тенденцій. За даними EVS, 57 відсотків українських респондентів були задоволені власним життям в 2008 році; однак цей показник також виявився одним із найнижчих у регіоні ЄЦА (за винятком Грузії, Вірменії, Азербайджану та Болгарії). Певні відмінності у рівні задоволеності життям також спостерігаються між статями (Рис. 1.4б), засвідчуючи вищий рівень задоволення життям серед чоловіків (60,6 відсотків) у порівнянні з жінками (54,1 відсотки).

Рис. 1.4. Рівень задоволення життям населення України, за статтю

а) дані LiTS в 2006 та 2010 роках

б) дані EVS в 2008 році

Примітка: відсоток задоволених людей включає респондентів, які повністю погоджуються або погоджуються з твердженням "Враховуючи всі обставини, я зараз задоволений власним життям". Дані були зважені. Відсутні відповіді та відповіді "не знаю" були виключені із розрахунків.

Джерело: LiTS I та LiTS II (ЄБРР та Світовий банк, 2011).

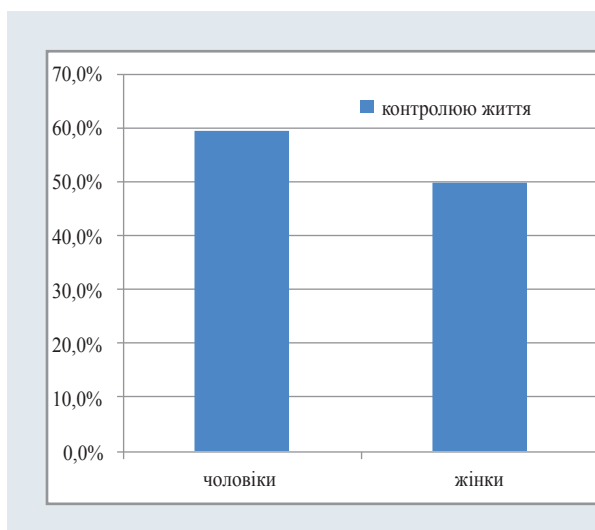
Примітка: питання ставилось наступним чином: "Наскільки ви задоволені власним життям по шкалі від 1 до 10, 1 - це незадоволений, а 10 - це задоволений". Дані були зважені. Перші чотири бали були об'єднані у групу "незадоволений", п'ятий бал - у групу "нейтральне ставлення" та останні п'ять балів - у групу "задоволений". Відсутні відповіді та відповіді "не знаю" були виключені із розрахунків.

Джерело: EVS (2010).

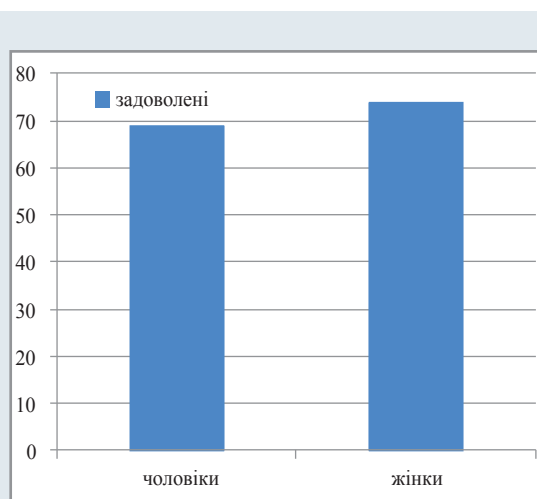
1.18. Гендерні відмінності у рівні задоволеності життям можуть потенційно пов'язуватись із індивідуальним сприйняттям відчуття контролю над життям (Рис. 1.5а), оскільки більша частка чоловіків вважає, що вони контролюють власне життя (59,5 відсотків чоловіків у порівнянні з 49,5 відсотками жінок). Однак, жінки були більше задоволені своєю роботою на момент опитування, оскільки майже 74 відсотків працюючих жінок та 69,1 відсоток працюючих чоловіків погодилися з відповідними твердженнями (Рис. 1.5б). Ці результати можуть відображати вплив домінуючих гендерних стереотипів, що наголошують на пріоритетності сімейних ролей для жінок, та стримують їх очікування щодо гідної роботи, доходу та професійної реалізації.

Рис. 1.5. Задоволення роботою та контроль над життям в 2008 році, EVS

а) Контроль над життям, у відсотках

б) Задоволення поточною роботою, у відсотках

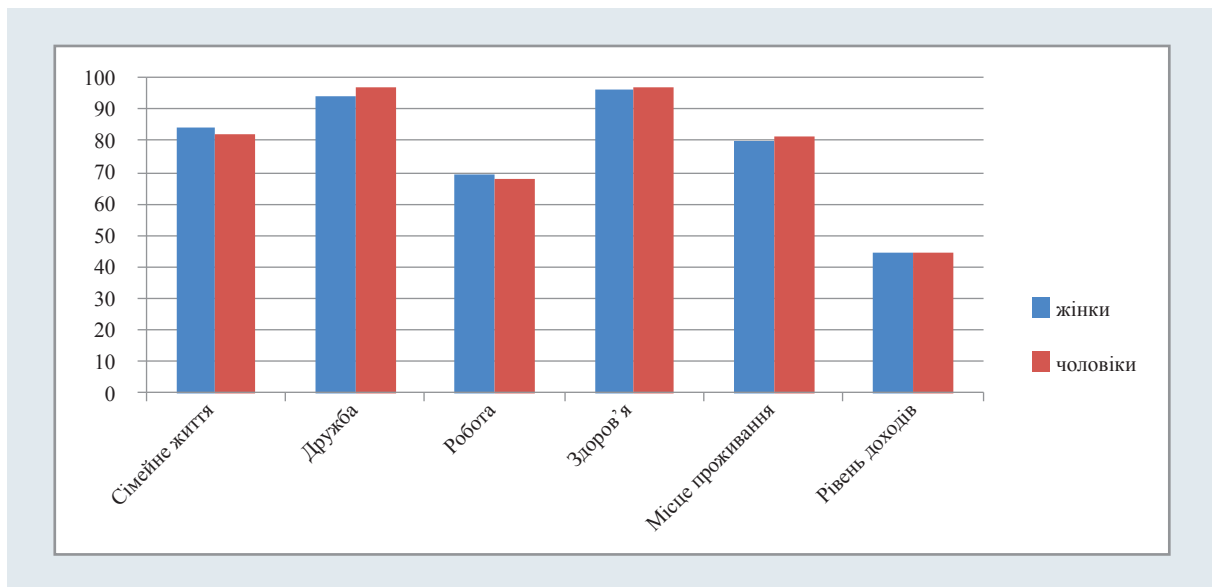
Примітка: перше питання: "Наскільки ви контролюєте своє життя по шкалі від 1 до 10, 1 – зовсім не контролюю, а 10 - повністю контролюю". Друге питання: "Наскільки ви задоволені своєю роботою по шкалі від 1 до 10, 1 – не задоволений, а 10 – задоволений". Дані були зважені. Останні чотири бали за обом оцінками були об'єднані у категорії "задоволені" та "контролюю життя". Відсутні відповіді та відповіді "не знаю" були виключені із розрахунків.

Джерело: EVS, 2010.

1.19. Базові характеристики населення, такі як освіта, сімейний стан, вік або кількість дітей, не мають значного впливу на гендерні розбіжності у рівні задоволеності респондентів власним життям (Додаток А). Це можна пояснити спільним розподілом ресурсів між жінками та чоловіками в домогосподарствах, та їх неспроможністю відокремити особистий добробут. В цілому, більше задоволених життям осіб виявлено серед молоді (у віці 15-29 років), а також серед осіб із вищою освітою. Що стосується окремих складових добробуту, в рамках Мультиіндикаторного кластерного обстеження в 2012 році (МІКС 2013) жінкам і чоловікам у віці від 15 до 24 років ставилися запитання щодо їх задоволення сімейним життям, дружніми стосунками, поточною роботою, здоров'ям, місцем проживання, рівнем власних доходів та іншими аспектами. Більшість молодих людей були задоволені своїм здоров'ям та дружніми стосунками; показники задоволеності поточною роботою були нижчими, і лише 44,4 відсотки респондентів були задоволені своєю поточним рівнем доходу. Хоча молоді жінки продемонстрували дещо нижчий рівень задоволення власним здоров'ям, умовами життя та дружніми стосунками, гендерні відмінності у розподілі відповідей не є статистично вагомими (Рис. 1.6).

1.20. Медико-демографічне обстеження України, проведене в 2007 році (МДОУ-2007), надало дані щодо контролю над ресурсами та прийняття рішень у домогосподарстві за статтю. Порівняно з іншими країнами ЄЦА, жінки в Україні мають досить високий рівень контролю над прийняттям рішень у домогосподарствах та використанні ресурсів. За даними МДОУ-2007, 64 відсотки заміжніх жінок самостійно ухвалюють рішення стосовно свого власного здоров'я, 16 відсотків – стосовно придбання великих побутових товарів, 77 відсотків – стосовно щоденних закупівель для домогосподарства та 24 відсотки – стосовно відвідування членів сім'ї та родичів. Серед заміжніх жінок, які отримують готівкові доходи, більш ніж одна третина (35 відсотків) переважно самостійно вирішують, яким чином використовувати гроші, тоді як 63 відсотки жінок вирішують це питання разом із чоловіками. Лише 1 відсоток жінок повідомив, що переважно їх чоловіки ухвалюють рішення про використання заробітків жінок.

Рис. 1.6. Відсоток молодих людей (у віці 15-24 роки), які були дуже або певною мірою задоволені окремими складовими добробуту в 2012 році, МІКС

Джерело: МІКС (2013).

Г. Гендерно-орієнтовані погляди в суспільстві

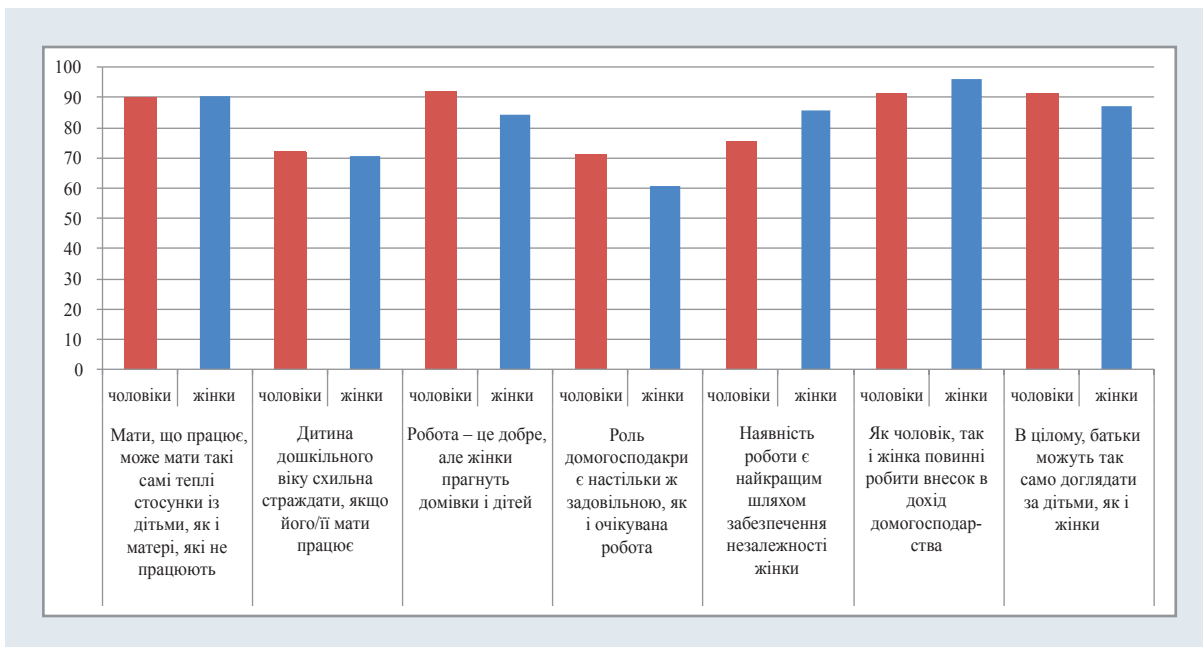
1.21. Гендерні стереотипи можуть виступати важливими детермінантами гендерної нерівності в багатьох аспектах суспільного життя, визначаючи можливості доступу до ринку праці, економічних ресурсів та прийняття рішень, а також розподілу гендерних ролей у домогосподарствах. Відтворюючись у соціальних нормах та ставленнях, подібні суспільні погляди мають усталений характер та повільно змінюються з часом. Багато нещодавніх досліджень привертають увагу до поширеності традиційних гендерних стереотипів в Україні (Rubchak (ed.) 2011; Hankivsky (ed.) 2012; Sayenko 2007), що впливають не лише на особисте життя жінок, але й на формування загального інформаційного середовища через діяльність засобів масової інформації та освіти (Національний огляд України, 2014 рік).

1.22. В українському суспільстві подібні гендерні стереотипи особливо виражені в громадському ставленні до можливостей працевлаштування жінок та поєднання роботи і сім'ї. Наприклад, хоча дев'ять із десяти респондентів EVS (2010) погодилися, що працююча мати може мати такі самі теплі стосунки із дітьми, як і матері, які не працюють, приблизно 70 відсотків як чоловіків, так і жінок, вважають, що дитина дошкільного віку схильна страждати, якщо його/її мати працює (рис. 1.7). Той факт, що чоловіки недооцінюють роль жінок на ринку праці та їх прагнення до професійної реалізації, підтверджується значними гендерними розбіжностями у схваленні певних тверджень стосовно життєвих пріоритетів жінок. Наприклад, понад 90 відсотків респондентів-чоловіків вважають, що жінки переважно прагнуть домівки та дітей, приблизно 70 відсотків із них погоджуються, що роль домогосподарки задовольняє жінок настільки ж, наскільки й оплачувана робота. Дійсно, за результатами Дослідження участі жінок у складі робочої сили України (УЦСР та ФН ООН 2012), інтерес жінок до професійної самореалізації та їх нереалізовані кар'єрні прагнення зменшуються зі збільшенням кількості дітей. З іншого боку, менше чоловіків, ніж жінок, вважають, що наявність роботи є найкращим шляхом забезпечення незалежності для жінки (див. рис. 1.7).

1.23. В цьому контексті Україна помітно відрізняється від розвинених країн ЄС, перебуваючи досить близько до Грузії, Туреччини та Азербайджану, де панують більш консервативні гендерні норми (Рис. 1.8а). Так, понад чверть усіх жінок-респонденток EVS (2010) повністю погодились із твердженням, що діти дошкільного віку схильні страждати, якщо їх матері працюють, водночас відповідна частка респонденток не перевищує 5 відсотків у розвинених гендерних демократіях Європи. Інше запитання EVS мало визначити, наскільки жінки готові поступитися чоловікам у ситуації, коли на ринку праці існує напруга, і робочих місць не вистачає для повного задоволення попиту. Знову, майже 40 відсотків

респондентів чоловічої статі та приблизно 25 відсотків респондентів-жінок погодилися з тим, що в подібних ситуаціях “чоловіки мають більше прав на робочі місця” (Рис. 1.8б). На противагу до цього, таке ставлення населення не є характерним для країн ЄС, особливо в країнах Північної Європи.

Рис. 1.7. Суспільні погляди на деякі гендерно-орієнтовані твердження за статтю, EVS

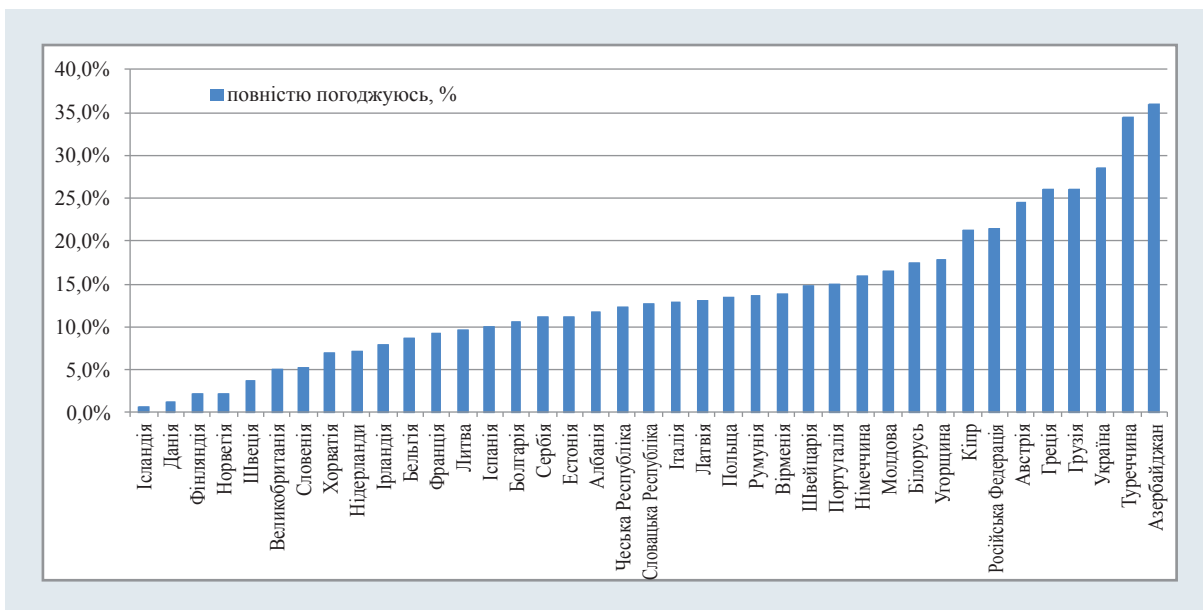

Примітка: дані були зважені. Відсотки відображають частки респондентів, які погоджуються або повністю погоджуються із кожним із тверджень, що наведені вище. Відсутні відповіді та відповіді “не знаю” були виключені із розрахунків.

Джерело: EVS (2010).

Рис. 1.8. Гендерно-орієнтовані погляди на зайнятість жінок в ЄЦА, 2008 рік

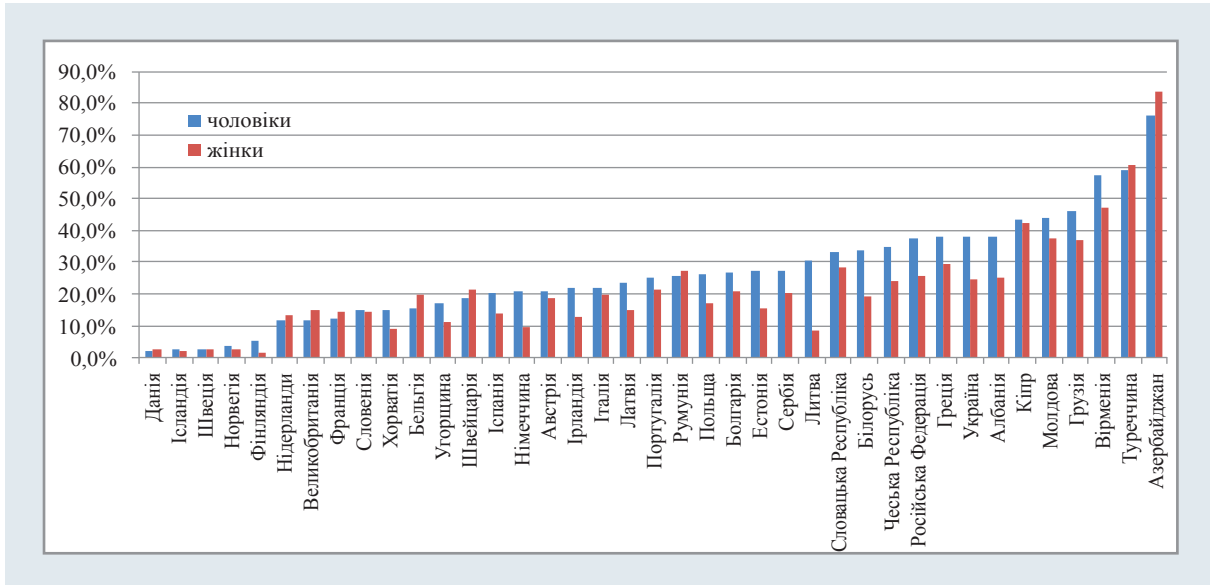
а) Ставлення жінок до працюючих матерів, які мають дітей дошкільного віку, у відсотках

Примітка: відсоток включає респондентів жіночої статі, які повністю погоджуються із твердженням “Дитина дошкільного віку схильна страждати, якщо його або її мати працює”. Дані були зважені. Відсутні відповіді та відповіді “не знаю” були виключені із розрахунків.

Джерело: EVS (2010).

б) Надання пріоритету чоловікам у працевлаштуванні, у відсотках

Примітка: відсоток включає респондентів, які погоджуються із твердженням "Коли не вистачає робочих місць, чоловіки мають більше прав на роботу ніж жінки". Дані були зважені. Відсутні відповіді та відповіді "не знаю" були виключені із розрахунків.

Джерело: EVS (2010).

1.24. В той же час респонденти демонструють більш егалітарні погляди щодо внеску жінок і чоловіків до добробуту домогосподарства та сприйняття батьківських обов'язків. За даними EVS, переважна більшість населення погодилася з твердженням, що як чоловік, так і дружина, повинні робити внесок у дохід домогосподарства. Також, порівняно з чоловіками, ця думка була підтримана більшою часткою жінок (див. рис. 1.7). Ці дані добре співвідносяться з високим рівнем контролю жінок над економічними ресурсами домогосподарств, який спостерігається в українських сім'ях. Егалітарні погляди на рівну відповідальність за дітей також підтверджуються поширеними переконаннями, що батьки так само добре можуть доглядати за дітьми, як і матері.

1.25. В широкому розумінні, репродуктивна діяльність охоплює не лише народження та виховання дітей, але й різні види неоплачуваної роботи, що пов'язана з відтворенням поколінь та забезпеченням важливих функцій життєдіяльності сім'ї – ведення домашнього господарства, догляд за хворими, недієздатними та літніми членами родини, придбання товарів щоденного вжитку тощо. В більшості суспільств подібна робота виконується переважно жінками; в Україні ж ця тенденція виявляється особливо вражаючою. За даними Дослідження участі жінок у складі робочої сили України (УЦСР та ФН ООН 2012), понад три чверті заміжніх жінок / жінок, які живуть у громадянському шлюбі, зазначили, що переважно їх обов'язками є прибирання (78,4 відсотків) та приготування їжі (75,3 відсотки). Приблизно дві третини заміжніх жінок, які мають членів родини, які потребують постійного догляду (таких як люди з інвалідністю або похилого віку), сказали, що переважно вони доглядають за такими особами. Більшість жінок також відповідають за покупку продуктів харчування та товарів щоденного вжитку для всієї сім'ї. За даними Дослідження ФН ООН, лише 22% чоловіків бажають розділити ці домашні обов'язки порівну у таких сім'ях, тоді як майже половина (49,3 відсотки) жінок в таких сім'ях прагнуть більш справедливого розподілу хатньої роботи.

Насильство стосовно жінок та дівчат

1.26. Насильство стосовно жінок (НСЖ) було визнано у всьому світі однією з найбільш поширених форм порушення прав людини як у розвинених країнах, так і в регіонах, що розвиваються. За оцінками, від 20 до 25 відсотків жінок в Європі пережили досвід фізичного насильства (Council of Europe, 2011). Однак справжня кількість постраждалих видається значно більшою, оскільки про значну кількість випадків насильства не повідомляється. Гендерно-обумовлене насильство непропорційно впливає на жі-

нок, оскільки безпосередньо пов'язується з нерівним розподілом повноважень та ресурсів між жінками та чоловіками; жінки також мають менше можливостей уникнути образливих ситуацій, врятуватися або шукати правосуддя в подібних випадках. Вони також особливо вразливі до негативних наслідків насильства, що включають вимушені або небажані вагітності, небезпечні аборти та погіршення репродуктивного здоров'я, інфекції, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ. Психологічний стрес та посттравматичний вплив можуть спричинити довготривалі наслідки, що впливають на всі аспекти життя жінок.

1.27. Україна стала першою з пострадянських країн, що ухвалила Закон “Про попередження насильства в сім'ї” (2001) із визначенням правової та інституційної бази для запобігання та боротьби із домашнім насильством. Відповідні законодавчі зміни та доповнення були внесені до інших нормативних актів, зокрема до Кримінального кодексу. Також було створене відповідне інституційне середовище, що забезпечило можливість надання підтримки постраждалим від насильства через системи соціального захисту та допомогу НУО. На початок 2014 року, в більшості регіонів України функціонували 22 громадські та муніципальні центри соціально-психологічної допомоги та 18 громадських соціальних центрів для матерів і дітей; підтримку постраждалим від домашнього насильства надають також окремі приватні, неурядові та благодійні фонди. В країні цілодобово працює Національна гаряча лінія з питань домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. Однак проблема гендерно-обумовленого насильства залишається досить поширеною, проявляючись в багатьох формах: домашнє насильство, зґвалтування, фізичне насильство, домагання, сексуальне переслідування та торгівля людьми (Gerasymenko 2015). За даними офіційної статистики злочинності (Генеральна прокуратура України⁶), жінки складають переважну більшість зареєстрованих жертв злочинів сексуального характеру, зокрема 90,6 відсотків жертв зґвалтування, 73,5 відсотків жертв домашнього насильства та 76,5 відсотків жертв злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в 2014 році.

1.28. Домашнє насильство з боку чоловіка або партнера залишається найбільш розповсюдженим типом НСЖ. За даними Медико-демографічного обстеження України (МДОУ-2007), 24,4 відсотки жінок віком 15-49 років, які будь-коли перебували у шлюбі, потерпали від однієї з форм подружнього емоційного, фізичного або сексуального насильства (Таблиця 1.1). З них, майже 13 відсотків повідомляють про фізичне насильство боку теперішніх або останніх чоловіків/партнерів, 3,3 відсотки – про сексуальне насильство з боку інтимних партнерів, та 22,4 відсотки – про емоційне насильство у шлюбі (УЦСР та Макро 2008). Зловживання алкоголем серед партнерів може вважатися одним із основних факторів впливу, оскільки про факти насильства частіше повідомляли жінки, чоловіки яких часто перебувають у стані сп'яніння (56 відсотків респонденток у порівнянні із 2 відсотками жінок, чоловіки яких не вживають алкоголь).

Таблиця 1.1. Поширеність різних форм подружнього насильства за результатами вибіркового обстежень населення України, 2007 та 2014 рік.

Форми насильства	Відсоток жінок віком 15-49 років, які будь-коли були заміжні та потерпали від різних форм подружнього насильства			
	будь-коли в житті, %		принаймні один раз за останні 12 місяців, %	
	МДОУ-2007	НСЖ-2014	МДОУ-2007	НСЖ-2014
Фізичне насильство	12,7	14,5	9,6	9,9
Сексуальне насильство	3,3	3,2	2,2	2,3
Емоційне насильство	22,4	18,3	20,2	14,3
Будь-яка форма фізичного або сексуального насильства (обидві форми насильства)	2,7	2,7	1,9	1,6
Будь-яка форма емоційного, фізичного або сексуального насильства (принаймні одна форма насильства)	24,4	21,6	16,7	15,4
Будь-яка форма емоційного, фізичного та сексуального насильства (всі три форми насильства)	2,4	2,6	1,3	1,2

Джерело: МДОУ-2007 (УЦСР та Макро 2008) та Дослідження НСЖ (ФН ООН 20146).

⁶ Генеральна прокуратура України, <http://www.gp.gov.ua/>

1.29. В 2014 році ФН ООН було ініційоване Дослідження поширеності насильства стосовно дівчат та жінок (НСЖ-2014), що ґрунтувалося на модулі запитань Медико-демографічного обстеження України і, таким чином, надало можливість порівняти отримані результати із даними 2007 року (ФН ООН, 2014б). Результати дослідження виявили певне підвищення рівня фізичного насильства у шлюбі, в той час як рівень сексуального насильства практично не змінився. Водночас, було виявлене деяке зниження рівня емоційного подружнього насильства, що можна пов'язати з стресовим впливом збройного конфлікту та гуманітарної кризи, що призвело до переоцінки повсякденних цінностей на фоні нових загроз. В цілому, ці дані вказують на усталений характер домашнього насильства в країні, а також на відсутність ефективних механізмів запобігання цьому явищу в рамках державної політики.

1.30. Причини широкого розповсюдження домашнього насильства в Україні в значній мірі пов'язані з впливом патріархальних стереотипів щодо гендерних норм та нерівноправного становища жінок у суспільстві, їх економічною вразливістю та залежною роллю в сім'ї. За даними Мультиіндикторного кластерного обстеження в Україні (МІКС 2013), чоловіки, на відміну від жінок, більш схильні погоджуватися із однією із причин виправдання побиття дружини/партнерки (9,4 відсотки чоловіків у порівнянні із 2,9 відсотками жінок). Найбільша частка чоловіків (7,5 відсотків) погоджуються, що чоловік має право бити свою дружину, якщо вона недбало ставиться до дітей, в той же час 2,6 відсотка з них – якщо вона сперечається, та 2,3 відсотка – якщо вона відмовляється від статевих стосунків із ним. Поширене в Україні суспільне сприйняття домашнього насильства як особистої або сімейної справи пов'язується з розповсюдженою стигматизацією постраждалих в громадах та їх віктимізацією за провокуючу поведінку. В результаті, переважна більшість жертв насильства (68 відсотків) не звертаються за жодною допомогою (ФН ООН, 2014б). Зважаючи на поодинокий характер звернень, дані адміністративної статистики Генеральної прокуратури України не відображають реальних масштабів домашнього насильства: якщо в 2013 році було зареєстровано 2 247 злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, то в 2015 році їх кількість зменшилася до 998 випадків. Важливо, що домашнє насильство не сприймається населенням України як важлива соціальна проблема. Таке суспільне ставлення значно відрізняється від результатів дослідження Євробарометра з питань гендерної рівності в 2009 році, згідно яким, 62 відсотки європейців вважають, що проблема гендерно-умовленого насильства (ГОН) має стати пріоритетом у просуванні гендерної рівності, а 92 відсотки з них переконані, що існує нагальна потреба вирішення цієї проблеми (European Commission, 2010).

1.31. Щодо ГОН поза межами сім'ї, в Україні спостерігається тривожна тенденція: частка жінок, які постраждали від позасімейного насильства (яке було заподіяне знайомими або незнайомими чоловіками), зросла в 2014 році. За результатами Дослідження НСЖ 2014 року (ФН ООН 2014б), 5 відсотків жінок зазнали фізичного насильства за межами сім'ї (на відміну від 3 відсотків жінок у 2007 році), тоді як 4 відсотки жінок зазнали сексуального насильства за межами сім'ї (2 відсотки жінок у 2007 році). Загальна частка жінок, які зазнали фізичного та/або сексуального насильства, зросла з 18 відсотків у 2007 році до 22 відсотків у 2014 році. Незважаючи на значне поширення, офіційна статистика злочинності характеризується зменшенням зареєстрованих злочинів сексуального характеру: кількість зґвалтувань знизилася з 508 у 2013 році до 421 в 2014 році та до 323 випадків в 2015 році (Генеральна прокуратура України). Очевидно, про значна кількість зґвалтувань залишається незадокументованою, оскільки постраждалі не звертаються по допомогу через очікування суспільного осуду та страх розправи з боку кривдника; але серед перешкод, що стримують ефективність політики, слід зазначити й сучасну суспільну недовіру до правоохоронних органів, непрозорість розслідування злочинів та низьку ефективність судового переслідування у випадках сексуального насильства. Загальновізвано, що ризики ГОН зростають у періоди збройних конфліктів та гуманітарної кризи. Послаблення та руйнування системи суспільних послуг на рівні громад, брак правоохоронних органів, обмежений доступ до медичних закладів та надавачів соціальних послуг призводить до збільшення вразливості постраждалих від насильства. Рівень домашнього насильства також може зростати у стресовому середовищі, водночас поширення бідності та позбавлення звичного стилю життя може призвести до зростання масштабів торгівлі людьми або примусової проституції. Дослідження з питань ГОН в умовах конфлікту, що було проведене ФН ООН в 2015 році, підтвердило підвищену вразливість жінок до різних форм насильства під час конфлікту: частка переміщених жінок, які повідомили про принаймні одну насильницьку ситуацію за межами сім'ї, була в три рази більшою, ніж відповідна частка місцевих жінок у приймаючих громадах (відповідно 15,2 та 5,3 відсотків респонденток). За даними Міжнародного жіночого правозахисного центру “Ла Страда – Україна”, кількість звернень до

Національної гарячої лінії з питань домашнього насильства зросла майже на 200 відсотків протягом січня-березня 2016 року, у порівнянні із відповідним періодом 2015 року; багато дзвінків надходить від сімей переміщених осіб або демобілізованих військовослужбовців⁷. З метою вирішення цих проблем Проект гуманітарного реагування ФН ООН започаткував роботу мобільних команд психологічної допомоги у регіонах конфлікту, які надають допомогу постраждалим від насильства у віддалених населених пунктах (UNFPA 2015).

Торгівля людьми

1.32. Протягом багатьох останніх років Україна визнається однією з ключових країн походження, транзиту та місця призначення торгівлі людьми. Хоча різні джерела надають різну оцінку масштабів торгівлі людьми, всі вони вказують на високий рівень її поширення та вразливість населення до подібних злочинів. За даними Дослідження МОМ, проведеного в лютому-березні 2015 року, приблизно 40 000 осіб були незаконно вивезені за межі України протягом 2012-2014 років (МОМ 2015); включно з попередніми оцінками (МОМ 2006 та МОМ 2012), загальна кількість жертв за період з 1991 року може сягнути до 160 000 осіб. З січня 2000 року до червня 2015 року, МОМ в Україні надала допомогу 11 237 жертвам торгівлі людьми, включаючи правову допомогу, медичну допомогу, психологічну допомогу, фінансову підтримку, професійну підготовку та інші види допомоги. З моменту запуску Національного механізму звернень для надання допомоги жертвам торгівлі людьми в 2012 році, 94 особи отримали офіційний статус жертви торгівлі людьми (з них: 39 чоловіків, 30 жінок і 16 дітей).

1.33. Як і в інших країнах Східної Європи, соціально-економічна ситуація в Україні загалом вважається основним чинником, що зумовлює поширення торгівлі людьми. Різні автори наголошують, що високий рівень безробіття та низький рівень життя змушує людей приймати ризиковані пропозиції щодо працевлаштування за кордоном, тоді як активна міжнародна трудова міграція та низький рівень обізнаності щодо потенційної небезпеки поглиблюють проблему (Gerasymenko 2011; Weitzer & Zhang 2014; Petrunov 2014). Більше половини (52 відсотки) респондентів МДОУ-2007 повідомили, що вони чули про особу, яка постраждала від торгівлі людьми, в той же час 10 відсотків з них особисто знали когось, хто мав такий досвід (УЦСР та Макро 2008). Найбільша частка респондентів домогосподарств, які чули про реальних жертв, була виявлена в селищах міського типу (56 відсотків), серед респондентів із вищою та середньою спеціальною освітою (62 відсотки) та серед представників найзаможнішої квінтільної групи населення. Іншими словами, сільські мешканці, особи з нижчим рівнем освіти та низьким рівнем доходу, стикаються з більшими ризиками торгівлі людьми внаслідок нижчого рівня обізнаності щодо масштабу проблеми. Також поширення проявів гендерної нерівності в суспільстві має розглядатися як один з чинників торгівлі жінками, оскільки саме вони часто вимушені погоджуватись на неофіційну та неprestижну роботу за кордоном, що не потребує високої кваліфікації, через особливо низькі зарплати (порівняно з чоловіками) та загальні дискримінаційні практики на національному ринку праці (Gerasymenko 2013).

1.34. Останні тенденції торгівлі людьми характеризуються збільшенням частки чоловіків серед постраждалих, яких нелегально вивозили з метою переважної трудової експлуатації протягом 2010-2014 років (Рис. 1.9а). Хоча жінки склали 86 відсотків жертв торгівлі людьми, яким МОМ надала допомогу у 2004 році, їх частка зменшилася більше, ніж вдвічі (до 42 відсотків у 2014 році). Однак питома вага жінок серед жертв знову почала зростати в першій половині 2015 року, що вказує на вплив кризи 2014 року на становище жінок і їх вразливість. Жінки абсолютно переважають серед жертв сексуальної експлуатації; вони також становили більше третини жертв трудового рабства протягом 2007-2014 років.

1.35. Жертви торгівлі людьми піддаються сексуальній та трудовій експлуатації на території країни та за кордоном. За даними МОМ, основними регіонами призначення жертв з України є Російська Федерація (46 відсотків жертв, що отримали допомогу), Польща (13 відсотків) та інші країни-члени ЄС (14 відсотків), а також Туреччина (11 відсотків). Внутрішня торгівля людьми залишається досить незначною, але існують ризики розширення її масштабів у ході ескалації збройного конфлікту у Донецькій та Луганській областях України. На даний час, із різних джерел лунають повідомлення про

⁷ Міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда - Україна", <http://la-strada.org.ua/>

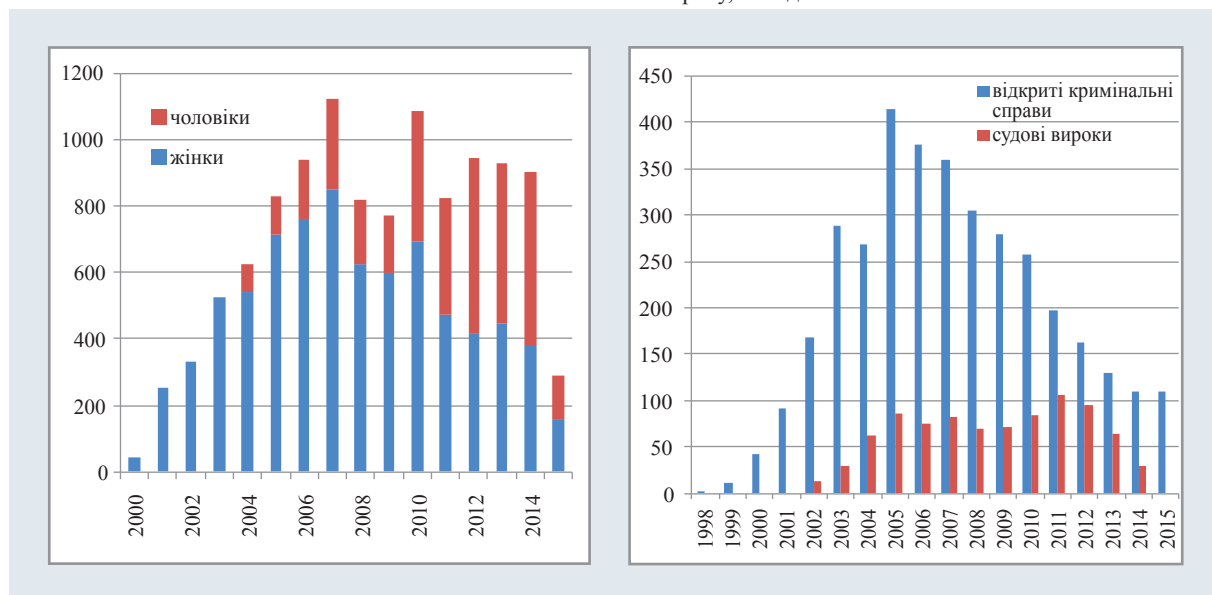
випадки гендерно-обумовленого насильства та торгівлі людьми в цих регіонах. На даними НУО, які надають допомогу постраждалим, та згідно статистики гарячої лінії в цих регіонах, МОМ простежує певні тенденції, що пов'язані з сексуальною та/або трудовою експлуатацією жінок та дівчат, експлуатацією чоловіків у збройному конфлікті та примусовій праці, збільшенням жебрацтва серед дітей (МОМ 2015). Експерти також наголошують на підвищеній вразливості ВПО до ризиків торгівлі людьми через їх економічні труднощі та брак зв'язків у приймаючих громадах (OECS 2015). На середину 2015 року, МОМ було зареєстровано сім випадків торгівлі людьми (або спроб торгівлі людьми) серед ВПО, в той час як Національний Центр консультування мігрантів повідомив про збільшення на 14 відсотків кількості дзвінків від ВПО на гарячу лінію з питань торгівлі людьми «527». Це формує нові виклики для державної політики з протидії торгівлі людьми та гендерному насильству, надання допомоги жертвам та забезпечення судового переслідування злочинців.

1.36. Згідно останньому звіту Державного департаменту США (2015), Уряд України не відповідає в повній мірі мінімальним стандартам у боротьбі з торгівлею людьми; однак, значні зусилля докладаються для того, щоб відповідати цим стандартам. Зокрема, Уряд затвердив стандарти соціальних послуг для жертв торгівлі людьми; створив оновлений підрозділ по боротьбі із торгівлею людьми як відокремлену структуру; та значно збільшив кількість службовців у підрозділі по боротьбі із торгівлею людьми. В результаті, частка звинувачувальних вироків суду зросла, однак, загальна кількість розслідуваних злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, зменшилась порівняно з 2005 роком (Рис. 1.9б). У 2014 році правоохоронні органи розслідували 109 злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми (порівняно з 130 випадками у 2013 році), було відкрито 42 кримінальні справи проти злочинців (порівняно з 91 справою в 2013 році) та було винесено 57 звинувачувальних вироків торговцям людьми (порівняно з 109 у 2013 році). За даними Міністерства внутрішніх справ, протягом першої половини 2015 року було зареєстровано 80 кримінальних злочинів (на 51 відсоток більше порівняно з попереднім періодом). Задля підвищення обізнаності населення щодо ризиків стати жертвою торгівлі людьми проводяться інформаційні кампанії національного рівня, зокрема спеціальні уроки у загальноосвітніх навчальних закладах та закладах вищої освіти, тематичні тренінги та консультації для груп ризику, розміщується соціальна реклама в регіонах (наприклад, регіональна кампанія “Безпечний шлях до мети” в 2014 році).

Рис. 1.9. Торгівля людьми в Україні: судове переслідування та захист жертв

а) Жертви торгівлі людьми, які отримали допомогу від МОМ Україна, 2000 рік – червень 2015 року, осіб.

б) Зареєстровані кримінальні правопорушення та судові вирок стосовно торгівлі людьми, 1998 рік – червень 2015 року, випадків

Джерело: МОМ, 2015.

Примітка: статистичні дані щодо кримінальних справ, відкритих органами Міністерства внутрішніх справ України та вироків, винесених судами України за Статтею 149 (колишня стаття 124-1) Кримінального кодексу України (торгівля людьми).

Джерело: МОМ, 2015.

Розділ 2. ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ

2.1. Потенціал і здобутки людини з точки зору збереженого здоров'я, отриманої освіти та матеріальних активів, є важливими для особистого добробуту та успішної самореалізації в житті. Ці можливості, як правило, пов'язані з людським капіталом, від якого залежить користування економічними можливостями та отримання доходу. Гендерні невідповідності в людському потенціалі можуть бути вагомим причиною нерівноправного становища жінок у суспільстві, обмежуючи їх здатність до розвитку та розширення повноважень внаслідок позбавлення базових можливостей.

2.2. Розділ 2 присвячений оцінці гендерних розривів у людському потенціалі за складовими освіти та здоров'я. З метою розгляду цих питань у першому підрозділі проаналізовано гендерні диспропорції в показниках охоплення різними рівнями освіти та освітніх здобутках жінок та чоловіків. У другому підрозділі надається аналіз статево-вікового складу населення та загальної демографічної ситуації в країні. У цьому підрозділі аналізуються також гендерний вимір здоров'я, тенденції захворюваності та проблеми, що пов'язані із способом життя в Україні.

А. Освіта

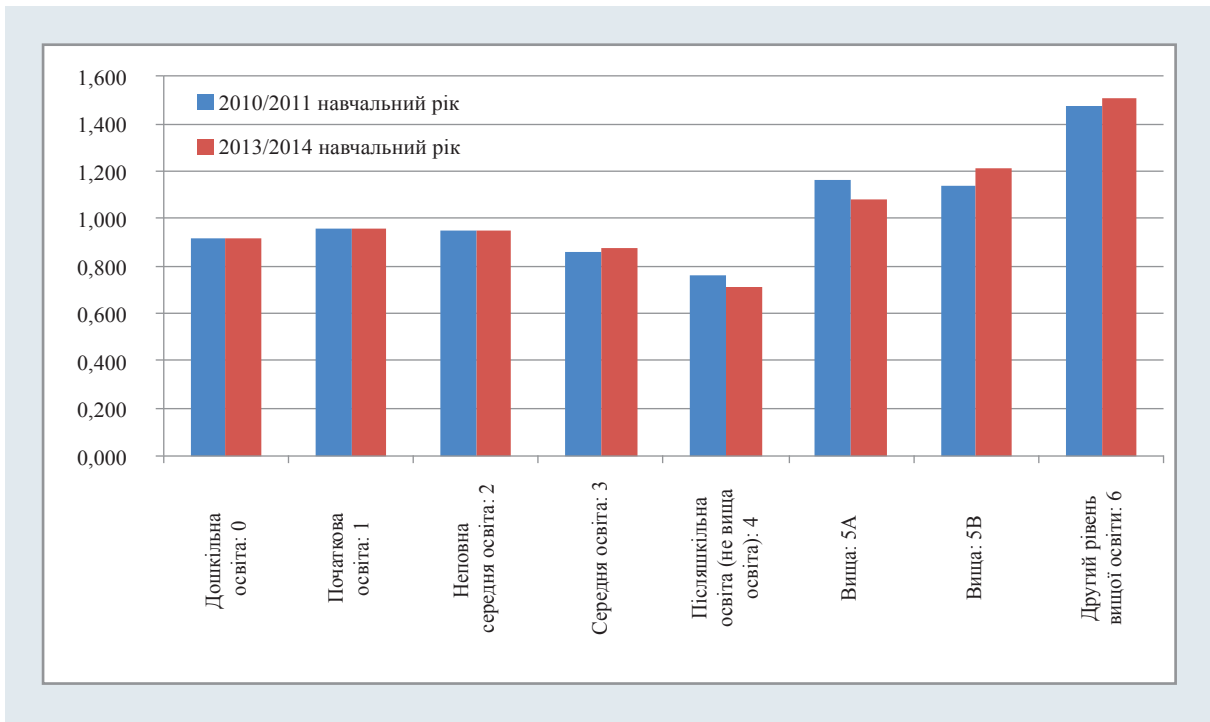
2.3. Освіта є важливим чинником людського розвитку на особистому рівні, визначаючи можливості отримання гідної роботи, доходів від зайнятості та належних стандартів життя. Отримання вищої освіти традиційно вважалось важливою перевагою жінок в Україні. Насправді, показники охоплення чоловіків і жінок практично всіма освітніми рівнями не виявляють статистично значимої гендерної нерівності (Рис. 2.1). Жінки дещо менше представлені серед слухачів у закладах середньої спеціальної освіти (не вищі навчальні заклади), які надають професійно-технічну освіту; і частка жінок в цих закладах скорочується. Однак цей дисбаланс компенсується тим, що жінки переважають на більш високих рівнях освіти, зокрема серед студентів першого та другого рівня у вищій освіті. Подібна тенденція є поширеною в більшості країн Східної Європи та в розвинених регіонах; вона може зумовлюватись як професійною сегрегацією за ознакою статі (професійно-технічне навчання переважно асоціюється із робітничими професіями, які більш поширені серед чоловіків), так і впливом гендерних стереотипів, що спонукають чоловіків з молодих років ставати годувальниками родини замість отримання освіти. Інша позитивна тенденція спостерігається у зростанні жіночого інтересу до другого рівня вищої освіти та продовження післядипломної освіти з метою отримання кандидатських та докторських ступенів. Однак жінки стикаються зі значними перешкодами у просуванні в науковій кар'єрі.

Початкова та середня освіта

2.4. Початкова освіта охоплює перші чотири роки навчання, в Україні вона починається із 6 років. Завдяки загальній системі шкільної освіти, яка надає рівний доступ для хлопчиків та дівчаток, в охопленні початковою освітою не простежується значної гендерної нерівності (Рис. 2.2а). Незважаючи на незначне зниження, що розпочалося 2000 року, валовий показник охоплення перевищує середні значення в регіоні ЄЦА як для хлопців, так і для дівчат. Частка дітей, які одержують початкову освіту, також зросла в Україні протягом 2000-2013 років (Рис. 2.2б), що вказує на краще залучення дітей до системи освіти.

2.5. Рівень охоплення дітей повною загальною середньою освітою також досить високий, оскільки цей етап освіти є обов'язковим в Україні та гарантується державою на безкоштовній основі. Офіційний вік вступу до середньої школи – 10 років, тоді як теоретична тривалість середньої освіти становить 7 років. На початку 2000 років спостерігалось незначне зниження рівня охоплення середньою освітою, що зумовило деяке відхилення від загальних тенденцій в регіоні ЄЦА (Рис. 2.3а). Незважаючи на нещодавнє зростання, показники України все ще залишаються дещо нижчими за середні по регіону ЄЦА, сягаючи 97 відсотків серед дівчат та 100 відсотків серед хлопців в 2013 році.

Рис. 2.1. Індекси гендерного паритету (чисельність жінок до чисельності чоловіків) за рівнями освіти в Україні, 2010 та 2013 навчальні роки

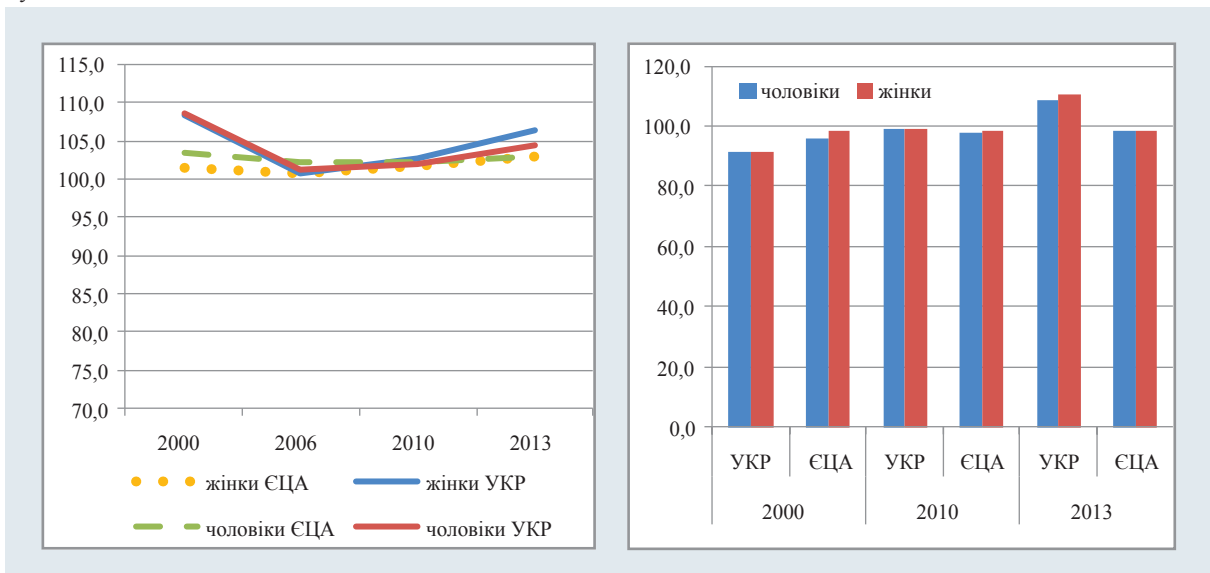

Примітка: індекси гендерного паритету розраховані згідно методичних підходів ЮНЕСКО. Класифікація рівнів освіти приведена відповідно до кодів Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО). 'Вища: 5A' охоплює вищі навчальні заклади III та IV рівнів акредитації; 'Вища: 5B' охоплює вищі навчальні заклади I та II рівня акредитації. 'Другий етап вищої освіти: б' охоплює програми навчання для отримання ступенів кандидата та доктора наук.

Джерело: Державна служба статистики (2014).

Рис. 2.2. Валовий показник охоплення дітей початковою освітою та випуск учнів в Україні та регіоні ЄЦА, за статтю

а) Рівень охоплення початковою освітою, 2000-2013 роки, б) Рівень закінчення початкової школи, у відсотках у відсотках

Примітка: "УКР" означає Україна.

Джерело: WDI 2015.

Примітка: "УКР" означає Україна.

Джерело: WDI 2015.

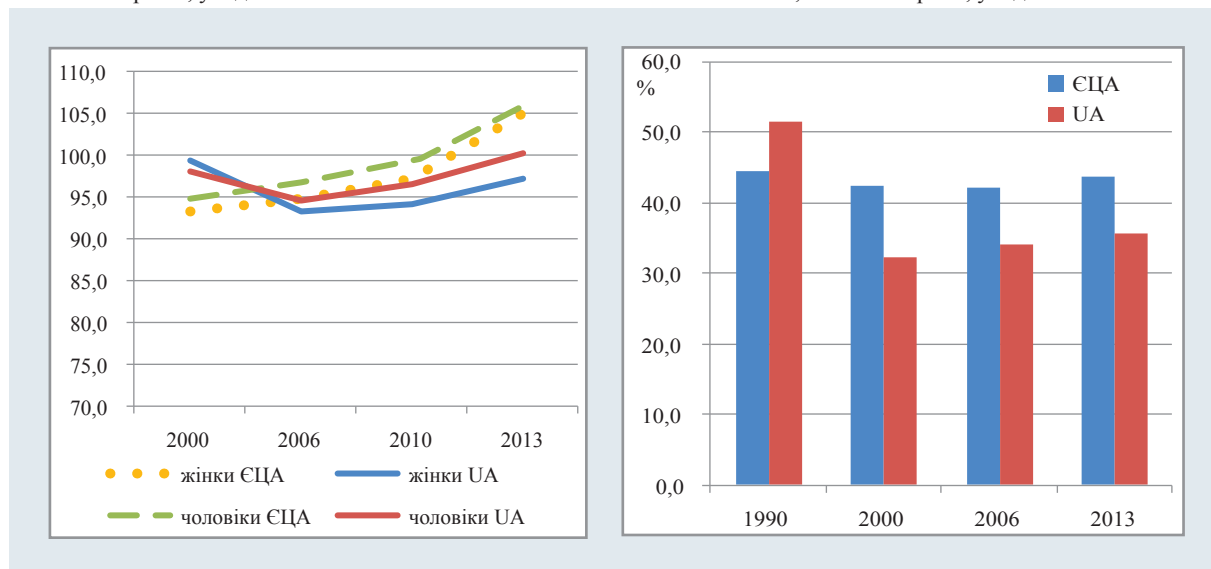
2.6. На відміну від загальної середньої освіти у системі професійно-технічної освіти спостерігається більша гендерна нерівність. Хоча середній відсоток жінок серед слухачів залишався досить стабільним у регіоні ЄЦА протягом 2000-2013 років, в системі професійно-технічної освіти України відбулось різке скорочення частки студенток-жінок (Рис. 2.3б). Дана тенденція тісно пов'язана з відтоком жінок до системи вищої освіти через зменшення престижності професійно-технічної освіти та їх зацікавленістю в отриманні вищої освіти, а також впливом сталої гендерної сегрегації сфер зайнятості.

2.7. Незважаючи на інклюзивну модель освіти в Україні, існують певні категорії дітей, які не отримують належної освіти. Протягом 2014/15 навчального року 43 997 дітей у віці від 6 до 18 років не відвідували середні школи з різних причин (Додаток В). Якщо третина таких дітей не відвідували школи через стан здоров'я (зокрема, діти із складними вадами розвитку, які навчаються у спеціалізованих закладах), 43,4 відсотки не навчалися з інших причин, включаючи домашню освіту. Частка дівчат, які не відвідують школу з причин, що не пов'язані зі станом здоров'я, була на 5 відсотків більшою, ніж відповідна частка хлопчиків – як в містах, так і в сільській місцевості.

Рис. 2.3. Загальний рівень вступу до закладів загальної середньої освіти в Україні та регіоні ЄЦА, за статтю

а) Рівень вступу до закладів загальної середньої освіти, 2000-2013 років, у відсотках

б) Відсоток студенток жінок у закладах професійно-технічної освіти, 2000-2013 роки, у відсотках

Примітка: "UA" означає Україна.

Джерело: WDI 2015.

Примітка: "UA" означає Україна.

Джерело: WDI 2015.

2.8. Вагомий виклик для функціонування системи загальної освіти в Україні пов'язаний з масштабними внутрішніми переміщеннями населення, зумовленими політичною дестабілізацією в 2014-2015 роках. Ці переміщення населення вплинули як на дітей (дошкільного та шкільного віку), так і на студентів, і на працівників сфери освіти (тобто, вчителів та викладачів). В результаті, для значного числа школярів та студентів з числа переселенців була порушена безперервність процесу навчання, оскільки вони були змушені звикати до нового соціального оточення, адаптуватися до нової місцевості та школи. За даними Міністерства освіти та науки України (МОН) станом на листопад 2014 року, дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади відвідували 67,5 тисяч дітей-переселенців, з них 2,7 тисяч дітей переїхали з Криму, 42 тисячі – з Донецької області, та 22,8 тисячі дітей – з Луганської області. В травні 2015 року кількість дітей переселенців досягла майже 148 тисяч осіб. За інформацією МОН, більш ніж 60 відсотків колишніх студентів з Донбасу (тобто приблизно 90 тисяч осіб) були переведені до закладів вищої освіти по всій території України станом на квітень 2015 року. Разом з тим, майже 8 тисяч студентів були переведені з Криму до інших регіонів України.

Вища освіта

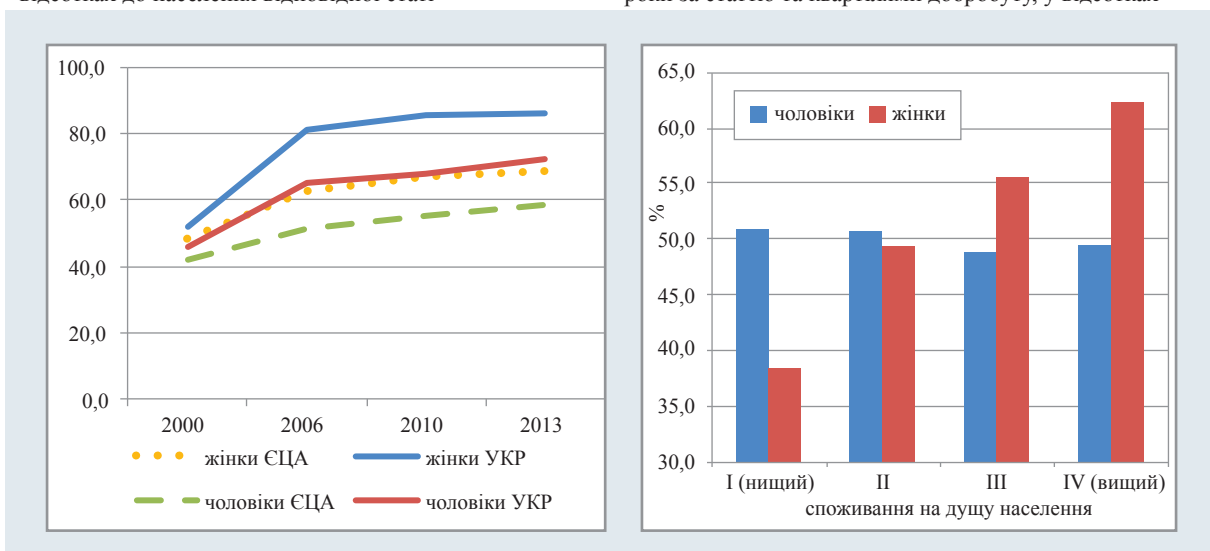
2.9. За даними WDI, рівень охоплення населення вищою освітою в Україні є значно вищим, ніж в середньому в регіоні ЄЦА. Валовий показник охоплення збільшився протягом 2000-2013 років як для дівчат, так і для хлопців (Рис. 2.4). Зокрема, валовий показник охоплення жінок вищою освітою сягнув 86 відсотків, в той час як відповідний валовий показник охоплення чоловіків становив 72 відсотки в 2013 році. В результаті гендерний розрив у показниках охоплення вищою освітою збільшився з 6 до 14 відсотків на користь жінок. На даний час чисельність жінок перевищує чисельність чоловіків у вищих навчальних закладах більшості розвинених регіонів, що свідчить як про те, що жінки більше прагнуть отримати вищу освіту, щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці, так і про те, що дівчата виявляються більше підготовленими до отримання вищої освіти, що підтверджується результатами тестування в системі середньої освіти (OECD 2008).

2.10. Значна частка школярів вступає до вищих навчальних закладів відразу після закінчення школи (19,5 відсотків випускників з базовою середньою освітою та 44,9 відсотків випускників з повною середньою освітою в 2014 році), що вказує на безперервний перехід від середньої до вищої освіти в Україні. Однак, доступ до вищої освіти може значною мірою визначатися нерівністю за доходами: згідно даних Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД) в Україні, менш вірогідно, що дівчата з малозабезпечених домогосподарств продовжать навчання після закінчення середньої школи. З метою оцінки нерівності у рівні вступу до закладів після середньої освіти, використані дані щодо студентів у домогосподарствах та проаналізовано показники охоплення населення віком 17-24 роки за статтю та споживчими квартільними групами домогосподарств (Рис. 2.3б). Результати аналізу виявили важливий чинник вразливості жінок: якщо рівень охоплення чоловіків вищою освітою майже однаковий у домогосподарствах із різним майновим рівнем (близько 50 відсотків), то рівень охоплення жінок помітно знижується у нижній (найбіднішій) квартільній групі домогосподарств у порівнянні з найвищим кварталем. Таким чином, нерівність за доходами може здійснювати безпосередній вплив на доступність вищої освіти для жінок із малозабезпечених домогосподарств, незважаючи на те, що загалом саме жінки переважають серед студентів.

Рис. 2.4. Валові показники охоплення населення вищою освітою в Україні та регіоні ЄЦА, та рівень охоплення населення віком 17-24 роки, за статтю

а) Рівень охоплення вищою освітою в 200-2013 роках, у відсотках до населення відповідної статі

б) Охоплення вищою освітою населення віком 17-24 роки за статтю та квартілями добробуту, у відсотках

Примітка: "УКР" означає Україна.

Джерело: WDI 2015.

Примітка: Квартілі добробуту оцінюються за рівнем споживання в домогосподарствах на душу населення: Квартіль I включає найбідніше населення, Квартіль IV – найбагатше населення.

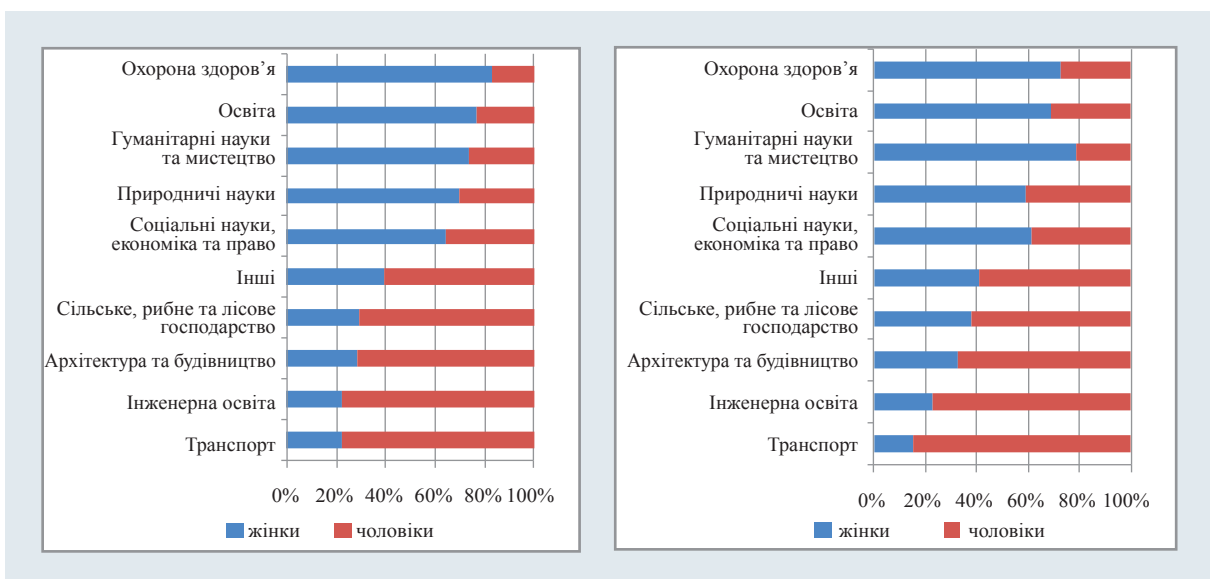
Джерело: ОУЖД (2013), розрахунки автора.

2.11. Вплив гендерних стереотипів проявляється у виборі галузей освіти, яким віддають перевагу чоловіки та жінки. За даними Державної служби статистики України, жінки в переважають у складі студентів у галузях охорони здоров'я, освіти та в гуманітарних науках (більше 70 відсотків від загальної кількості всіх студентів в 2014/2015 навчальному році), в той час як чоловіки становлять більшість з тих, хто навчається в галузі транспорту та комунікацій, інженерних спеціальностей, архітектури та будівництва. Рівень вступу на факультети природничих наук, соціальних наук, бізнесу та юридичний факультет характеризується більшою гендерною нейтральністю (Рис. 2.5). Важливо, що гендерні переваги у виборі майбутньої професії перебувають під впливом усталених гендерних стереотипів щодо “належної” професії для жінок та чоловіків, які формуються у ранньому дитинстві та відтворюються в системі шкільної освіти. Численні дослідження вказують на роль стереотипів у визначенні ролей чоловіків і жінок у суспільстві, які системно відтворюються у шкільних навчальних матеріалах та впливають на подальший розподіл професій за статтю на ринку праці (Haydenko 2011; Національний огляд України 2014; ЦРТ 2015). Незважаючи на розробку та впровадження програм гендерних досліджень та відповідних навчальних матеріалів у деяких університетах України, загалом процес трансформації у сфері освіти все ще дуже повільний. Однак, певні зміни все ж мають місце: так, за даними Міністерства оборони, кількість жінок, що вступили до навчальних закладів в системі військової освіти, зросла вдвічі у 2015 році порівняно з попередніми даними (відповідно 103 проти 47 студенток).

Рис. 2.5. Розподіл студентів вищих навчальних закладів за напрямками підготовки та статтю в 2014/2015 навчальному році, у відсотках

а) Вищі навчальні заклади I та II рівня акредитації

б) Вищі навчальні заклади III та IV рівня акредитації

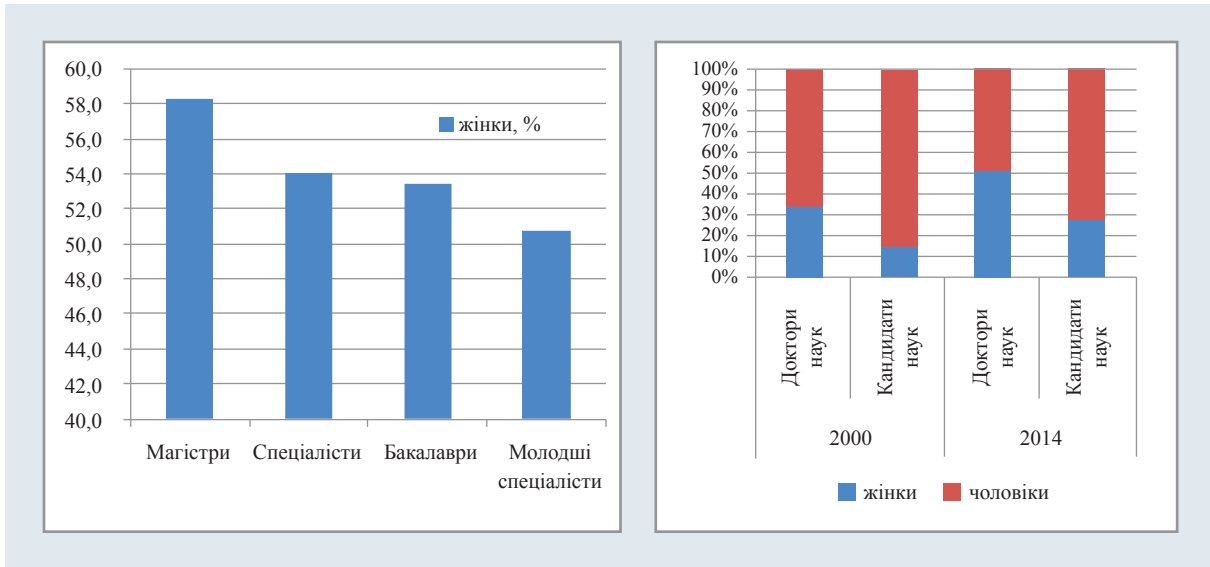

Джерело: Державна служба статистики (2015).

2.12. Склад випускників вищих навчальних закладів за статтю та рівнем отриманої освіти свідчить про зацікавленість жінок у отриманні повної вищої освіти, оскільки жінки переважають серед випускників із вищими кваліфікаційними рівнями, такими як ступінь магістра (Рис. 2.6а). Важливо, що останнім часом зросла й частка жінок серед осіб, які мають науковий ступінь кандидата наук (Рис. 2.6б), сягнувши 57 відсотків у 2014 році. Однак це може свідчити про загальне знецінення у суспільстві зайнятості в науково-дослідницькій діяльності та відтік чоловіків до більш прибуткових секторів економіки внаслідок низького рівня зарплат в цій сфері. Водночас, жінки складають лише 28,3 відсотки серед докторів наук, що чітко вказує на існування певних бар'єрів, пов'язаних з дією “скляної стелі” у науковій кар'єрі жінок.

Рис. 2.6. Гендерні диспропорції в отриманні кваліфікаційних рівнів та наукових ступенів в Україні

- а) Жінки серед випускників вищих навчальних закладів за рівнями отриманої кваліфікації в 2014 році, у відсотках
- б) Розподіл кандидатів та докторів наук за статтю, 2000 та 2014 роки, у відсотках

Джерело: Державна служба статистики (2015).

Джерело: Державна служба статистики (2015).

Б. Здоров'я

2.13. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального добробуту, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад. Індивідуальні ресурси та фізична працездатність є важливими для розвитку економічної активності, нагромадження доходу та кар'єрного росту. Кращі показники стану здоров'я пов'язуються також із економічним зростанням та сталим розвитком на національному рівні. В Україні нерівність в стані здоров'я може проявлятися в різних гендерних диспропорціях, зокрема середній тривалості життя та захворюваності населення; важливо, що гендерну нерівність у стані здоров'я визначає також вплив соціальних факторів та проблем, пов'язаних із способом життя. В сукупності, ці розбіжності відображаються у демографічних тенденціях та впливають на статево-вікову структуру населення. У свою чергу, демографічні процеси формують моделі гендерної рівності через перетин між коефіцієнтом народжуваності та активністю жінок на ринку праці.

Загальні демографічні показники та статево-вікова структура населення

2.14. Починаючи з 1990-их років, в Україні спостерігалось швидке скорочення населення. За оцінками Державної служби статистики України (2015b), загальна чисельність населення зменшилась з 51,6 млн осіб у 1990 році до 45,2 млн осіб у 2014 році. Скорочення населення протягом цього періоду визначалося впливом декількох чинників, серед яких низький рівень народжуваності, розвиток зовнішньої міграції та незначне зростання очікуваної тривалості життя (зокрема серед жінок, починаючи з середини 2000 років). Катастрофічні події 2014 року призвели до безпрецедентного скорочення населення в результаті анексії АР Крим; цей процес було поглиблено значними втратами населення у збройному конфлікті, відкладеними народженнями та зростанням зовнішньої міграції. На початок 2015 року загальна чисельність населення оцінювалась у 42,8 млн осіб (не враховуючи тимчасово окуповані території АР Крим). Згідно середньостроковим демографічним прогнозам ООН, упродовж найближчих десятиріч чисельність населення буде і надалі знижуватися внаслідок впливу структурних факторів; в результаті, загальна чисельність населення України скоротиться до 42,3 млн. осіб в 2025 році та до 35,1 млн. осіб. в 2050 році (UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015b)).

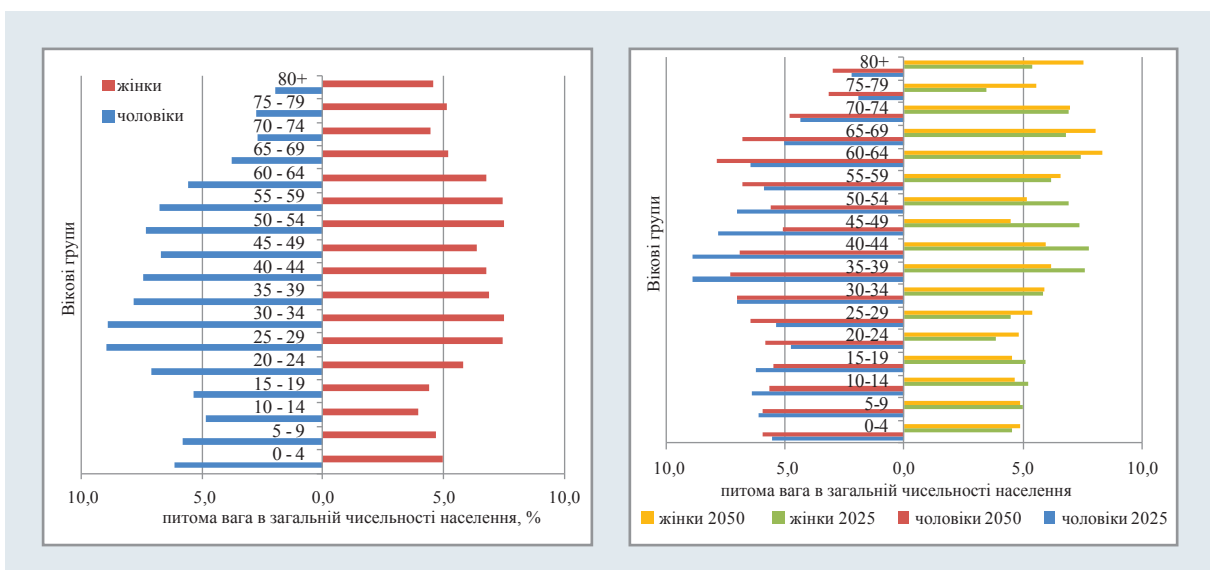
2.15. На даний момент Україна належить до держав із високими темпами старіння населення. У 2015 році особи у віці 60 років та старше склали 22,6 відсотки від загальної чисельності населення країни. На фоні загального скорочення населення протягом наступних десятиріч очікується прогресуюче постаріння населення. За оцінками ООН, частка осіб у віці 60+ може сягнути 25,4 відсотки у 2025 році та 31,5 відсотки у 2050 році (UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015b)). Це призведе до збільшення показників демографічного навантаження літніми людьми та посилення тиску на системи пенсійного забезпечення та соціального захисту. Також подібні демографічні зміни визначатимуть нові виклики для фінансової системи та системи страхування, зумовляватимуть потребу в реформуванні системи охорони здоров'я та освіти, нові зрушення на ринку праці та в соціальній інфраструктурі. Загалом, вся система соціальної політики вимагатиме адаптації до потреб літніх людей.

2.16. Статеві-вікова структура населення України характеризується важливою гендерною асиметрією (Рис. 2.7а). Хоча чоловіки незначно переважають серед молоді (до 30 років), частка жінок збільшується у старших вікових групах. Майже дві третини населення у віці 60 років і старше – це жінки, оскільки тривалість життя жінок в більшості випадків перевищує тривалість життя чоловіків. Крім цього, жінки складають 73,3 відсотки населення у віці 80 років і старше. Згідно демографічних прогнозів ООН на період до 2050 року, частка жінок серед літніх людей зростатиме й далі внаслідок подальшого постаріння населення та довшої тривалості життя жінок (Рис. 2.7б). Таким чином, державна політика щодо постаріння населення має враховувати гендерно-обумовлені наслідки, оскільки більша кількість жінок потребуватиме освіти впродовж життя та підвищення кваліфікації для того, щоб залишитися на ринку праці з часом.

Рис. 2.7. Статеві-вікова структура населення України, у відсотках

а) поточний, станом на 1 січня 2015 року

б) прогнози на 2025 та 2050 роки

Примітка: населення тимчасово окупованих територій Автономної республіки Крим та міста Севастополь не враховано в прогнозах.

Джерело: Державна служба статистики (2015а).

Примітка: середній варіант демографічного прогнозу ООН: перегляд 2015 року. Оцінки станом на 1 липня.

Джерело: UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015b).

2.17. З метою вирішення проблеми старіння населення та збереження сталого економічного розвитку в Україні була запроваджена пенсійна реформа, й нове законодавство вступило в силу в 2011 році. На відміну від більшості постсоціалістичних країн, у яких було пропорційно підвищено пенсійний вік як чоловіків, так і жінок (тобто, гендерні розбіжності залишилися переважно незмінними), пенсійний вік жінок в Україні (57 років на даний момент) буде поступово підвищуватися та досягне пенсійного віку чоловіків (60 років) у 2021 році. З точки зору гендерної рівності, цей захід призведе до позитивних результатів, оскільки нижчий пенсійний вік жінок визначає менший розмір пенсій, довшу тривалість життя на пенсії та вищі ризики бідності у похилому віці (УЦСР та ФН ООН 2014). З іншого боку, жінки

можуть стикатися з підвищеними ризиками безробіття у передпенсійному віці, оскільки упереджене ставлення роботодавців до працівників старшого віку є однією з основних форм дискримінації при працевлаштуванні в Україні (УЦСР та ФН ООН 2012).

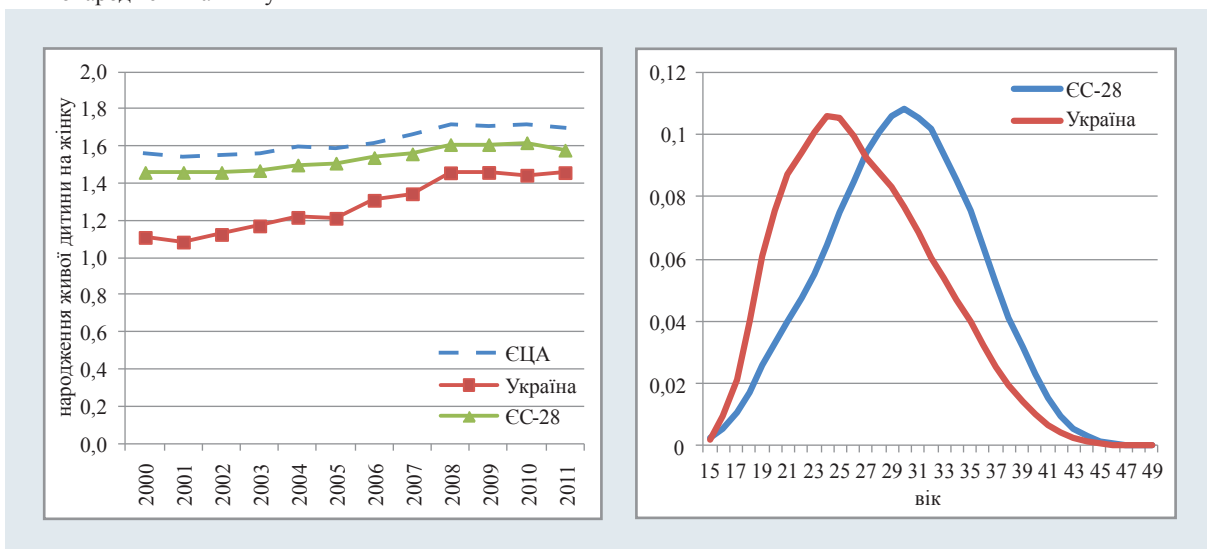
2.18. Різке падіння народжуваності стало одним із основних чинників прогресуючого постаріння населення. Сумарний коефіцієнт народжуваності (СКН) знизився з 1,8 народжень на жінку в 1990 році до 1,1 народжень на жінку в 2000 році через погіршення рівня життя населення в перехідному періоді та внаслідок дії структурних факторів, пов'язаних із впливом “демографічних хвиль”. З того часу спостерігалось поступове зростання рівня народжуваності (Рис. 2.8а); однак натеper СКН (1,506 народжень на жінку в 2013 році) залишається недостатнім для забезпечення навіть простого відтворення поколінь. В середині 2000-х років Уряд України здійснив важливі кроки, спрямовані на підвищення рівня народжуваності, призначивши вагомні виплати при народженні дитини; загальна сума допомоги збільшувалась при народженні кожної наступної дитини, однак у 2014 році це положення скасували. Хоча спостерігається певне зростання СКН, на думку демографів, подібні монетарні інструменти політики заохочення народжуваності можуть призводити лише до короткострокових результатів (Лібанова 2012).

2.19. Структура народжуваності в Україні також значною мірою відрізняється від європейської, зокрема з точки зору повікових коефіцієнтів народжуваності (Рис. 2.8б). Більшість жінок схильна народжувати першу дитину у віці до 30 років, що потенційно може вплинути на можливості зайнятості та кар'єрного розвитку через тривалі декретні відпустки. На початку 2000-х років у Молдові, Україні, Болгарії та Білорусі був найнижчий середній вік народження першої дитини серед всіх країн Європи (Аксюнова 2014). В 2012 році середній вік народження першої дитини в Україні становив 24,5 рокам, тоді як у різних країнах Європи цей показник варіював від 24,1 років в Молдові до 30,8 років у Великобританії (середній вік народження першої дитини в ЄС-28 становив 28,7 роки⁸). В той же час, в Україні спостерігається позитивна тенденція зниження рівня підліткової народжуваності – з 32,1 до 27 живонароджень на 1000 дівчат віком 15-19 років протягом 2000-2014 років. Однак цей показник досі значно вищий, ніж у розвинених країнах Європи (відповідно 12,6 живонароджень в середньому по ЄС в 2012 році). Даний демографічний показник є особливо важливим в контексті гендерної оцінки, оскільки загальновідомо, що підліткова вагітність має негативні наслідки для здоров'я, тоді як раннє материнство пов'язане з негативними соціальними наслідками, зокрема можливостями отримання освіти та працевлаштування.

Рис. 2.8. Рівень народжуваності в Україні, ЄС та ЄЦА, 2000-2011 роки

а) сумарний коефіцієнт народжуваності, живонароджень на жінку

б) повікові коефіцієнти народжуваності

Джерело: WDI 2015; Євростат 2015 рік.

Примітка: повікові коефіцієнти народжуваності розраховуються як співвідношення між кількістю пологів на одну жінку у віці x та $x+1$ та кількість людинороків, прожитих жінкою у віці між віком від x та $x+1$, протягом одного календарного року.

Джерело: оцінки за даними Євростату за 2015 рік.

⁸ Статистичну базу даних Євростату можна знайти за посиланням: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

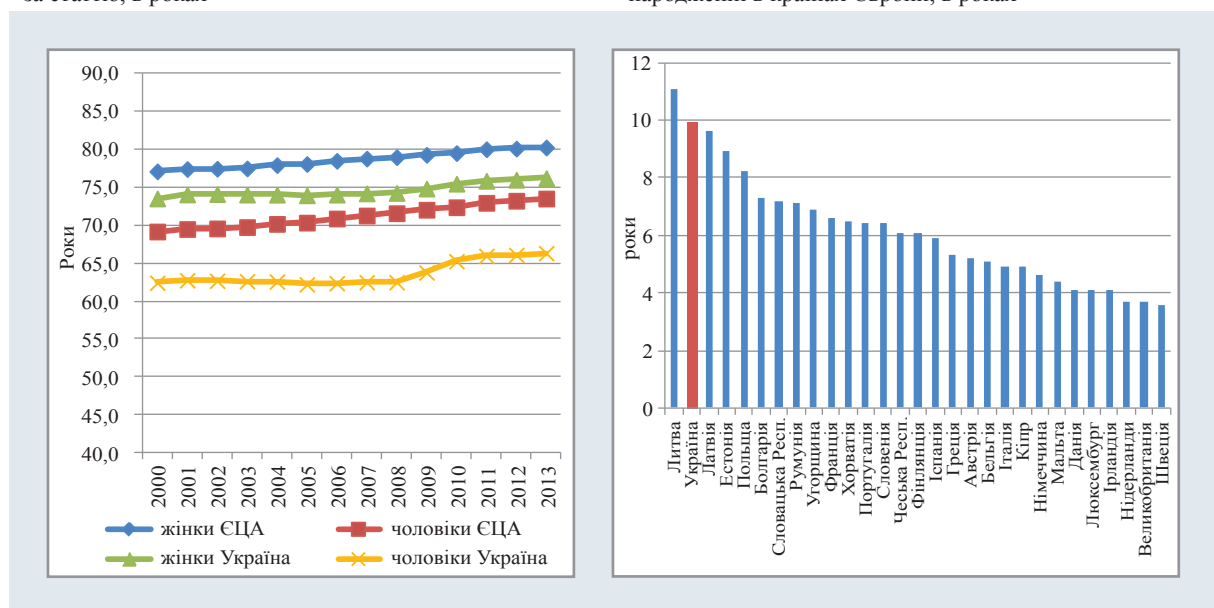
Очікувана тривалість життя та смертність

2.20. Незважаючи на загальну тенденцію постаріння населення, Україна значно відстає від європейських країн у показниках тривалості життя. Протягом перехідного періоду спостерігалось значне погіршення стану здоров'я населення через руйнування системи охорони здоров'я та зниження рівня життя. В результаті, середня очікувана тривалість життя населення була значно нижчою, ніж у середньому по регіону ЄЦА. Хоча з 2000 року спостерігалось повільне зростання показника (рис. 2.9а), середня очікувана тривалість життя в Україні все ще залишається однією з найнижчих в Європі (74,4 роки у порівнянні з 83,3 роками в ЄС-28 в 2013 році). В цілому, гендерний розрив у тривалості життя на користь жінок спостерігається у більшості розвинених регіонів, змінюючись від 3,2 років у Швеції до 11,1 років у Литві серед країн-членів ЄС (рис. 2.9б). Однак цей розрив залишається в Україні особливо великим, становлячи 10 років у 2013 році (відповідно середня тривалість життя жінок складала 76 років, а чоловіків – 66 років).

Рис. 2.9. Очікувана тривалість життя в Україні та регіоні ЄЦА, 2000-2013 роки, в роках

а) середня очікувана тривалість життя при народженні за статтю, в роках

б) гендерний розрив у очікуваній тривалості життя при народженні в країнах Європи, в роках

Джерело: WDI 2015.

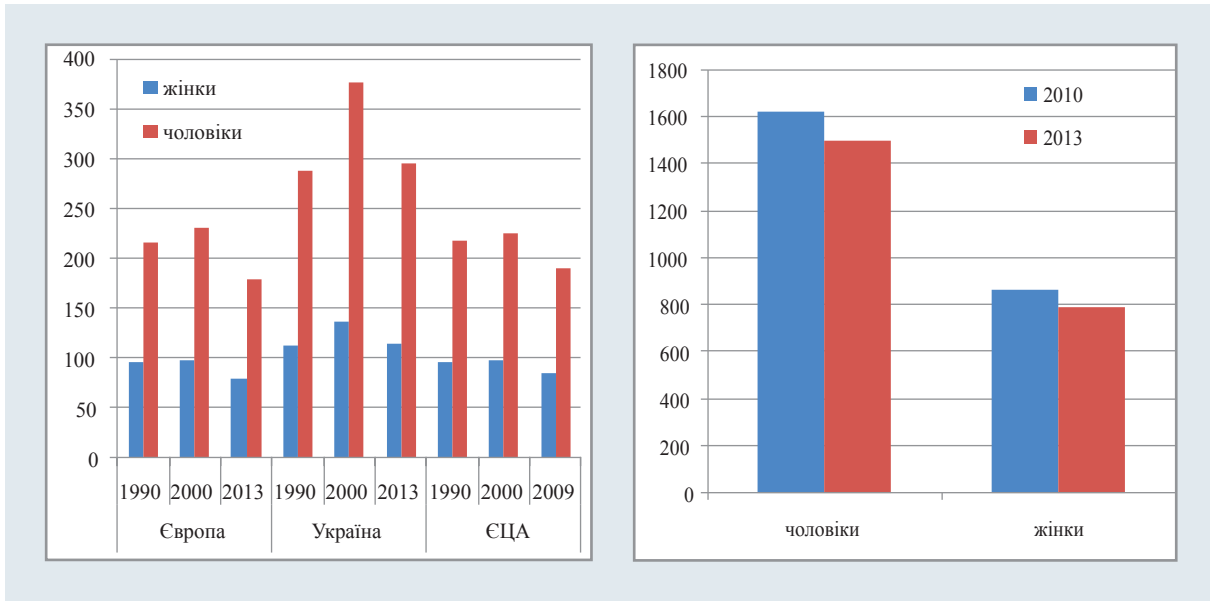
Джерело: Євростат 2014; Державна служба статистики (2014).

2.21. Гендерний розрив у очікуваній тривалості життя спричинений вищим рівнем смертності серед чоловіків, який перевищує середні показники в Європі та регіоні ЄЦА (Рис. 2.1а). Стандартизований коефіцієнт смертності чоловіків (1 495,1 на 100 000 населення у 2013 році) майже вдвічі перевищував стандартизований коефіцієнт смертності жінок (відповідно 787,2 на 100 000 населення). Незважаючи на значний прогрес протягом останнього десятиріччя, рівень смертності дорослого населення України становив 295 на 1 000 чоловіків у порівнянні з 114 на 1 000 жінок в 2013 році (відповідні показники смертності в Європі становили 178 та 79 на 1 000 осіб населення). В першу чергу, на гендерний розрив в рівні смертності впливає надвисокий рівень смертності серед чоловіків працездатного віку. Зокрема, найбільші гендерні диспропорції спостерігаються серед осіб віком 20-29 років, оскільки рівень смертності серед чоловіків даної вікової групи більше, ніж втричі перевищує рівень смертності серед жінок.

Рис. 2.10. Показники смертності дорослого населення в Україні та регіоні ЄЦА

а) Імовірність смерті у віці між 15 та 60 роками у 1990-2013 роках, в розрахунку на 1 000 осіб

б) Стандартизовані коефіцієнти смертності чоловіків та жінок в Україні, 2010 та 2013 роки, в розрахунку на 1 000 осіб

Джерело: WDI 2014 для регіону ЄЦА, ВООЗ для України та Європи.

Примітка: стандартизовані коефіцієнти смертності показують, яким би був загальний коефіцієнт, якби населення мало таку саму вікову структуру, як населення Європи, яке прийняте за стандарт.

Джерело: Державна служба статистики (2014).

2.22. Важливо підкреслити гендерну нерівність у структурі смертності за причинами: частка зовнішніх причин смерті значно більша серед чоловічого населення (10,6 відсотків від загальної кількості смертей в 2014 році у порівнянні із 2,6 відсотками смертей серед жінок). Враховуючи, що більшості з цих причин смерті можна запобігти (таким як травми, отруєння, самогубства тощо), основні резерви подовження тривалості життя слід шукати у розширенні превентивних політик, спрямованих на уникнення будь-якої ризикованої поведінки та проблем, пов'язаних із способом життя. Вищі рівні смертності чоловіків від травм тісно пов'язані з дорожньо-транспортними пригодами (за даними ВООЗ, стандартизований коефіцієнт смертності від дорожньо-транспортних пригод складав 21,5 на 100 000 чоловіків у віці 15+ та 5,1 на 100 000 жінок у віці 15+ в 2008 році) та виробничими травмами. За даними Державної служби статистики (2015d), кількість постраждалих від травм на виробництві склала 6 440 осіб у 2014 році, при цьому 886 з них померли. На чоловіків припадало 89,8 відсотків від загальної кількості летальних випадків на виробництві (усього 4 908 смертей); більшість із них мали місце у вугільній промисловості та були пов'язані з порушенням трудової дисципліни. Значною мірою, подібна статистика пояснюється гендерною структурою зайнятості на небезпечних роботах, де працюють переважно чоловіки.

2.23. Напружена робота, нездорове харчування, зловживання алкоголем та паління призводять до підвищення рівня смертності серед чоловіків; враховуючи гендерно-орієнтовані погляди в суспільстві, ці фактори тісно пов'язуються з емоційним тиском, який створює роль чоловіка-годувальника та відповідальність за сім'ю. За оцінками Левчук (Levchuk 2009), серед чоловіків спостерігається значно вищий рівень смертності від причин, пов'язаних із вживанням алкоголю: із шкідливими ефектами алкоголю визначається близько 40 відсотків смертей чоловіків та 22 відсотки смертей жінок у віці від 20 до 64 років. Ішемічна хвороба серця, невизначені травми та інші нещасні випадки, отруєння алкоголем, а також цироз печінки, – все це ті фактори, запобігання яким може призвести до значного підвищення тривалості життя. Дійсно, стандартизовані коефіцієнти смертності внаслідок цирозу печінки чоловіків більше, ніж удвічі, перевищують відповідні коефіцієнти смертності жінок (відповідно 56,7 проти 23,7 на 100 000 населення віком 15+ в 2012 році). Також, протягом 2000-2012 років спостерігається тривожна тенденція підвищення рівня смертності, що пов'язана із вживанням алкоголю, як серед чоловіків, так і серед жінок (Рис. 2.11а).

2.24. Поточне тютюнопаління значно більш розповсюджене серед чоловіків, зокрема у сільській місцевості України (Рис. 2.11б). Що стосується жінок, спеціальні соціологічні обстеження виявляють, що до куріння більш схильні жінки молодого віку, ті, що проживають у великих містах та мають вищу освіту. В 2005 році поширеність куріння серед чоловічого населення України була найвищою у європейському регіоні ВООЗ, сягаючи 67 відсотків (WHO 2008). В результаті, за оцінками ВООЗ (WHO 2012), близько 25 відсотків чоловічих смертей та 2 відсотки жіночих смертей пов'язані з тютюнопалінням (відповідно 696 смертей на 100 000 чоловіків та 53 смерті на 100 000 жінок серед населення віком 30+). З метою вирішення цієї проблеми у 2005 році був прийнятий Закон про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення, в той же час Україна ратифікувала Рамкову конвенцію ВООЗ із боротьби проти тютюну (РКБТ) в 2006 році.

Рис. 2.11. Вплив способу життя на виміри здоров'я населення України, за статтю

а) Стандартизовані коефіцієнти смертності (вік 15+) внаслідок цирозу печінки в 2008 році, на 100 000 осіб

б) Поширеність поточного тютюнопаління за статтю та місцем проживання в 2007 році, у відсотках

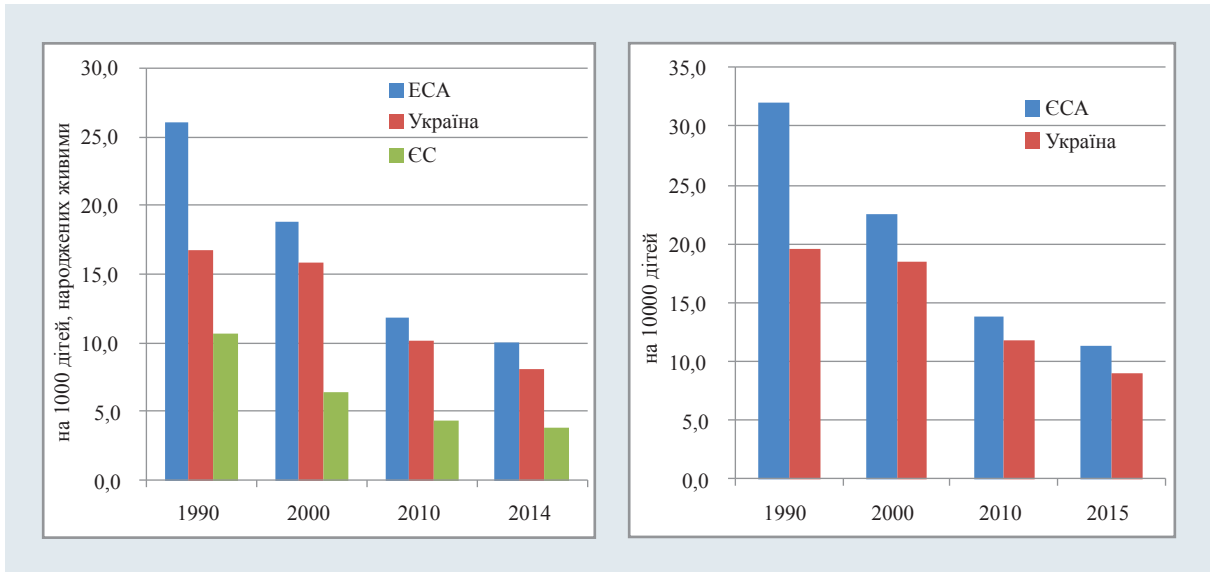
Джерело: база даних ВООЗ, 2012.

Джерело: база даних ВООЗ, 2012.

2.25. Що стосується таких базових демографічних показників, як смертність серед немовлят та дітей віком до 5 років, то є досить позитивна динаміка в Україні. Рівень смертності обох категорій дітей різко знизився протягом 2000 років і є наразі нижчим за середні показники в ЄЦА (Рис. 2.12). Однак в контексті дитячої смертності Україна значно відстає від середніх показників ЄС: зокрема, в 2014 році рівень смертності немовлят становив 8,1 на 1 000 живонароджень проти 3,8 смертей на 1 000 живонароджень в ЄС (та відповідно 10,1 смертей на 1 000 живонароджень в регіоні ЄЦА). На даному етапі занепокоєння викликає охоплення дітей імунізацією. Порівняно з повним охопленням дітей на початку 2000-их років поточний рівень вакцинації проти туберкульозу знизився до 56,5 відсотків дітей, що підлягають вакцинації, тоді як вакцинації проти дифтерії, правця та коклюшу (АКДС) – до 38,4 відсотків, проти поліомієліту – до 44,7 відсотків та проти гепатиту В – до 48,5 відсотків. Це може мати неминучі негативні наслідки в контексті громадського здоров'я та епідеміологічної ситуації. Позитивно, що завдяки декільком раундам загальнонаціональної кампанії вакцинації проти поліомієліту, рівень охоплення цільових груп дітей вдалося підвищити до 81,7 відсотків, як свідчить статистика Міністерства охорони здоров'я.

Рис. 2.12. Рівень смертності немовлят та дітей віком до п'яти років в Україні, ЄС та ЄСА, 1990 - 2015 роки

- а) рівень смертності немовлят, на 1000 живонароджень б) рівень смертності дітей віком до 5 років, смертей на 1 000 дітей

Джерело: WDI 2015.

Джерело: WDI 2015.

2.26. Рівень материнської смертності також знизився з 24,7 до 15,2 смертей на 100 000 пологів протягом 2000-2014 років. Це зниження багато в чому завдячує заходам в рамках Державної програми “Репродуктивне здоров’я нації до 2015 року”; зокрема, 98 відсотків вагітних жінок в Україні були охоплені послугами з медичного супроводу вагітності (Центр медичної статистики МОЗ 2015). Однак материнська смертність в Україні все ще залишається набагато вищою за середні показники в ЄС та регіоні ЄСА (Рис. 2.13а).

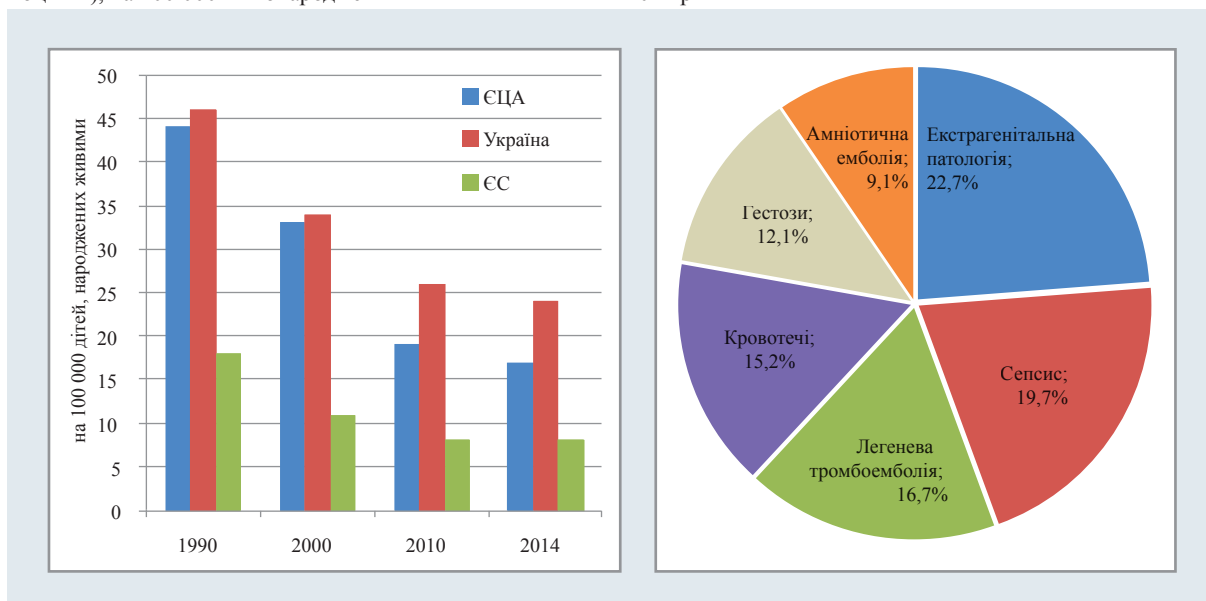
2.27. За даними Державної служби статистики України (2015с), у 2014 році була зареєстрована 71 материнська смерть, із них 44 були напряму пов’язані з акушерськими причинами (такими як ускладнення під час вагітності, під час пологів та в післяпологовому періоді), в той час як 27 смертей були пов’язані з будь-якими іншими захворюваннями, які загострилися під час вагітності (Таблиця 2.1). Екстрагенітальні патології переважають серед причин материнської смертності (Рис. 2.13б), найбільш поширеними серед них залишаються серцево-судинні захворювання. Загалом, у світовому рейтингу за Індексом материнства, який розраховується для оцінки рівня добробуту матерів (UNICEF 2015), Україна посідає 69 місце серед 179 країн.

2.28. В цілому, скорочення населення та пов’язані з ним негативні демографічні тенденції були визнані Урядом України як важливі проблеми в контексті економічного зростання та розвитку людського потенціалу; ще в 2006 році були ухвалені Стратегія демографічного розвитку на період до 2015 року та відповідний план дій. Основні цілі Стратегії спрямовані на: підвищення рівня народжуваності та підтримку сімей, поліпшення здоров’я та зниження рівня смертності населення, регулювання міграційних процесів, вжиття належних заходів для подолання негативних наслідків постаріння населення та сприяння демографічному розвитку регіонів.

Рис. 2.13. Материнська смертність в Україні, 1990-2014 роки

а) Рівень материнської смертності (змодельовані оцінки), на 100 000 живонароджень

б) Основні причини материнської смертності в Україні, 2014 рік

Джерело: бази даних WDI, ВООЗ.

Джерело: Міністерство охорони здоров'я України (2015).

Таблиця 2.1. Смертність жінок з причин, що пов'язані із вагітністю, пологами та ускладненнями в післяпологовому періоді в Україні, 2010-2014 роки

	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Осіб</i>					
Загальна кількість смертей, що пов'язані із вагітністю, серед них:	137	106	81	77	85
Материнських смертей, з них:	117	85	65	68	71
Безпосередньо пов'язані із пологами	48	50	34	37	44
Опосередковано пов'язані із пологами	69	35	31	31	27
Зовнішні причини	20	21	16	9	14
<i>на 100 000 живонароджень</i>					
Загальна кількість смертей, що пов'язані із вагітністю, серед них:	27,5	21,1	15,6	15,3	18,2
Материнських смертей, з них:	23,5	16,9	12,5	13,5	15,2
Безпосередньо пов'язані із пологами	9,6	9,9	6,5	7,3	9,6
Опосередковано пов'язані із пологами	13,9	7,0	6,0	6,2	5,7
Зовнішні причини	4,0	4,2	3,1	1,8	3,0

Примітка: згідно МКХ-10 ВООЗ, причини, що безпосередньо пов'язані з пологами, виникають в результаті акушерських ускладнень вагітності (тобто під час вагітності, пологів та післяпологового періоду), а також в результаті втручання, бездіяльності, неправильного лікування та ряду цих причин; причини, що опосередковано пов'язані з пологами, виникають в результаті захворювань, що існували до або виникли під час вагітності, не пов'язані напряму із акушерськими причинами, але загострення яких спричинили фізіологічний вплив вагітності.

Джерело: Державна служба статистики (2015с).

Загальний рівень захворюваності та інфекційні хвороби

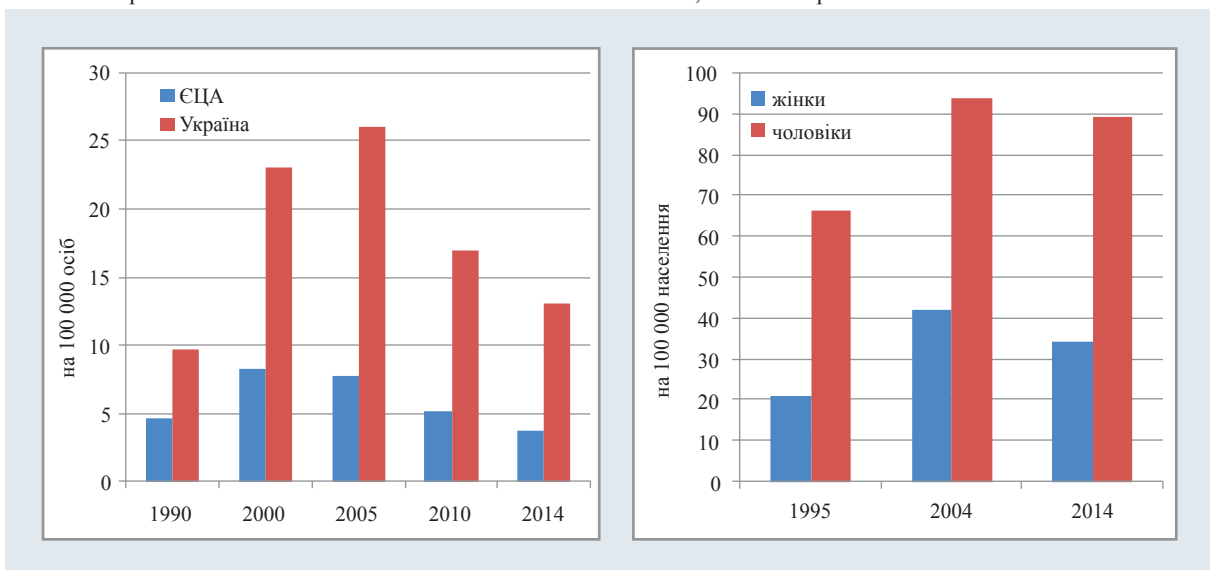
2.29. Загальна структура захворюваності населення характеризується певною гендерною асиметрією (Додаток Д), яка особливо помітна в контексті інфекційних захворювань. Хоча серед жінок фіксуються значно вищі показники первинної захворюваності (тобто, кількість захворювань, що реєструються уперше) майже на всі класи хвороб, це може відображати більшу схильність жінок звертатися по медичну допомогу у разі захворювання. Зважаючи на вищий рівень смертності чоловіків від всіх причин смертності, статистика захворюваності також може вказувати на те, що жінки більш схильні звертатися по медичну допомогу на ранніх стадіях хвороби. Наприклад, хоча рівень захворюваності на новоутворення був у 1,5 разів вищим серед жінок порівняно з чоловіками (відповідно 1015 уперше зареєстрованих випадків на 100 000 жінок проти 653 уперше зареєстрованих випадків на 100 000 чоловіків у 2014 році), число смертей серед чоловіків, пов'язаних із пухлинами, було значно вищим. Водночас, кількість випадків, пов'язаних з травмами, отруєннями та іншими наслідками зовнішніх причин, значно вища серед чоловіків (5127 у порівнянні із 3 072 випадків на 100 000 населення), що в значній мірі визначає надвисоку смертність чоловіків.

2.30. Туберкульоз (ТБ) залишається особливою проблемою, оскільки, за оцінкою ВООЗ, Україна потрапила до 27-и країн з високим рівнем розповсюдженості ТБ з множинною резистентністю до лікарських засобів. Незважаючи на затвердження програми «Зупинимо туберкульоз в Україні» в рамках Національної програми боротьби із туберкульозом, її компоненти майже не були впроваджені. Кількість смертей від ТБ зменшилася вдвічі протягом 2000-2013 років (з 22,3 до 11,2 смертей на 100 000 населення), але цей показник все ще значно вищий, ніж у регіоні ЄЦА (Рис. 2.14а). Рівень смертності від ТБ почав зростати в 2014 році, вірогідніше за все внаслідок зниження рівня життя у зв'язку з розгортанням конфлікту та численними внутрішніми переміщеннями, що призвели до переривання схем лікування ТБ та незадоволення потреб хворих людей у лікуванні. Щодо гендерного виміру, захворюваність на ТБ традиційно була значно вищою серед чоловіків, зокрема у 2014 році було виявлено 89,2 нових зареєстрованих випадків активної форми ТБ на 100 000 чоловіків проти 34,5 випадків на 100 000 жінок (Рис. 2.14б). Гендерний дисбаланс особливо помітний серед населення середнього віку, оскільки чоловіки складають більше, ніж три чверті осіб із активною формою туберкульозу у віці 45-64 роки. Таким чином, епідеміологічна ситуація з ТБ продовжує створювати загрозу для громадського здоров'я в Україні та вимагає вжиття невідкладних заходів щодо її контролю.

Рис. 2.14. Захворюваність на туберкульоз (ТБ) та рівень смертності від туберкульозу в Україні, на 100 000 населення

а) Рівень смертності від ТБ в Україні та регіоні ЄЦА, 1990-2014 роки

б) Захворюваність на активну форму ТБ в Україні за статтю, 1995-2014 роки

Джерело: WDI 2015.

Джерело: Державна служба статистики (2015с).

2.31. Інша важлива проблема пов'язана з розгортанням епідемії ВІЛ/СНІДу. За оцінками UNAIDS на початок 2015 року, в Україні було офіційно зареєстровано 264 489 випадків інфікування ВІЛ за період з

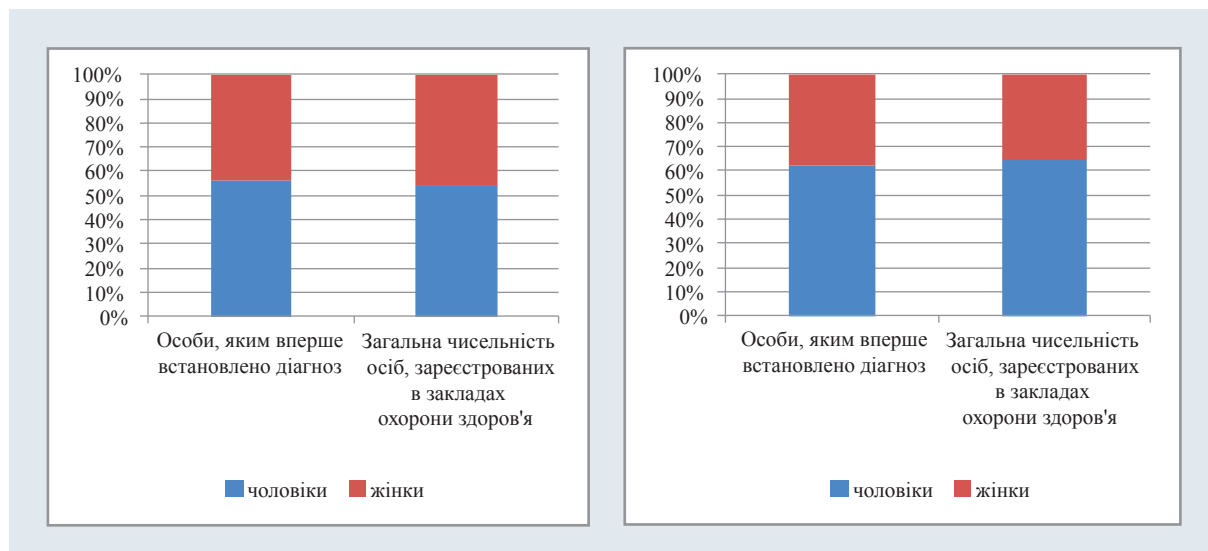
1987 року, в той час як понад 35 тисяч осіб померли від захворювань, викликаних СНІДом⁹. В результаті, на Україну припадає 25 відсотків усіх пов'язаних із СНІДом смертей у Східній Європі та Центральній Азії. Усвідомлюючи значення проблеми, боротьба із ВІЛ/СНІДом була визначена серед завдань Цілей Розвитку Тисячоліття, та були досягнуті певні позитивні результати у співпраці із міжнародними донорами. Зокрема, слід відзначити вагоме зниження кількості випадків передачі ВІЛ від матері до дитини. Завдяки підвищенню охоплення запобіжною антиретровірусною терапією (АРТ) жінок, у яких було виявлено ВІЛ під час вагітності (з 9 відсотків у 1999 році до 94 відсотків у 2014 році), рівень вертикальної передачі ВІЛ знизився з 27,8 в 2001 році до 4,3 в 2012. Важливо відмітити, що нещодавня політична дестабілізація та збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях особливо вплинули на ситуацію із реагуванням на ВІЛ/СНІД, оскільки багато ВІЛ-інфікованих людей залишилося на територіях, що не контролюються Урядом, і вони не мають доступу до АРТ. Незважаючи на глибоку кризу, в 2014 році була затверджена Загальнодержавна цільова соціальна програма протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки; що передбачає широкий спектр заходів для стабілізації епідеміологічної ситуації.

2.32. Чоловіки дотепер переважають серед людей, які живуть із ВІЛ в Україні, але частка жінок поступово збільшується, досягнувши майже 44,2 відсотків у 2014 році (Рис. 2.15а). Причиною такого зростання є збільшення ролі передачі ВІЛ статевим шляхом у порівнянні з парентеральним шляхом передачі, що превалював на початку 2000-х років. Протягом 2005-2014 років частка осіб, які були інфіковані статевим шляхом, зросла з 19 до 24 відсотків серед чоловіків та з 53 до 86 відсотків серед жінок. Причиною цього зростання може бути недостатній рівень всебічних знань про запобігання ВІЛ, оскільки за результатами МДОУ-200710, менше половини жінок (46 відсотків) та чоловіків (45 відсотків) мали всебічні знання про запобігання та способи передачі ВІЛ/СНІДу. За даними МКС-2012, 90,6 відсотків жінок знають, де можна пройти тестування на ВІЛ, однак лише 62,9 відсотки це зробили. Хоча 87,3 відсотки чоловіків обізнані, де можна зробити тести, лише 52,2 відсотки чоловіків мали подібний досвід. Рівень знань про ВІЛ особливо низький серед молоді. За даними дослідження ЮНІСЕФ, проведеного в 2012-13 роках, лише 10 відсотків підлітків та молоді будь-коли мали досвід, пов'язаний із перевіркою на ВІЛ (15 відсотків серед дівчат та 7 відсотків серед хлопців), тоді як лише 28 відсотків з них можуть визначити шляхи передачі ВІЛ (Балакірева та інші 2013).

Рис. 2.15. Гендерна структура ВІЛ-інфікованих та СНІД-позитивних осіб, що перебувають на обліку в медичних установах України, 2014 рік

а) ВІЛ-інфіковані особи, у відсотках

б) СНІД-позитивні особи, у відсотках

Джерело: Державна служба статистики (2015с).

Джерело: Державна служба статистики (2015с).

⁹ UNAIDS (2014) Оцінка ситуації із ВІЛ/СНІД в Україні: <http://www.unaids.org/en/regionscountries/countries/ukraine/>.

¹⁰ Всебічні знання визначаються як: 1) знання про те, що використання презервативів та обмеження статевих партнерів до однієї неінфікованої особи є методами запобігання ВІЛ/СНІДу; 2) усвідомлення того, що людина, яка виглядає здоровою, може мати ВІЛ; та 3) відкидання двох найпоширеніших місцевих міфів, зокрема, що СНІД може передаватися через поцілунки та спільну їжу чи посуд, що використовується спільно із тим, хто інфікований СНІДом.

Репродуктивне здоров'я та планування сім'ї

2.33. За визначенням ВООЗ, репродуктивне здоров'я передбачає можливість людей мати задовільне і безпечне статеве життя разом з можливістю відтворення, а також свободу вирішувати чи варто вдаватися до відповідних дій, а якщо так – то коли і як часто. Безумовним при цьому є право чоловіків і жінок бути поінформованими та мати доступ до безпечних, ефективних, доступних та прийнятних методів регулювання народжуваності за їх вибором та право доступу до відповідних послуг з охорони здоров'я, які нададуть можливість жінкам безпечно пройти вагітність і пологи, та забезпечення пар найкращими можливостями для народження здорових дітей. З метою задоволення потреби у плануванні сім'ї в Україні була створена мережа спеціалізованих закладів, одночасно із впровадженням загальнодержавних цільових програм, спрямованих на покращення репродуктивного здоров'я, зокрема “Планування сім'ї”, “Репродуктивне здоров'я 2001-2005” та “Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року”. Через впровадження програм Уряд уперше підтримав закупівлю контрацептивів з метою їх безкоштовного поширення серед жінок, які мають уникати вагітності або пологів через стан здоров'я.

2.34. Загалом, в Україні спостерігається стала тенденція щодо зниження кількості небажаних вагітностей та абортів (Рис. 2.16а). Протягом 2000-2014 років кількість абортів зменшилась майже на 70 відсотків (з 32,1 до 10,37 на 1 000 жінок репродуктивного віку). З цього числа 58 відсотків були пов'язані з перериванням вагітності на прохання жінки, в той час як решта випадків виникли з таких медичних причин, як мимовільний аборт, невиношування тощо. Поширення підліткових вагітностей також зменшилась з 17,76 у 2001 році до 11,83 у 2014 році (на 1 000 дівчат у віці від 15 до 17 років). Кількість абортів знизилася з 7,74 на 1 000 дівчат-підлітків у 2001 році до 1,83 у 2013 році, що вказує на те, що вагітні дівчата частіше приймають рішення народити дитину, а не перервати вагітність. Незважаючи на помітне зниження кількості абортів, підліткова вагітність залишається нагальною проблемою. Загалом, поширеність абортів може вважатися дуже високою в Україні: більш ніж половина респондентів МДОУ в 2007 році (58,2 відсотки) повідомили про принаймні один аборт, тоді як 37,2 відсотки з них робили два або три аборти впродовж життя, і трохи менше 5 відсотків мали чотири і більше абортів. За даними МІКС-2012, 13,9 відсотків вагітностей, що трапилися з респондентками протягом трьох останніх років перед дослідженням, закінчувалися абортами. Результати МДОУ-2007 виявили загальний рівень обізнаності принаймні щодо одного сучасного методу планування сім'ї як серед жінок, так і серед чоловіків України, незалежно від їх сімейного стану. Згідно даних МІКС-2012, половина респонденток-жінок повідомили, що вони хоч колись використовували методи запобігання вагітності, з них 48,9 відсотків використовували сучасні методи, а 31,9 відсотків надавали перевагу традиційним методам (МІКС 2013).

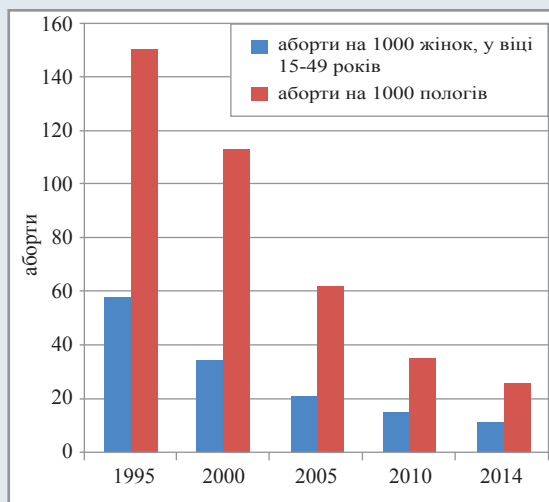
2.35. Незважаючи на значне покращення, стан здоров'я вагітних жінок все ще вимагає посиленої уваги, оскільки його незадовільний стан часто впливає на перебіг вагітності та здоров'я новонароджених. За даними МОЗ, кожна четверта вагітна жінка страждає на анемію під час вагітності (Рис. 2.16б), а кожна шістнадцята – на захворювання систем кровообігу. Проблеми репродуктивного здоров'я розглядалися в програмах всезагального охоплення вагітних жінок пренатальною медичною допомогою. Зокрема, запровадження технологій клінічного протоколу “Анемія вагітних” призвело до позитивних результатів у вирішенні проблеми анемії серед вагітних жінок (Рис. 2.16а). Однак у сфері репродуктивного здоров'я залишається актуальним цілий ряд проблем, зокрема широке розповсюдження хвороб, що передаються статевим шляхом (наприклад, кількість нових випадків захворювання на сифіліс становила 9,8 на 100 000 чоловіків та 7,5 на 100 000 жінок в 2014 році), та підвищення рівня безпліддя. За даними МОЗ України, 6,8 відсотків подружніх пар (приблизно 1 млн сімей) мали проблеми із безпліддям. За оцінками, рівень безпліддя становив 3,5-2,8 на 1 000 жінок та 0,5 на 1 000 чоловіків¹¹. Незважаючи на це, Україна все ще значно відстає від розвинених країн Європи за рівнем використання допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ): в 2011 році (останній рік, за який є наявні дані) у 33 європейських країнах було впроваджено 588 629 лікувальних циклів; до найбільш активних країн належали Франція (85,4 цикли), Німеччина (67,6), Італія (63,8), Росія (56,2), Іспанія (66,1) та

¹¹ Дані взяті: <http://tsn.ua/zdorovya/v-ukrayini-vid-bezplidnya-strazhdaye-blizko-milyona-simey-294616.html>.

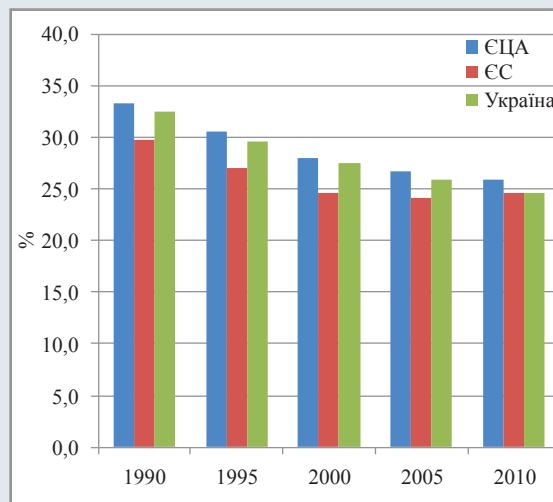
Великобританія (59,8)¹². Водночас, незважаючи на виділення цільового фінансування в рамках спеціальних державних програм, в Україні було проведено лише 16,1 тисяч циклів ДРТ в 2013 році (Центр медичної статистики МОЗ, 2014).

Рис. 2.16. Репродуктивне здоров'я в Україні: аборти та стан здоров'я вагітних жінок

а) Кількість абортів на 1 000 жінок репродуктивного віку та на 100 живонароджень

б) Поширеність анемії серед вагітних жінок в Україні, ЄС та регіоні ЄЦА, у відсотках

Примітка: кількість абортів включає міні-аборти, тобто переривання вагітності на ранніх термінах шляхом вакуум-аспірації.

Джерело: WDI 2015.

Джерело: Державна служба статистики (2015).

¹² Дані взяті: <https://www.eshre.eu/guidelines-and-legal/art-fact-sheet.aspx>.

Розділ 3. ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ

3.1. Результати використання економічних можливостей проявляються в доступі до доходів та економічних ресурсів, які визначають матеріальний добробут окремих осіб, їх домогосподарств та громад. В цілому, рівні економічні можливості сприяють сталому економічному зростанню, що асоціюється з високим рівнем життя та низьким рівнем майнової нерівності. Гендерна нерівність в економічних можливостях може простежуватися у різних вимірах, включаючи участь на ринку праці та доступ до працевлаштування, оплату праці, самореалізацію через кар'єрне зростання або підприємницьку діяльність.

3.2. Задля аналізу цих розривів в підрозділі А ми наводимо оцінку гендерної нерівності в контексті участі у складі робочої сили, економічної неактивності та безробіття з урахуванням базових характеристик населення та специфічних особливостей гендерної структури зайнятості. У даному підрозділі аналізується також гендерна сегрегація зайнятості, поширення гендерної дискримінації на ринку праці та гендерний вимір трудової міграції. Підрозділ Б присвячений детальному аналізу гендерного розриву в розмірі заробітків та сукупних доходів, у тому числі ризиків бідності. У цьому підрозділі розглядаються також питання нерівного розподілу оплачуваної та неоплачуваної роботи між жінками та чоловіками. У Розділі В ми розглядаємо гендерні проблеми кар'єрного зростання та доступу до вищих керівних посад в Україні, а також бізнесові можливості та особливості доступу до фінансових послуг для жінок і чоловіків.

А. Ринок праці

3.3. Зайнятість є основною формою реалізації економічної активності та основним джерелом доходу індивідів, їх домогосподарств та громад в цілому. На рівні Цілей Розвитку Тисячоліття повна та продуктивна зайнятість та гідна праця для всіх були визначені як основні завдання в боротьбі з бідністю (ILO 2009). Важливо відзначити, що зайнятість не лише забезпечує дохід, вона також надає можливість для самореалізації та розширення прав і можливостей. Зважаючи на це, Міжнародна організація праці (МОП) розробила та включила до глобального порядку денного поняття гідної праці. Дана концепція передбачає можливості продуктивної зайнятості, яка приносить справедливий дохід, забезпечує працівникам безпеку на робочому місці та соціальний захист для їх сімей, кращі перспективи особистого розвитку та соціальної інтеграції, свободу у висловленні своїх проблем, організації та участі у прийнятті рішень, які впливають на їх життя, рівність можливостей та ставлення до жінок і чоловіків.

Економічна активність

3.4. З початку 1990-их років загальний рівень економічної активності населення України знизився внаслідок трансформацій перехідного періоду та зростання частки неактивного населення, а також завдяки подовженню тривалості навчання та розширенню охоплення населення освітою. Відповідне зниження спостерігалось як серед жінок, так і серед чоловіків. В результаті, рівень економічної активності чоловіків в Україні був значно нижчим, ніж в середньому в ЄС та ЄЦА протягом усього періоду (хоча й підвищився з 71,6 до 73,5 відсотків серед чоловіків віком 15-64 роки протягом 2000-2014 років). Однак рівень економічної активності жінок навіть перевищував середні показники ЄС на початку 2000-их років, завдячуючи історичній традиції широкого залучення жінок до робочої сили, що була властива постсоціалістичним країнам. За модельними оцінками МОП (WDI 2015) ці показники залишилися майже незмінними протягом 2000-2014 років та склали приблизно 62-63 відсотки серед жінок віком 15-64 роки. Водночас, рівень економічної активності жінок у країнах-членах ЄС поступово зростає; в результаті Україна наразі поступається ЄС за цим показником. Оскільки відставання України зумовлено й нижчим пенсійним віком жінок (стандартний пенсійний вік у Європі становить 65 років незалежно від статі), поступове підвищення пенсійного віку жінок вочевидь скоротить цей розрив завдяки більшому залученню жінок до робочої сили.

3.5. Якщо оцінювати все населення віком 15 років і старше, рівень економічної активності в Україні за статтями дуже близький до середніх показників в регіоні ЄЦА та ЄС (Рис. 3.2а). Насправді, рівень економічної активності жінок (53,5 відсотків серед населення віком 15+) навіть вищий, ніж у багатьох країнах південної та східної Європи. Гендерний розрив в рівні економічної активності населення України (13,6 відсотків у 2014 році) дуже близький до середнього показника в ЄС (відповідно 13,9 відсотків).

Рис. 3.1. Економічна активність населення за статтю в Україні, ЄС та регіоні ЄЦА, 2000-2014 роки

а) Рівень економічної активності жінок, у відсотках до усіх жінок віком 15-64 роки

б) Рівень економічної активності чоловіків, у відсотках до усіх чоловіків віком 15-64 роки

Примітка: змодельовані оцінки МОП. "УКР" означає Україна.

Примітка: змодельовані оцінки МОП. "УКР" означає Україна.

Джерело: WDI 2015.

Джерело: WDI 2015.

3.6. Гендерні особливості участі на ринку праці або економічної неактивності значною мірою визначаються впливом факторів, пов'язаних із шлюбом та батьківством. За даними Обстеження населення з питань економічної активності (ОЕАН) найбільший гендерний розрив у рівні економічної активності спостерігається серед населення, що перебуває у шлюбі (відповідно 75,5 відсотків для чоловіків і 60,7 відсотків для жінок віком 15-70 років в 2014 році). Крім нижчого пенсійного віку жінок, така різниця може пов'язуватись із впливом усталених соціальних поглядів на "належні" гендерні ролі, що розглядалися в Розділі 1. Зокрема, сприйняття чоловіків як годувальників вимагає від них активної позиції на ринку праці, щоб мати змогу утримувати свої сім'ї, в той час як заміжні жінки можуть надавати перевагу економічній неактивності та статусу домогосподарок. В підтвердження даного припущення гендерний розрив у показниках економічної активності розлученого населення скорочується за рахунок підвищеної активності жінок на ринку праці. Остання тенденція може визначатися дією декількох факторів, серед яких необхідність підтримувати достатній рівень життя після розлучення, а також "вивільнення" жінок від сімейних обов'язків та розширення можливостей їх зайнятості та кар'єрного зростання. Найнижчий рівень економічної активності притаманний для вдів/вдівців та осіб, які ніколи не перебували в шлюбі, оскільки ці групи здебільшого представлені людьми похилого віку та наймолодшим населенням.

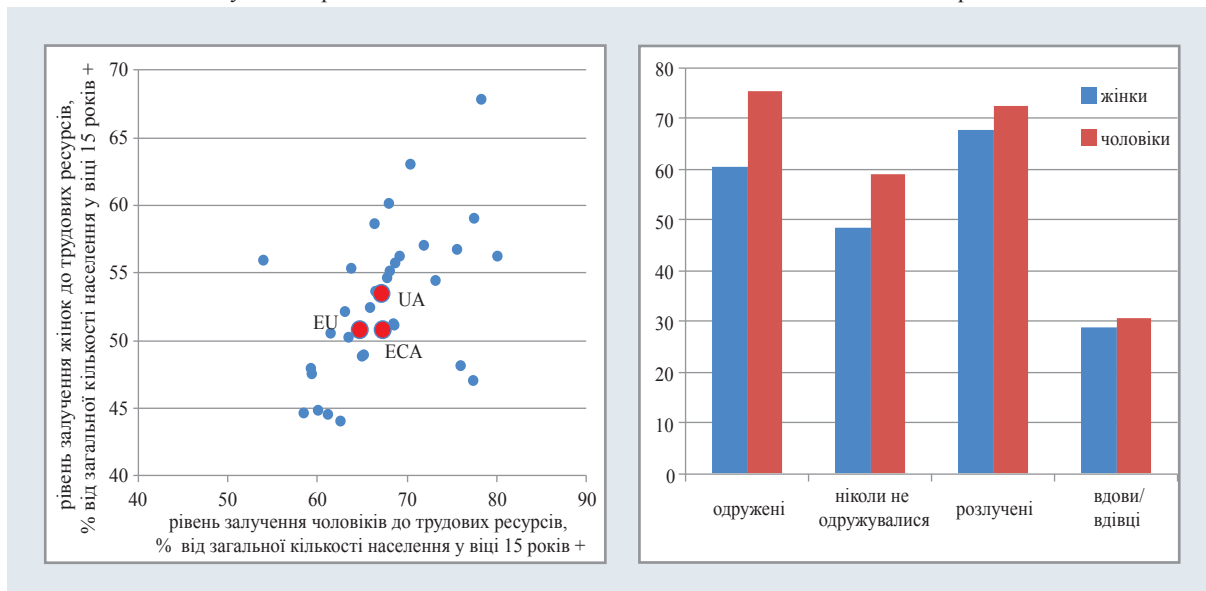
3.7. Протягом 2010-2014 років загальна кількість неактивного населення зростає з 11 945 до 12 023 тис. осіб; з них жінки складають понад 60 відсотків. За національними оцінками кількість неактивних жінок становила 7 370,3 тис. осіб в 2014 році (тобто 43,9 відсотки від загальної кількості жінок віком 15-70 років), кількість неактивних чоловіків – 4 652,7 тисяч осіб (відповідно 30,7 відсотки). Основною причиною відмови від участі в робочій силі як для чоловіків, так і для жінок, є їх пенсійний статус (52,3 відсотки неактивних жінок і 55 відсотків неактивних чоловіків). Другою за значенням причиною неактивності чоловіків було отримання освіти (Рис. 3.3); однак частка студентів у складі

неактивного населення скоротилась у порівнянні з 2005 роком. На противагу цьому, посилюється відтік робочої сили до сектору домашнього господарства, внаслідок чого залучення до виконання домашніх (сімейних) обов'язків є другою за значенням причиною економічної неактивності жінок. Роль інших причин економічної неактивності, таких як стан здоров'я, розчарування у пошуках роботи, сезонний характер роботи та очікування щодо повернення на попередню роботу, є менш важливими.

Рис. 3.2. Економічна активність населення України за статтю

а) Рівень економічної активності населення України та в регіоні ЄС в 2014 році, у відсотках від загальної кількості населення у віці 15 років +

б) Рівень економічної активності населення за статтю та сімейним станом, 2014 рік, у відсотках до загальної кількості населення віком 15-70 років

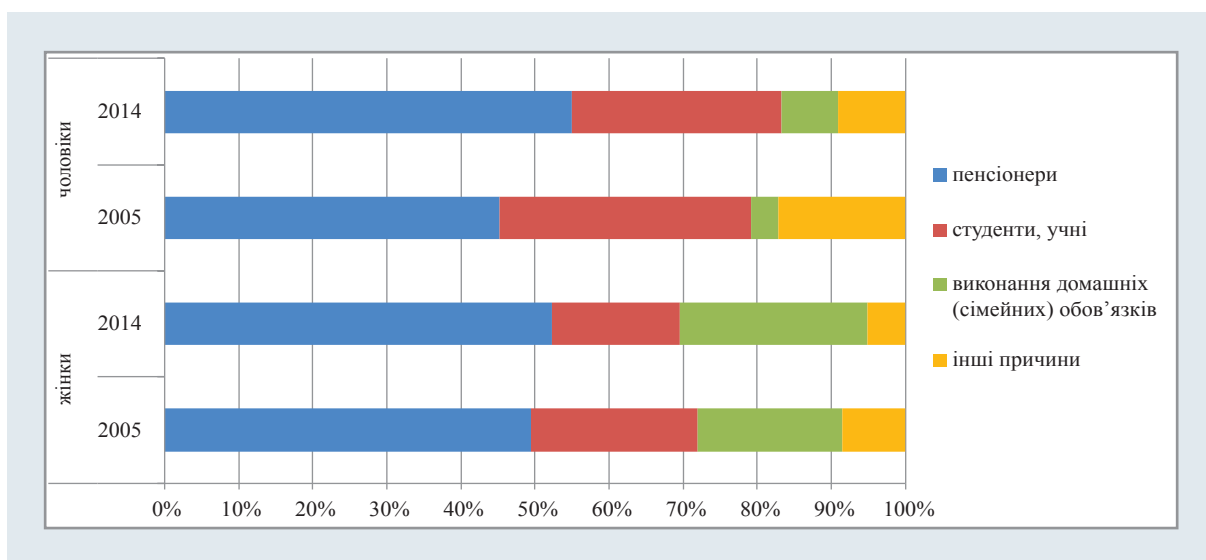

Примітка: "УКР" означає Україна.

Джерело: ОЕАН (2014).

Джерело: складено за даними WDI 2015.

Рис. 3.3. Основні причини неактивності населення України за статтю, 2005 та 2014 роки, відсоток усього населення віком 15-70 років

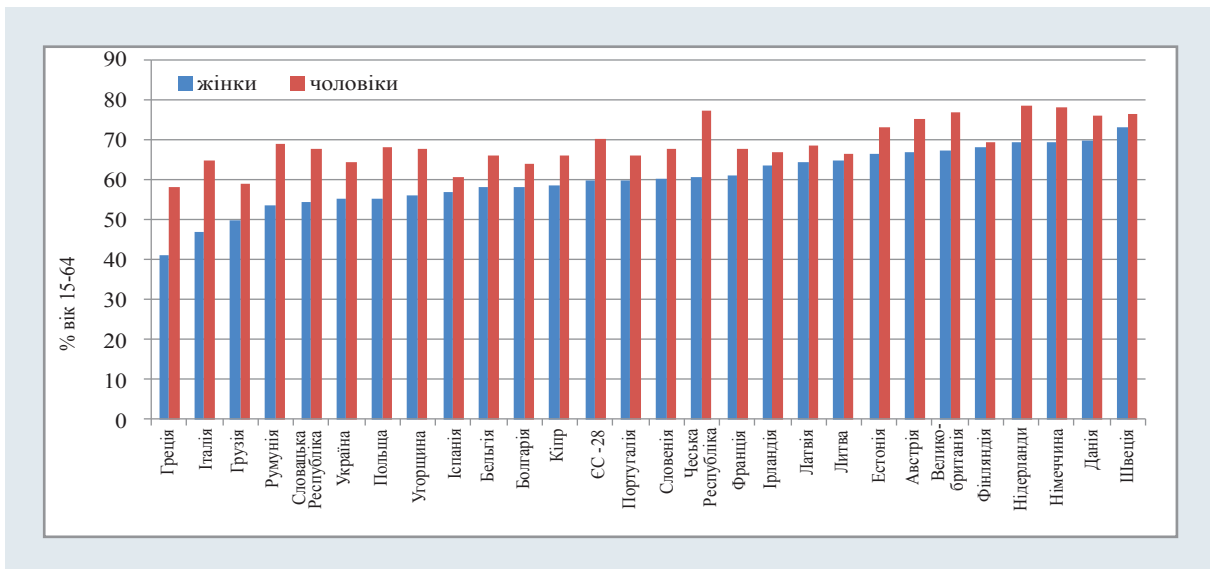

Джерело: ОЕАН (2014).

Тенденції та базові характеристики зайнятості

3.8. Частка зайнятого населення в загальній кількості економічно активного населення є основним показником доступності роботи, який характеризує можливості її отримання. В цілому, частка зайнятих жінок в економічно активному населенні залишається меншою, ніж відповідна частка чоловіків, у всьому світі; однак, якщо в Європі спостерігається скорочення гендерного розриву в показниках зайнятості (ILO 2012), дана тенденція є не настільки очевидною в Україні. В 2014 році рівень зайнятості українських жінок становив 55,2%, відстаючи від середнього показника в ЄС-28 (59,6%), але перевищуючи показники деяких країн Південної Європи, наприклад Греції та Італії (Рис. 3.4). Водночас, рівень зайнятості жінок в Україні набагато нижчий, ніж в країнах Північної Європи (приблизно 70% серед жінок віком 15-64 роки).

Рис. 3.4. Частка зайнятого населення в економічно активному населенні (віком 15-64 роки) в Україні та ЄС за статтю, 2014 рік

Джерело: ОЕАН, Євростат.

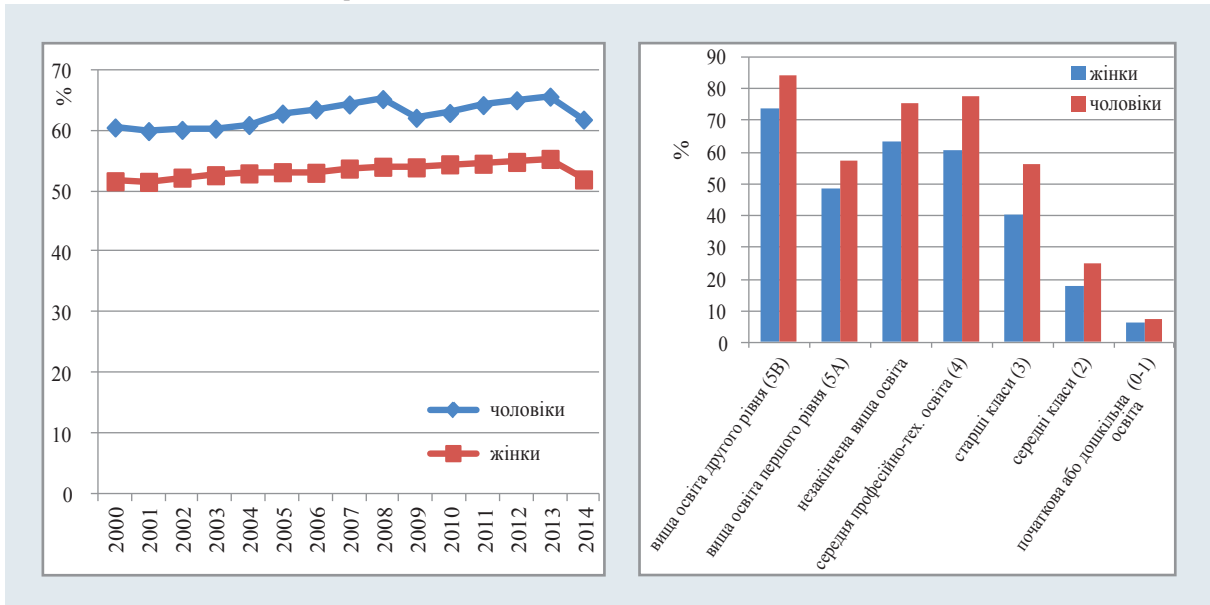
3.9. Порівняно з початком 2000-их років, частка зайнятого населення в економічно активному населенні зростає як для чоловіків, так і для жінок. Але статистичні дані вказують на те, що чоловіча зайнятість більш чутлива до впливів економічних циклів (Рис. 3.5а), оскільки цей показник вочевидь зазнав впливу економічної кризи 2008-2009 років, в той час як рівень зайнятості жінок навіть продемонстрував повільне зростання протягом даного періоду. Однак політична дестабілізація та криза 2014 року мали значний вплив на ситуацію на ринку праці - як для чоловіків, так і для жінок, оскільки рівень зайнятості зменшився приблизно на 5 в.п. для обох груп населення.

3.10. Як і у більшості розвинених країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та зайнятості на ринку праці (Рис. 3.5б). Окрім першого етапу вищої освіти, вищі освітні досягнення супроводжуються вищими рівнями зайнятості як серед чоловіків, так і серед жінок. Таким чином, подальший розвиток освітнього потенціалу жінок є важливим інструментом збільшення їх конкурентоспроможності на ринку праці, а широке охоплення жінок вищою освітою сприятиме розширенню їх можливостей зайнятості та скороченню гендерних розривів на ринку праці.

Рис. 3.5. Зайнятість населення України (віком 15-64 роки) за статтю, у відсотках

а) Частка зайнятого населення в економічно активному населенні за статтю, 2000-2014 роки

б) Рівень зайнятості за статтю та рівнем освіти, 2014 рік

Джерело: ОЕАН (2014).

Джерело: ОЕАН (2014).

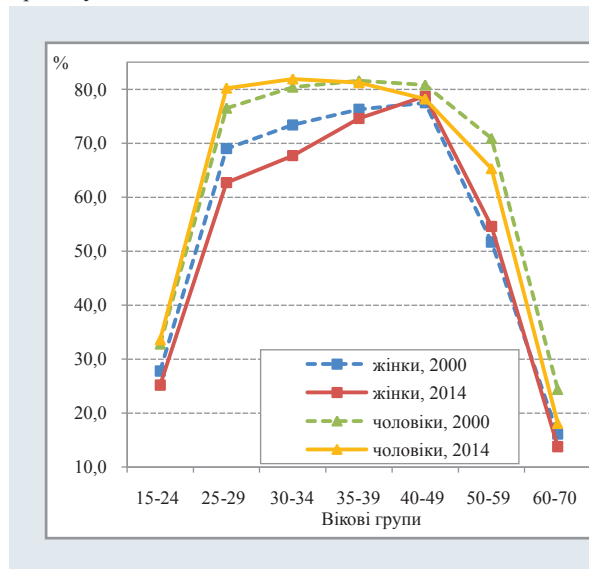
3.11. Також, певні структурні зміни спостерігалися у повіковій структурі зайнятості (Рис. 3.6а): рівень зайнятості знизився серед молодих жінок (віком 25-34 роки), що призвело до зростання гендерного розриву у показниках зайнятості. Дана тенденція може зумовлюватись вищим охопленням жінок системою вищої освіти, а також їх підвищеною вразливістю до безробіття внаслідок упередженого ставлення роботодавців. Оскільки жінки віком 25-34 роки перебувають у найбільш активному репродуктивному віці, вони можуть сприйматися як менш цінні працівники через потенційну можливість декретної відпустки та необхідність надання широких соціальних гарантій, визначених законодавством. Водночас, найменший гендерний розрив у показниках зайнятості спостерігається у віці 40-49 років, коли тягар сімейних обов'язків стає мінімальним для жінок, та відкривається більше можливостей для їх економічної активності. Деякі соціологічні дослідження підтверджують, що материнство та пов'язані з ним сімейні обов'язки вважаються найбільш поширеними причинами упередженого ставлення роботодавців до жінок як конкурентоспроможних працівників при їх наймі на роботу (УЦСР таФН ООН 2012).

3.12. В цілому, жінкам в Україні гарантована широка система заходів соціального захисту та виплат при народженні дитини. Як і у більшості пострадянських країн, вони мають право на оплачувану декретну відпустку обов'язковою мінімальною тривалістю у 70 днів до народження дитини та 56 (у випадку проблем зі здоров'ям – 70) днів після народження дитини. Протягом цього періоду жінка отримує 100 відсотків своєї зарплати, яка виплачується через державну систему соціального страхування. По закінченні цього періоду мати (чи батько) можуть взяти до 3 років (у певних випадках - до 6 років) відпустки з догляду за дитиною; їй (йому) також гарантоване збереження посади протягом відпустки. Жінки мають право на соціальні виплати при народженні дітей (Додаток А), але через незначний розмір більшості з цих виплат багато батьків повертаються на роботу раніше. За оцінкою Ліги соціальних працівників України, середня тривалість відпустки по догляду за дитиною в Україні становить 9-12 місяців. Існуюче законодавство також передбачає зниження норми виробітку / норми обслуговування для вагітних жінок у відповідності до медичного висновку або їх переведення на іншу роботу, яка є легшою та виключає вплив будь-яких несприятливих виробничих факторів, при цьому має бути збережено середній рівень заробітної плати на попередній посаді; забороняється зайнятість вагітних жінок та жінок із дітьми у віці до трьох років на посадах, які передбачають нічні зміни, понаднормову роботу або роботу у вихідні дні, так само як їх відрядження; згідно законодавству, за звільнення вагітних жінок також застосовуються санкції. Жінки, які мають дітей віком від 3 до 14 років або дітей із інвалідністю, можуть користуватися перевагами обмеженого залучення до понаднормової роботи та

відраджень; жінки з двома дітьми та більше мають право на додаткову оплачувану відпустку; жінки, що мають дітей у віці до 18 місяців, мають право на додаткову оплачувану перерву на годування дітей. На практиці ці додаткові заходи соціального захисту часто перетворюються на перешкоди для зайнятості жінок у середньо- та довгостроковій перспективі, хоча вони й спрямовуються на покращення умов їх праці. Також існує важлива проблема реінтеграції жінок до роботи після тривалої декретної відпустки та підвищення їх професійної кваліфікації.¹³

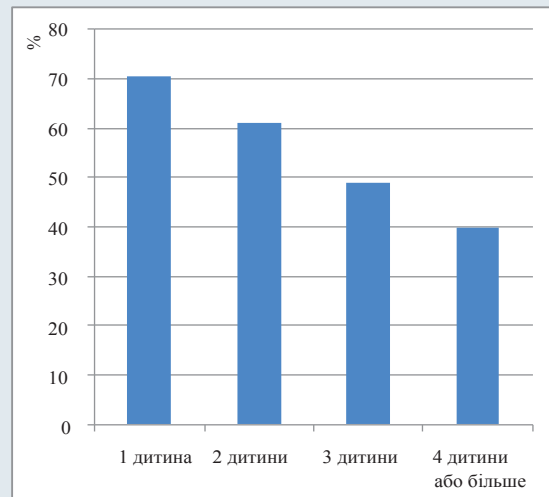
Рис. 3.6. Зайнятість населення України за статтю та соціально-демографічними характеристиками

а) Повікові рівні зайнятості за статтю, 2000 та 2014 роки, у відсотках

Джерело: ОЕАН (2014).

б) Рівень зайнятості жінок (віком 25-49 років) залежно від кількості дітей, у відсотках

Джерело: ОЕАН.

3.13. Вплив материнства на можливості зайнятості також ілюструється оберненою залежністю між рівнем зайнятості жінок та кількістю дітей. За даними ОЕАН, рівень зайнятості жінок, які мають лише одну дитину, становить близько 70 відсотків у віковій групі 25-49 років, в той час як даний показник становить лише 40 відсотків серед жінок, які мають 4 дітей і більше у тій самій віковій групі (Рис. 3.6б). Ключовими факторами такої залежності є не тільки нижча конкурентоспроможність багатодітних жінок на ринку праці через додаткові сімейні обов'язки, але й зміна їх пріоритетів у поєднанні роботи та сім'ї. Наявність послуг із догляду за дітьми також досить важлива для вирішення проблем працюючих жінок із сімейними обов'язками, однак наразі в Україні відчувається постійний брак доступних дошкільних закладів, зокрема в сільській місцевості. Наприклад, рівень охоплення дітей віком 3-5 років дошкільними закладами в містах становить 82,5 відсотки проти лише 57,5 відсотків у сільській місцевості (Державна служба статистики 2015f). На початок 2014 року в 17 800 сільських поселеннях, де проживали діти віком до 6 років, були відсутні дошкільні заклади, а найближчі дитячі садочки знаходилися на відстані 3-5 км (Державна служба статистики 2014а).

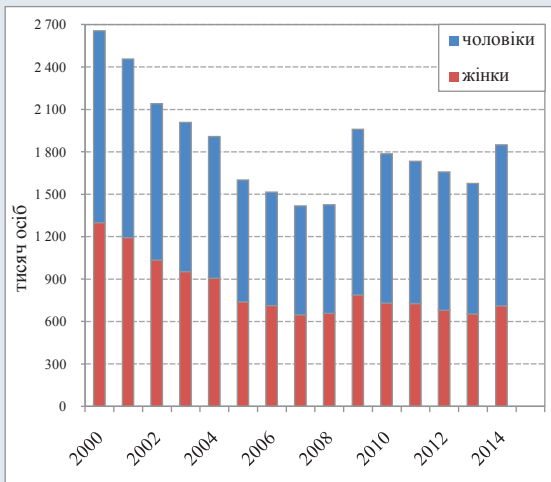
3.14. Нерівність у доступі до ринку праці найбільш чітко проявляється в показниках безробіття. Жінки більш схильні офіційно реєструватися як безробітні у Державній службі зайнятості (ДСЗ). Зокрема, вони склали 54,6 відсотки зареєстрованих безробітних в 2014 році, коли на обліку ДСЗ перебували 801,8 тис. жінок та 666,7 тис. чоловіків. Відповідно, рівень зареєстрованого безробіття становив 2,8 відсотків серед жінок та 2,1 відсотки серед чоловіків. З цього приводу Купець наголошує, що гендерні відмінності в показниках безробіття пов'язуються з меншою схильністю чоловіків до звернення по допомогу ДСЗ у випадку втрати роботи, що може призводити до гендерної нерівності в отриманні виплат по безробіттю та участі в активних програмах зайнятості (Kupets 2010). Водночас, оцінки за даними ОЕАН (на основі методологічних підходів МОП) засвідчують значно вищий рівень

¹³ Спільний проект ЄС та Ліги соціальних працівників України "Повернення на роботу: реінтеграція батьків до професійного життя після декретної відпустки", посилання: <http://znovudoroboty.org.ua/en/about-the-project>.

безробіття при аналізі фактичної пропозиції робочої сили. З початку 1990-х років чоловіки переважали у в структурі фактично безробітного населення (Рис. 3.7), що зумовлювалось реструктуризацією економіки та закриттям великих промислових підприємств. Окрім економічних причин, нижчий рівень жіночого безробіття в Україні може вказувати на готовність жінок погоджуватися на низькооплачувану та менш престижну роботу внаслідок нижчої конкурентоспроможності на ринку праці, а не відсутності кращих можливостей працевлаштування.

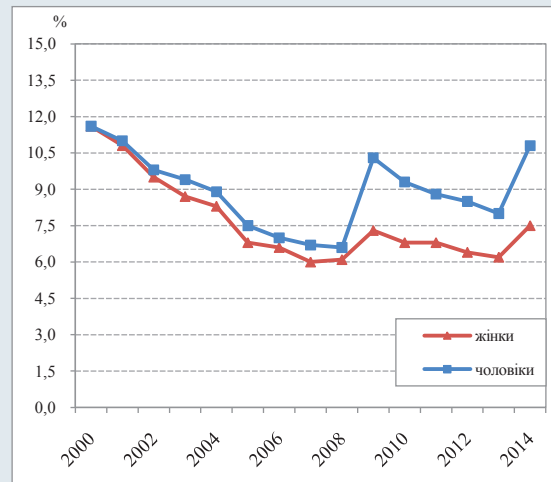
Рис. 3.7. Тенденції безробіття в Україні, 2000-2014 роки

а) Безробітне населення (віком 15-70 років) за статтю, тис. осіб

Джерело: ОЕАН (2014).

б) Рівень безробіття (населення віком 15-70 років) за статтю, %

Джерело: ОЕАН (2014).

3.15. Вплив економічних спадів також помітно відображається у тенденціях безробіття, оскільки кількість безробітних помітно зросла в 2009 році внаслідок впливу економічної кризи (Рис. 3.7а). Рівень безробіття також значно підвищився в результаті політичної дестабілізації та збройного конфлікту в 2014 році, досягнувши 7,5 відсотків серед жінок та 10,8 відсотків серед чоловіків (віком 15-70 років). Хоча загально визнано, що економічні кризи призводять до підвищення вразливості жінок на ринку праці (UN 2009), ця тенденція не є чітко вираженою в Україні. Навпаки, обидві кризи 2009 та 2014 років мали більш негативний вплив на зайнятість чоловіків. Зокрема, сектори з переважно чоловічою зайнятістю (такі як важка промисловість та будівництво) першими зазнали економічних втрат та скорочень. Оскільки жінки складають більшість серед зайнятих у державному секторі (зокрема, в освіті, охороні здоров'я, соціальних послугах та державному управлінні), їх зайнятість виявилась більш захищеною.

3.16. Масштабні внутрішні переміщення 2014-2015 років обумовили формування нової проблеми з працевлаштуванням ВПО. За даними ДСЗ, за період з березня 2014 року по січень 2016 року до регіональних відділень служби зайнятості у всіх областях України звернулися по допомогу в працевлаштуванні приблизно 64,3 тис. осіб з АР Крим, Донецької та Луганської областей; найбільша кількість заявників зареєстрована в Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Полтавській, Луганській областях та місті Києві (ДСЗ 2015). ДСЗ були працевлаштовані 17,6 тис. осіб, в той час як 3,8 тис. безробітних отримали послуги з професійної підготовки, 5,5 тис. осіб було залучено до громадських робіт. Станом на 31 січня 2016 року, 9,9 тисяч зареєстрованих ВПО отримували послуги ДСЗ, з них 9,1 тис. осіб були офіційно безробітними. Жінки склали більше двох третин (71,7 відсоток) від загальної кількості зареєстрованих безробітних серед ВПО, в той час як їх частка змінюється з 64 відсотків у Закарпатській області до 79,6 відсотків у Івано-Франківській області. Подібна гендерна структура зареєстрованого безробіття в середовищі ВПО зумовлена як чисельною перевагою жінок серед переміщених осіб, так і їх підвищеною вразливістю у ситуації переміщення.

3.17. Статистичні дані підтверджують, що для жінок повернення до зайнятості у випадку втрати роботи потребує більше часу в порівнянні з чоловіками (Таблиця 3.1). Також жінки переважають в структурі довгострокового безробіття (протягом 12 місяців і більше), що супроводжується особливими ризиками бідності та соціального виключення. Зокрема, частка довготривалого безробіття склала 22 відсотки для жінок та 19 відсотків для чоловіків в 2014 році. На додаток, найвищі ризики безробіття характерні для молоді (віком 15-24 роки), що стикається зі стійкими бар'єрами в пошуках роботи внаслідок браку кваліфікації та досвіду роботи. Разом з тим, в цій віковій групі також спостерігаються гендерні відмінності в показниках безробіття: 22,4 відсотки серед молодих жінок у порівнянні із 23,7 відсотками серед молодих чоловіків в 2014 році.

Таблиця 3.1. Безробітні за статтю та тривалістю безробіття, 2014 рік

	Частка безробітних за тривалістю безробіття, у відсотках						Середня тривалість безробіття, у місяцях
	менше 1 місяця	1-3 місяці	3-6 місяців	6-9 місяців	9-12 місяців	12 місяців і більше	
Жінки	8,0	23,6	23,9	14,0	8,5	22,0	10
Чоловіки	7,5	26,4	27,9	12,5	6,7	19,0	9

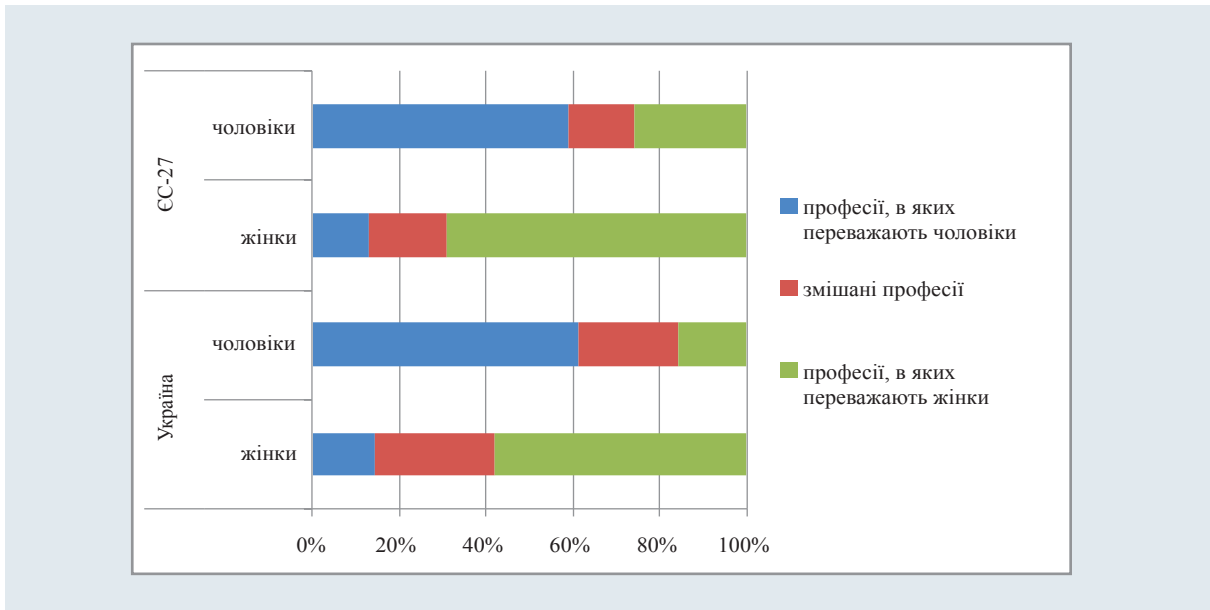
Джерело: ОЕАН (2014).

Гендерна сегрегація на ринку праці

3.18. Згідно Звіту про світовий розвиток у 2012 році, жінки і чоловіки схильні працювати у зовсім різних частинах “економічного простору”, і ця тенденція не змінюється з часом, навіть у країнах із високим рівнем доходу (World Bank 2012). Дійсно, гендерна сегрегація зайнятості є одним із найбільш стійких аспектів ринку праці у всьому світі (European Commission 2009, Eurofund 2013), яка визначає усталену гендерну нерівність у можливостях заробітків та кар'єрному просуванні. Структура гендерної сегрегації може приймати різні форми та спостерігатися між різними професіями та видами економічної діяльності (горизонтальна форма сегрегації) або між різними рівнями керівних посад (вертикальна форма сегрегації). У більшості суспільств підвищена концентрація жінок у «жіночих» видах економічної діяльності та професійних групах пов'язана з нижчим рівнем оплати праці, знеціненням праці та нижчим соціальним престижем професій.

3.19. У звітах МОП наголошується, що секторальна сегрегація зайнятості за статтю поступово зростає у всьому світу по мірі того, як жінки переходять із сільськогосподарського та промислового секторів до сфери надання послуг у розвинених економіках (ILO 2012a). Що стосується професійної гендерної сегрегації, існують емпіричні підтвердження зниження її рівня протягом 1990-х років; однак протягом останньої декади ця тенденція призупинилась. Нещодавні оцінки ситуації в Європі (European Commission 2014) показали, що лише 18 відсотків жінок працюють у змішаних професіях (де жінки або чоловіки складають 60-40 відсотків усіх зайнятих), в той час як 69 відсотків жінок працюють у професіях з переважною жіночою зайнятістю, а 13 відсотків жінок – у професіях з переважною чоловічою зайнятістю (Рис. 3.8). На відміну від цього, лише 15 відсотків чоловіків працюють у змішаних професіях та 59 відсотків із них працюють у професіях з переважною чоловічою зайнятістю. В Україні ж зайнятість жінок більш диверсифікована, оскільки лише 57,8 усіх працюючих жінок зосереджено в професіях з переважною жіночою зайнятістю; жінки також значно більше представлені в змішаних професіях (27,8 відсотків усіх працюючих жінок). На противагу цьому, зайнятість чоловіків більш сконцентрована, оскільки 61,2 відсотки працюючих чоловіків зайняті у професіях з переважною чоловічою зайнятістю, в той час як 22,9 відсотків з них зайняті у змішаних професіях.

Рис. 3.8. Гендерна сегрегація працівників за професіями з переважною жіночою або чоловічою зайнятістю в Україні та ЄС-27

Примітка: "Професії з переважною чоловічою зайнятістю": чоловіки становлять понад 60 відсотків усіх зайнятих; "професії з переважною жіночою зайнятістю": жінки становлять понад 60 відсотків усіх зайнятих; "змішані професії": жінки або чоловіки складають від 40 до 60 відсотків усіх зайнятих.

Джерело: оцінки для ЄС-27 за даними Європейської комісії (European Commission 2014); оцінки для України за даними ОЕАН (2014).

3.20. З метою оцінки рівня гендерної сегрегації використаний Індекс дисиміляції Дункана, за допомогою якого оцінюється рівень концентрації зайнятих жінок/чоловіків у різних секторах та професіях (Duncan & Duncan 1955). Останні тенденції в Європі вказують на незначне зниження агрегованого індексу за професіями та незначне підвищення секторального індексу протягом періоду рецесії та економії (2007-2012 роки). Важливо зазначити, що в основному ці тенденції зумовлені змінами в структурі зайнятості чоловіків, зокрема скороченням зайнятості на будівництві та в промисловості. Протягом даного періоду подібні тенденції спостерігалися й в Україні; однак обидва індекси гендерної сегрегації знову зросли в 2014 році (Таблиця 3.2), що свідчить про посилення концентрації жінок та чоловіків у властивих для них професіях та видах економічної діяльності. Таке зростання має негативний вплив на гнучкість ринку праці та мобільність робочої сили, обмежує економічні можливості як чоловіків, так і жінок.

Таблиця 3.2. Сегрегація зайнятості за статтю (на основі Індексу дисиміляції Дункана) в Україні, 2008-2014 роки

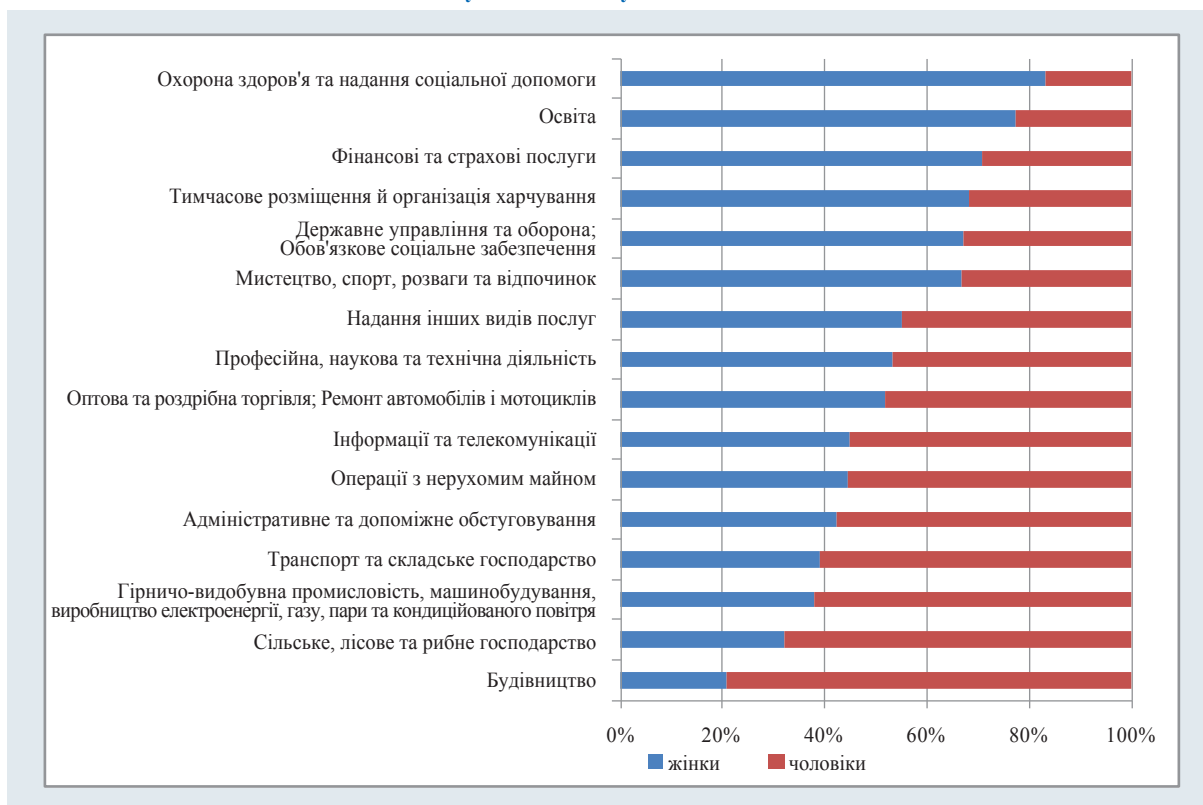
Тип сегрегації	2008	2011	2014
Професійна сегрегація	35,5	33,6	36,4
Секторальна сегрегація	32,7	33,9	34,2

Примітка: професійні групи класифіковані згідно Міжнародної стандартної класифікації професій (МСКП)-88, економічні сектори економіки – згідно Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД). Значення Індексу дисиміляції змінюється в межах від 0 до 100 та оцінює відносний розподіл або зосередження статей в професіях/видах економічної діяльності. Якщо значення індексу дорівнює 0, це означає, що професійні групи рівномірно розподілені між чоловіками і жінками, якщо значення дорівнює 100, – що професії повністю сегреговані. Детальну методологію розрахунку Індексу дисиміляції Дункана можна знайти за посиланням: (Duncan & Duncan 1955).

Джерело: розрахунки автора за даними ОЕАН.

3.21. На даний момент, гендерна сегрегація зайнятості за секторами економіки залишається в Україні досить високою. Так само, як і у більшості розвинених регіонів, жінки переважно реалізують власну економічну активність у сфері послуг, в той час як чоловіки значно більше представлені в промисловій діяльності (зокрема, у галузях видобувної промисловості) та в секторі послуг, де потрібні робітничі професії (Рис. 3.9). Види економічної діяльності з переважною жіночою зайнятістю представлені секторами освіти (77,2 відсотки жінок серед усіх зайнятих), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (відповідно 83,2 відсотки), фінансових та страхових послуг (70,7 відсотків) та тимчасового розміщення та організації харчування. На відміну від цього, чоловіки переважають серед працюючих у промисловості (62,2 відсотки), сільському, лісовому та рибному господарстві (68 відсотків), на будівництві (79,2 відсотки), транспорті та зв'язку (61,2 відсотки).

Рис. 3.9. Зайнятість населення України за основними видами економічної діяльності та статтю, 2014 рік, у відсотках від усіх зайнятих

Примітка: види економічної діяльності класифіковані згідно КВЕД ДК 009:2010, що гармонізована з Класифікацією видів економічної діяльності Європейського Союзу (NACE Rev.2)¹⁴.

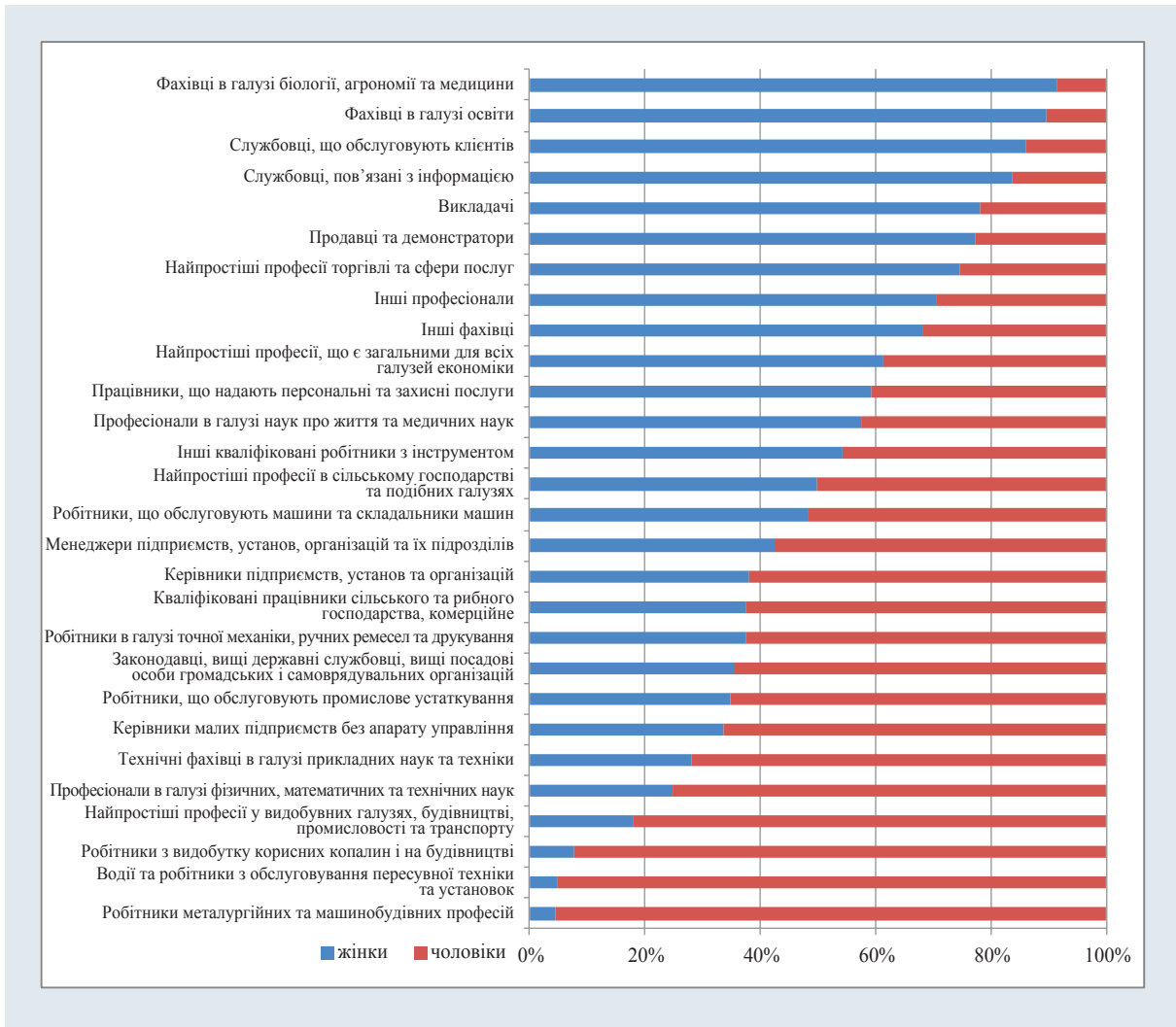
Джерело: Державна служба статистики 2015 р.

3.22. Що стосується гендерної сегрегації за професійними групами, жінки, як правило, надмірно представлені в професіях, що потребують середнього рівня кваліфікації, – таких як “службовці, що пов’язані з інформацією”, “службовці, що обслуговують клієнтів”, та “продавці та демонстратори”, в той час, як чоловіки переважають у робітничих професіях та на керівних посадах (ІЛО 2012a). В Україні, професії з переважною жіночою зайнятістю включають також працівників розумової праці, таких як “фахівці в галузі біології, агрономії та медицини”, “фахівці в галузі освіти” та “викладачі” (згідно Міжнародній стандартній класифікації професій (МСКП-88)¹⁵. Більшість із цих професій надають жінкам можливість використовувати свої освітні переваги на ринку праці, однак не гарантують високого рівня віддачі з точки зору доходів. І навпаки, професійні групи, в яких переважають чоловіки, здебільшого представлені професіями фізичної праці, такими як “робітники металургійних та машинобудівних професій”; “водії та робітники з обслуговування пересувної техніки”; “робітники з видобутку корисних копалин і на будівництві”; “найпростіші професії у видобувних галузях, будівництві, промисловості та транспорті” (Рис. 3.10). Щодо розумової праці, чоловіки переважають серед “професіоналів та фахівців в галузі фізичних, математичних та технічних наук”; вочевидь, подібний поділ відображає гендерні переваги в обраних напрямках освітньої підготовки. Інший важливий аспект гендерної нерівності проявляється у чисельній перевазі чоловіків на вищих керівних посадах, таких як “керівники підприємств, установ та організацій”, “законодавці, вищі державні службовці та вищі посадові особи громадських та самоврядних організацій” або “керівники малих підприємств без апарату управління”. Разом з тим, змішані професії (такі як “найпростіші професії в сільському господарстві та подібних галузях”; “менеджери підприємств, установ, організацій та їх підрозділів”, “робітники, що обслуговують машини, та складальники машин”, “працівники, що надають персональні та захисні послуги”, “найпростіші професії, що є загальними для усіх галузей економіки”) характеризуються майже паритетною структурою зайнятості в Україні (Додаток Ж).

¹⁴ http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL&StrNom=NACE_REV2

¹⁵ Laboursta Internet, ІЛО, посилання: <http://laborsta.ilo.org/applv8/data/isco88e.html>.

Рис. 3.10. Зайняте населення України за статтю та професійними групами, 2014 рік, у відсотках від усіх зайнятих

Примітка: групи професій класифіковані згідно Міжнародній стандартній класифікації професій (МСКП-88).

Джерело: ОЕАН (2014).

3.23. Гендерна сегрегація зайнятості визначається й деякими об'єктивними факторами. Зокрема, законодавство України забороняє жінкам працювати в деяких небезпечних та шкідливих для здоров'я професіях, залучати їх до важкої праці та підземних робіт. В результаті, чоловіки становлять майже 80 відсотків зайнятого населення, яке працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам; зокрема, на кінець 2013 року в таких умовах працювало 252,6 тис. жінок і 934,1 тис. чоловіків (Державна служба статистики 2014b). Шкідливі фактори виробництва, які найчастіше впливають на жінок, включають: шум, інфразвук, ультразвук, особливий мікроклімат в приміщенні, незручне робоче місце, напруженість праці та роботу з небезпечними хімічними речовинами. Перелік професій, що заборонені для жінок, був затверджений Міністерством охорони здоров'я України ще в 1993 році та містить понад 500 видів робіт в різних секторах економіки. Наприклад, жінок не можна залучати до "робіт, пов'язаних із постійним переміщенням вантажів вагою понад 7 кілограмів", жіноча праця не може використовуватися в нічні та понаднормові години. Насправді, деякі з цих вимог видаються досить застарілими та не відповідають справжнім потребам як працівників, так і роботодавців на сучасному ринку праці. Навпаки, вони можуть створювати додаткові перешкоди щодо рівних можливостей особистого та поінформованого вибору бажаного виду зайнятості. У деяких випадках, самі назви професій, затверджені Національним класифікатором професій України (ДК 003:2010), вже мають жіночі ознаки (наприклад, медична сестра, акушерка, друкарка, швачка тощо). Глибинні причини гендерної сегрегації зайнятості також посилюються сте-

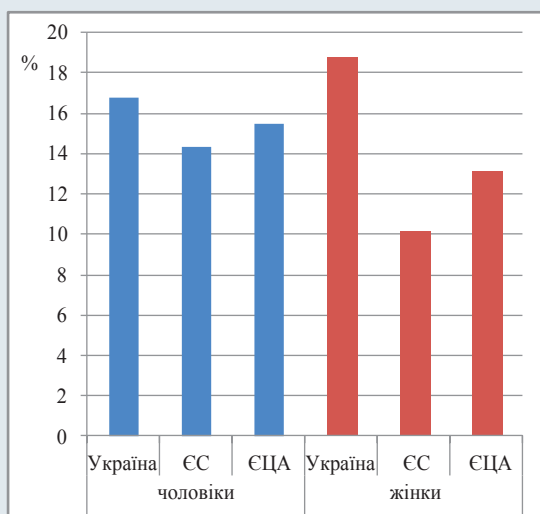
реотипними уявленнями щодо “належних” професій та форм зайнятості для чоловіків і жінок, які відтворюються у системі шкільної освіти та сімейного виховання.

Форми зайнятості

3.24. Якість зайнятості важлива з точки зору гідної праці та економічних можливостей. Брак захищеності пов’язується з вразливими формами зайнятості, до яких відносять безкоштовно працюючих членів сім’ї та самозайнятих, чия робота виконується за низьку плату або взагалі без оплати (на відміну від працівників, які працюють за зарплату). На глобальному рівні вразлива зайнятість більше поширена серед жінок, ніж серед чоловіків (50,4 відсотки жінок, у порівнянні із 48,1 відсотком чоловіків в 2012 році). Однак у розвинених регіонах до цих форм зайнятості залучена менша частка жінок: зокрема, в середньому по ЄС (WDI 2015) рівень вразливої зайнятості серед жінок становив 10 відсотків, а серед чоловіків – 14,5 відсотки в 2012 році. Порівняно з ЄС, Україна характеризується дещо вищим рівнем вразливої зайнятості серед чоловіків та значно вищим рівнем вразливої зайнятості серед жінок (Рис. 3.11а). Протягом 2000-их років у країні не спостерігалось жодного прогресу в посиленні захищеності працівників, оскільки рівень вразливої зайнятості зріс з 9,2 відсотків в 2000 році до 17,3 відсотків в 2005 році та перебував на цьому рівні до 2013 року. Рівень вразливої зайнятості серед жінок був вищим, ніж серед чоловіків, протягом усього періоду, за винятком 2014 року, коли «жіночий» показник знизився до 13,2 відсотків порівняно з 15,9 відсотками серед чоловіків (Рис. 3.11b).

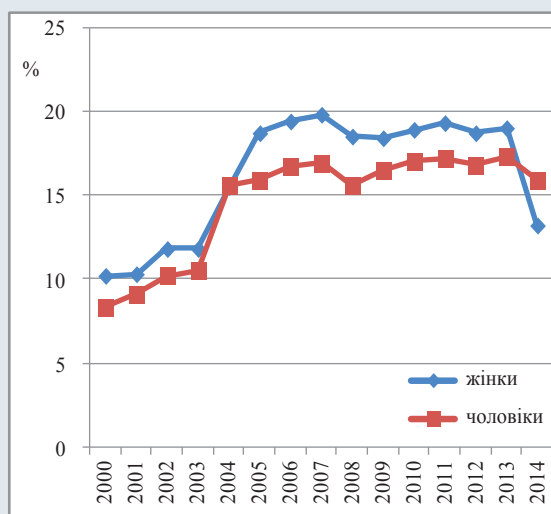
Рис. 3.11. Рівень вразливої зайнятості, за статтю

а) Рівень вразливої зайнятості в Україні, ЄЦА та ЄС, 2012 рік, у відсотках від усіх зайнятих

Джерело: WDI 2015.

б) Рівень вразливої зайнятості в Україні, 2000-2014 роки, у відсотках від усіх зайнятих

Примітка: до вразливої зайнятості віднесено безкоштовно працюючих членів сім’ї та самозайнятих.

Джерело: розрахунки автора на основі ОЕАН (2014).

3.25. Переважна частина вразливої зайнятості зосереджена в неформальному секторі, що не забезпечує гарантій соціального захисту та участі в системі соціального страхування¹⁶. В цілому, неформальна зайнятість охоплювала близько чверті усього зайнятого населення в Україні в 2014 році (за даними ОЕАН). Чоловіки склали 57,8 відсотків від усіх неформально зайнятих осіб (відповідно

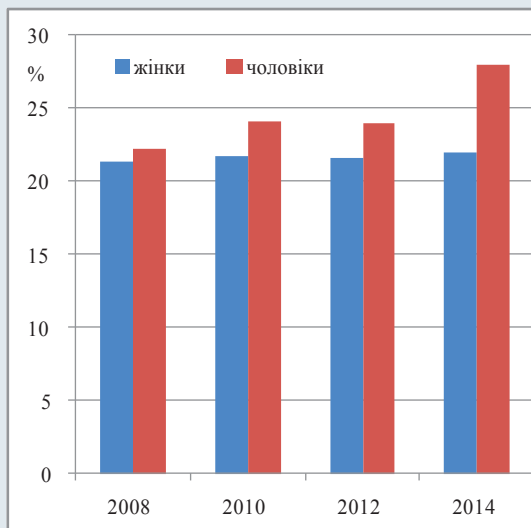
¹⁶ Згідно Методологічним положенням, прийнятим 17-ою Міжнародною конференцією статистиків праці, неформальна зайнятість охоплює: 1) осіб, які працюють за власний рахунок (самозайнятих), та роботодавців, які працюють на власних підприємствах у неформальному секторі; 2) безкоштовно працюючих членів сімей; 3) найманих працівників, які виконують неформальні роботи; 4) членів неформальних виробничих кооперативів; 5) самозайнятих працівників, що виробляють товари лише для власного кінцевого споживання домогосподарства (ILO 2003).

2 620,3 тис. чоловік та 1 920,6 тис. жінок). Починаючи з 2008 року, рівень неформальної зайнятості в Україні зростає, переважно за рахунок чоловіків (Рис. 3.12). Частка неформальної зайнятості серед жінок залишалась майже незмінною протягом даного періоду (на рівні 21-22 відсотків від усіх зайнятих жінок), найвірогідніше через поширене залучення жінок до бюджетного сектору, де переважає офіційна форма зайнятості. І навпаки, рівень неформальної зайнятості чоловіків виріс з 22,2 до 28 відсотків протягом 2008-2014 років.

3.26. За даними ОЕАН, найменша частка неформальної зайнятості спостерігається серед осіб із вищою освітою. В 2014 році серед працівників із вищою освітою було лише 7,3 відсотків неформально зайнятих жінок та 11,4 відсотки неформально зайнятих чоловіків. Відповідні частки неформально зайнятих працівників зростають серед осіб із професійно-технічною освітою та неповною вищою освітою (до 22,5 відсотків серед жінок та 29,1 відсотків серед чоловіків). Неформальна зайнятість найбільше поширена серед населення з середньою освітою, складаючи 67,1 відсоток серед зайнятих чоловіків та 88,9 відсотків серед зайнятих жінок. Таким чином, вища освіта може вважатися конкурентною перевагою не лише з точки зору наявності роботи, але також в контексті захищеної зайнятості. Крім цього, ця залежність більш помітно виражена у можливостях зайнятості жінок.

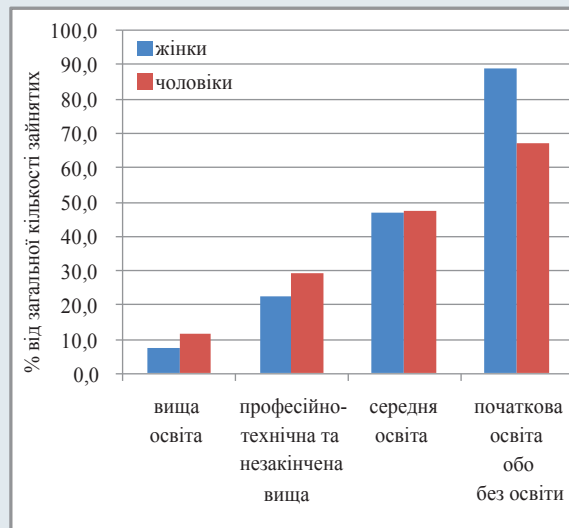
Рис. 3.12. Неформальна зайнятість в Україні, за статтю

а) Неформальна зайнятість в 2008-2014 роках, у відсотках, від усіх зайнятих

Джерело: ОЕАН (2014).

б) Неформальна зайнятість за рівнем освіти, 2014 рік, у відсотках, від усіх зайнятих

Джерело: розрахунки автора на основі ОЕАН (2014).

3.27. Що стосується окремих видів економічної діяльності та професійних груп, неформальна зайнятість переважає в сільському господарстві (та, відповідно, серед сільського населення), а також серед найпростіших професій, що характерні для всіх секторів економіки (в 2014 році майже половина неформальної зайнятості припадала на найпростіші професії). Зокрема, 46,7 відсотків неформально зайнятих жінок працювали в сільському, лісовому та рибному господарстві, а 31,3 відсотка з них – в секторі оптової та роздрібної торгівлі. Щодо неформально зайнятих чоловіків – більше третини з них також працювали в сільському господарстві (35,5 відсотків), 25,7 відсотків – на будівництві та 14,8 відсотків – у роздрібній та оптовій торгівлі.

3.28. В Україні, як і в інших країнах Європи (European Commission 2008), жінки частіше працюють в режимі неповної зайнятості, ніж чоловіки. Згідно даних Євростату, в 2014 році близько третини зайнятих жінок віком 15-64 роки (32,2 відсотки) працювали неповний робочий день в країнах ЄС, що суттєво перевищує відповідну частку чоловіків (8,8 відсотків). В Україні жінки також становили біль-

ше двох третин усього населення, що працювало в режимі неповної зайнятості в 2014 році (відповідно 351,6 тис. жінок і 164,2 тис. чоловіків). Частка жінок, що зайняті неповний робочий час, є значно меншою, ніж в ЄС (лише 7,4 відсотка усіх зайнятих жінок), що може пов'язуватись із низькою розповсюдженістю гнучких схем зайнятості. Найбільші частки жінок із неповною зайнятістю працюють в таких секторах, як “транспорт та складське господарство” (16,3 відсотки), “мистецтво, спорт, розваги та відпочинок” (15,2 відсотки), “тимчасове розмішування та організація харчування” (13,1 відсоток) та “освіта” (10,3 відсотки). Важливо відзначити, що, хоча неповна зайнятість може зумовлюватись особистим вибором, в багатьох випадках вона може пов'язуватися з такими обмеженнями, як брак закладів з догляду за дітьми або низькі фінансові стимули до роботи в режимі повного робочого часу.

3.29. Щодо детального розподілу робочого часу, приблизно 23,3 відсотки жінок мали тривалість відпрацьованого робочого часу менше 40 годин на тиждень порівняно з 15,9 відсотками чоловіків в 2014 році (за даними ОЕАН). І навпаки, 15,6 чоловіків працювали більше, ніж 40 годин на тиждень, в той час як відповідна частка жінок становила лише 9,9 відсотків. В результаті, середня тривалість робочого тижня була 38 годин для жінок та 40 годин для чоловіків. Вочевидь, ця різниця у відпрацьованому робочому часі відображається у гендерному розриві в рівні середньомісячного заробітку.

Трудова міграція

3.30. Значення проблеми неформальної зайнятості посилюється у зв'язку із збільшенням масштабів трудової міграції з України. По всьому світу трудові мігранти, як правило, заповнюють маргінальні ніші, на які є попит на ринку праці країн-реципієнтів робочої сили; вони також погоджуються працювати на посадах, які не привабливі для місцевих жителів. Як правило, мігранти зайняті на посадах, які потребують низької кваліфікації, погоджуються працювати за низьку оплату та в несприятливих умовах, водночас їх робочі місця не оформлюються офіційно належним чином, що залишає їх у секторі неформальної зайнятості. Структура трудової міграції може відрізнитися залежно від статі з точки зору сектору зайнятості, терміну перебування за кордоном, розміром заробітків тощо.

3.31. За даними Обстеження з питань трудової міграції в Україні (МОП 2013) 1,2 млн. осіб (або 3,4 відсотки населення віком 15-70 років) були визначені як трудові мігранти за період з січня 2010 року по червень 2012 року. Основні країни призначення трудових мігрантів включають Російську Федерацію, Польщу, Італію, Чехію, Іспанію, Угорщину та Португалію. Серед мігрантів більшість складають чоловіки, становлячи приблизно дві третини від загальної кількості трудових мігрантів. Зокрема, частка трудових мігрантів серед чоловіків віком 15-70 років оцінюється у 4,8 відсотки, в той час як відповідна частка жінок – у 2,2 відсотки. Серед мігрантів молодшого віку було в 4,3 рази більше чоловіків, ніж жінок (у віці між 25 та 29 роками), але кількість жінок у 6,8 разів перевищує кількість чоловіків серед мігрантів віком 60-70 років.

3.32. На даний час міжнародна міграція все більшою мірою формується на основі попиту на послуги хатніх працівників, що включають хатню роботу та догляд за недієздатними членами родини; більшість серед таких трудових мігрантів становлять жінки. Насправді, робота в якості хатньої працівниці виступає найбільш поширеною формою зайнятості трудових мігрантів-жінок з України (50,2 відсотків від загальної кількості жінок-мігрантів), зокрема в таких країнах як Німеччина, Італія, Іспанія та Португалія. Оскільки абсолютна більшість хатніх працівниць зайняті неофіційно, вони особливо вразливі до порушення власних трудових прав. За даними Обстеження з питань трудової міграції в Україні, лише 16,5 відсотків хатніх працівників мали письмові угоди, якими офіційно оформлене їх працевлаштування. Щодо інших видів економічної діяльності, поширеної серед трудових мігрантів з України, жінки в основному залучені до робіт в сільському господарстві та торгівлі (Таблиця 3.3). Чоловіки-мігранти в основному зайняті на будівництві у всіх країнах призначення (67,2 відсотки мігрантів), в той час як у другому за значенням сільськогосподарському секторі зайнято лише 9,1 відсотків працівників-мігрантів.

Таблиця 3.3. Розподіл українських трудових мігрантів за статтю та сектором зайнятості закордоном, 2012 р.

Сектор зайнятості	Жінки		Чоловіки	
	тис. осіб	відсоток	тис. осіб	відсоток
Загалом, у тому числі:	403,2	100,0	757,7	100,0
Сільське господарство, лісове та рибне господарство	62,9	15,6	68,9	9,1
Промисловість	13,0	3,2	36,0	4,8
Будівництво	22,1	5,5	508,9	67,2
Роздрібна та оптова торгівля	43,4	10,8	62,7	8,3
Готелі та ресторани	31,3	7,8	10,3	1,4
Транспорт та комунікації	5,5	1,4	43,1	5,7
Інші види економічної діяльності	22,6	5,6	18,6	2,5
Сектор домашнього господарства	202,4	50,2	9,2	1,2

Джерело: Обстеження з питань трудової міграції в Україні (МОП 2013).

3.33. Трудові мігранти переважно переказують зароблені кошти до України, що значно покращує добробут їх сімей. За даними Національного банку України, обсяг грошових переказів фізичних осіб в Україну збільшилася з 6,2 до 8,2 млрд. дол. США протягом 2008-2013 років; це майже дорівнює обсягу прямих іноземних інвестицій та складає 4% ВВП (МОП, 2013). За даними Світового банку, в 2014 році трудові мігранти переказали додому приблизно 9 млрд. дол. США, що є найбільшою сумою в регіоні та становить 5,4 відсотки ВВП (World Bank 2013a). Середній розмір заробітку чоловіків перевищує середній заробіток жінок (Таблиця 3.4) та становить відповідно 996 та 813 дол. США. Цікаво, що, незважаючи на менші заробітки жінок, Обстеження з питань трудової міграції в Україні (МОП 2013) виявило, що жінки пересилають додому більше грошей, ніж чоловіки. Це може вказувати на те, що жінки більше прив'язані до своїх сімей, навіть коли вони працюють закордоном, також це свідчить про більш відповідальне ставлення до необхідності підтримувати дітей, батьків та родичів.

Таблиця 3.4. Розподіл українських трудових мігрантів за статтю та середнім на місяць заробітком, 2010-2012 рр.

	Загалом, тис. осіб	З них мають середній на місяць заробіток (дол. США), у відсотках					Середній на місяць заробіток на працівника, дол. США
		Менше ніж 250	251-500	501-1000	1001- 2000	понад 2000	
Загальна кількість мігрантів-працівників, з них:	1 002,4	4,4	21,8	43,1	24,8	5,9	930
Жінки	363,9	4,4	29,6	42,6	20,8	2,6	813
Чоловіки	638,5	4,5	17,3	43,4	27,0	7,8	996

Джерело: Обстеження з питань трудової міграції в Україні (МОП 2013).

3.34. Незважаючи на важливий економічний внесок грошових переказів мігрантів у добробут їх сімей, інтенсивні трудові міграції можуть призводити до негативних соціальних та демографічних наслідків. Діти трудових мігрантів можуть бути позбавлені батьківської підтримки під час переходу до дорослого життя, а розірвані сімейні стосунки та брак догляду за літніми членами родини визначають численні виклики для соціальної політики. Залишені діти особливо вразливі до небезпечної поведінки та занедбаного здоров'я, підліткової злочинності та проблем емоційного характеру. За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, в Україні залишаються приблизно 200 000 дітей українських трудових мігрантів, при цьому чверть усіх дітей виховується одним із батьків у регіонах, що зазнають найбільшого впливу зовнішньої міграції (зокрема, в Західній Україні). Масштаби міграції та вплив грошових переказів мігрантів на вітчизняну економіку спонукали Уряд України до співпраці з країнами-членами ЄС та міжнародними організаціями щодо розробки політики, спрямованої на підтримку добробуту мігрантів та членів їх сімей, які залишаються в Україні.

Неоплачувана та домашня робота

3.35. Неоплачувана робота – це виробництво товарів та надання послуг членами домогосподарства, які не продаються на ринку, але надаються для споживання в сім'ї, як наприклад, приготування їжі, догляд за присадибною ділянкою або прибирання. Добровільна робота, така як допомога сусідам, догляд за людьми похилого віку або людьми із обмеженими можливостями, підтримка благодійності, надання допомоги іммігрантам, також прямо чи опосередковано сприяють суспільному добробуту. Традиційно жінки виконують значну частину неоплачуваної та домашньої роботи у всіх суспільствах, але така зайнятість не вимірюється економічними показниками. З метою врахування внеску неоплачуваної роботи жінок в економіку деякі країни запровадили практику підготовки “супутніх” національних рахунків, в яких враховується домашня праця на основі витраченого часу або ринкової вартості наданих послуг. Важливо зазначити, що домашня робота може вимагати навіть більше фізичної праці та часу, ніж оплачувана робота, що значно обмежує можливості жінок та їх перспективи розвитку. Тому сучасні наукові дослідження описують гендерний розподіл робочого часу з точки зору “подвійного навантаження” жінок.

3.36. У 29 країнах, для яких є доступні дані (ОЕСД 2011), люди витрачають в середньому 3,4 год. на добу на неоплачувану роботу, тобто приблизно 14% від свого загального часу. Гендерний розрив у витратах часу в середньому становить 2 год. 28 хв. на добу, але між країнами спостерігаються значні відмінності. Наприклад, жінки в Туреччині, Мексиці та Індії витрачають на день на 4,3 – 5 год. більше на неоплачувану роботу, ніж чоловіки, в той час як у північних країнах ця різниця становить лише трохи більше години на день. Хоча в Україні не існує практики регулярних оцінок бюджетів робочого часу, що витрачається на оплачувану та неоплачувану роботу, деяка інформація доступна за результатами спеціальних соціологічних досліджень. За даними УЦСР та ФН ООН (2012), дві третини працюючих та заміжніх жінок повідомили, що їх чоловіки займаються домашньою роботою лише 1-10 годин на тиждень, а половина з них сказала, що їх чоловіки витрачають стільки ж часу на догляд за членами сім'ї, які потребують постійного догляду (діти, літні люди та люди з інвалідністю). І навпаки, більше чверті опитаних жінок витрачають понад 20 годин на тиждень на домашню роботу, при цьому 15% з них витрачає таку ж кількість часу на догляд за членами сім'ї.

Таблиця 3.5. Час, що витрачається на неоплачувану роботу жінками і чоловіками в Україні

Види домашніх обов'язків	Жінки, %	Чоловіки, %
<i>Домашня робота</i>		
менше ніж 5 годин на тиждень	11,6	31,7
від 5 до 10 годин на тиждень	29,7	33,0
від 10 до 20 годин на тиждень	31,8	19,5
більше ніж 20 годин на тиждень	25,5	9,2
взагалі не витрачають час	1,5	6,6
<i>Догляд за членами сім'ї, які потребують постійного догляду</i>		
менше ніж 5 годин на тиждень	13,7	29,1
від 5 до 10 годин на тиждень	18,9	26,1
від 10 до 20 годин на тиждень	22,8	11,3
більше ніж 20 годин на тиждень	15,7	6,0
взагалі не витрачають час	29,0	27,5

Примітка: розраховано за відповідями заміжніх працюючих жінок.

Джерело: УЦСР та ФН ООН 2012.

Б. Доходи і бідність

Доходи за місцем роботи

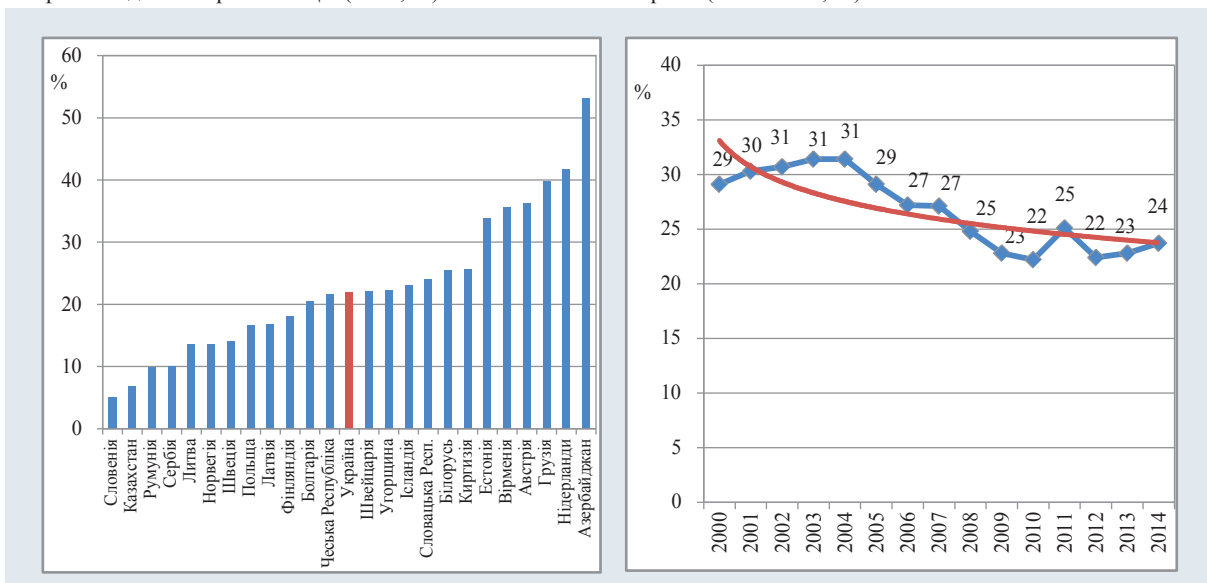
3.37. Гендерний розрив між рівнями доходів є основним показником нерівності економічних можливостей статей, він акумулює вплив багатьох гендерних невідповідностей у працевлаштуванні, сегрегації на ринку праці, доходів від окремих сум забезпечення або надання переваги певному робочому дню. Гендерний розрив у рівні доходів є глобальним явищем, прояв якого залежить від регіону та країни. За емпіричними даними найбільшим цей розрив є серед високооплачуваних працівників (за даними Міжнародної організації праці, 2015). За даними МОП, середній світовий рівень доходу серед жінок становить лише 77% середнього доходу чоловіків, і за останні десятиліття це співвідношення зросло на 3%. Таким чином, маємо усе ще слабкий міжнародний прогрес у забезпеченні підтримки гендерної рівності в оплаті праці, що потребуватиме додаткових зусиль у вирішенні цього питання.

3.38. В Україні у 2014 році середня місячна заробітна плата жінок становила 76% від заробітної плати чоловіків (відповідно 3037 і 3979 грн щомісяця). Такий нескоригований розрив у оплаті можна досить добре порівняти з деякими країнами Європи і Центральної Азії (рис. 3.13а), однак він є значно більшим за середнє значення такого розриву в ЄС (16,4% серед 27 країн ЄС у 2013 році). Тому досягнення стандартів розвинутих демократичних європейських країн стосовно гендерної рівності в оплаті праці вимагатиме від України значних зусиль. Це завдання постає особливо складним, оскільки аналіз динаміки гендерного розриву в оплаті праці за 2000–2014 роки не виявив ефективних засобів його скорочення за допомогою гендерної політики. Розмір такого розриву значною мірою залежить від макроекономічних процесів та норм на ринку праці. Хоча протягом 2000–2014 років розрив у місячній заробітній платі знизився з 29 до 24%, протягом зазначеного періоду спостерігалися суперечливі коливання (рис. 3.13б). У 2005 році поступове зменшення гендерного розриву в оплаті праці було викликано початком реалізації в державному секторі України Єдиної тарифної сітки, до якої увійшли найбільш «жіночі» види діяльності (освіта, охорона здоров'я і соціальна робота, державне управління тощо). При цьому зареєстрований у 2009–2010 роках мінімальний розрив у оплаті був пов'язаний із наслідками фінансово-економічної кризи, під час якої найбільше постраждали «чоловічі» галузі. Інакше кажучи, скорочення гендерного розриву в оплаті праці в період кризи відбулося не завдяки доходам жінок, а за рахунок зниженню середнього рівня доходів чоловіків. У 2011 році гендерний розрив у оплаті праці знову підвищився через відновлення Єдиної тарифної сітки для оплати праці державних службовців. З того часу гендерний розрив у заробітній платі повільно зростає.

Рис. 3.13. Гендерний розрив у заробітній платі населення України

а) Гендерний розрив у місячній заробітній платі в Україні та деяких країнах ЄС (2013, %)

б) Гендерний розрив у місячній заробітній платі в Україні (2000–2014, %)

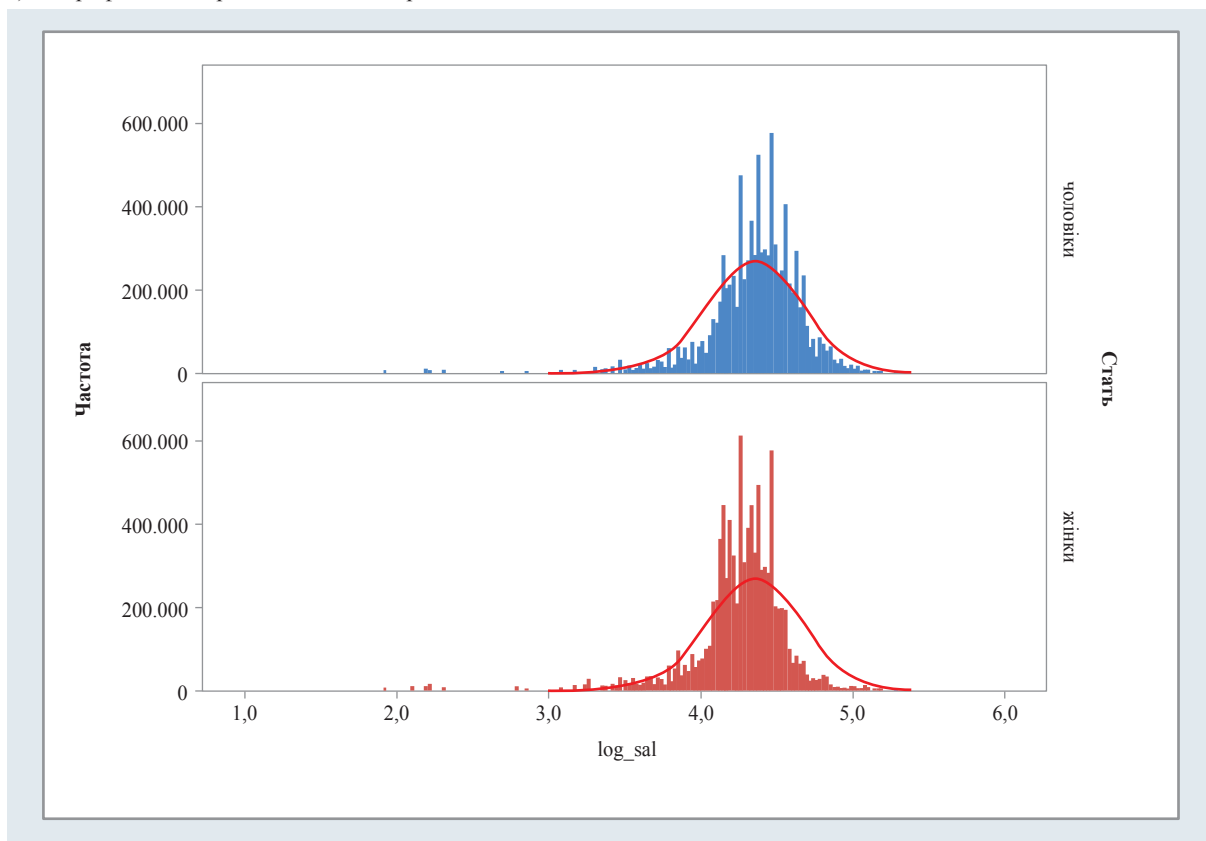
Джерело: база даних статистики ЕКООН, 2015 р.

Джерело: Державна служба статистики (2015 р.).

3.39. Окрім адміністративних статистичних даних щодо оплати праці, дані Міністерства охорони здоров'я і соціальних служб США (HHS) також підтверджують нижчий рівень заробітку жінок порівняно з чоловіками (рис. 3.14a,b). Важливо зазначити, що розподіл населення за середньомісячним заробітком за основним місцем роботи показує збільшення кількості жінок у секторі з нижчим рівнем заробітку поряд із вищими доходами чоловіків (рис. 3.14b).

Рис. 3.14. Середньомісячний заробіток за статями, 2013 р.

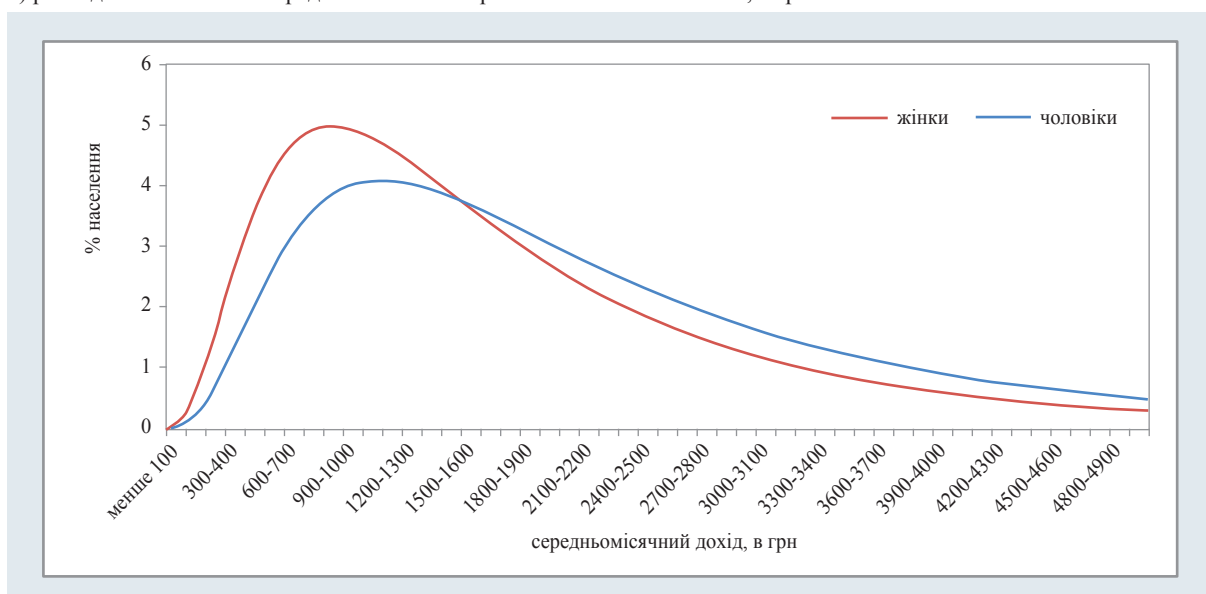
а) логарифмічний середньомісячний заробіток за статями

Примітка: дані зважено.

Джерело: розрахунки автора на основі даних HHS (2013 рік).

б) розподіл населення за середньомісячною заробітною платою і статтю, в гривнях

Примітка: дані зважено.

Джерело: розрахунки автора на основі даних HHS (2013 рік).

3.40. Варто зазначити, що гендерний розрив у оплаті спостерігається навіть у «жіночих» галузях (Додаток Н). Згідно з більш детальною розбивкою статистичних даних, низькооплачувана економічна діяльність зазвичай передбачає менший гендерний розрив у оплаті праці, наприклад, найменші розбіжності типові для охорони здоров'я й соціальної роботи, освіти, адміністративних послуг і державного управління (таблиця 3.6). Крім того, в секторі бібліотек, архівів, музеїв та серед інших видів культурної діяльності середній рівень заробітної плати жінок навіть дещо вищий, аніж заробітна плата чоловіків. Це можна пояснити «вирівнювальним» ефектом мінімальної заробітної плати, котрий стає більш очевидним у низькооплачуваних галузях. У 2014 році дуже малий гендерний розрив у оплаті праці зареєстрований у будівництві. Він міг виникнути через зниження середньої заробітної плати чоловіків унаслідок кризи. На протигагу цьому найбільші розриви в оплаті праці є типовими для сегментів економіки з високими рівнями оплати праці (фінансове посередництво, видобування і виробництво). Фактично в той час як гендерний розрив у оплаті праці у видобувній промисловості пов'язаний із зайнятістю жінок на підземних роботах, значна різниця в заробітній платі в переважно «жіночій» галузі фінансового посередництва видається досить безпідставним і потребує обґрунтування непоясненої частини гендерного розриву в оплаті праці.

3.41. Вплив професійної сегрегації на гендерний розрив у оплаті праці також виявляється через регіональну різницю між розбіжностями у середній заробітній платі жінок і чоловіків. Таким чином, найбільші гендерні розриви в заробітній платі традиційно присутні у промислово розвинутих областях на сході України, включаючи Донецьку (41,8% у 2014 р.), Дніпропетровську (відповідно 31,2%), Луганську (30,5%) та Запорізьку (29,3%) області. Для цих областей характерна концентрація «чоловічих» галузей важкої промисловості та загальний вищий рівень заробітної плати. Порівняно з цими даними для аграрних областей характерним є нижчий рівень середньої заробітної плати і, відповідно, менші гендерні розриви в оплаті праці, зокрема, мінімальні гендерні розриви в оплаті праці зареєстровані у Херсонській (10,3%), Тернопільській (10,4%) та Закарпатській (11,8%) областях.

Таблиця 3.6. Найбільші та найменші гендерні розриви в оплаті праці за напрямками економічної діяльності, 2014 р.

Найбільший гендерний розрив у місячній заробітній платі		Найменший гендерний розрив у місячній заробітній платі	
Напрямок економічної діяльності	Розрив у оплаті праці, %	Напрямок економічної діяльності	Розрив у оплаті праці, %
Мистецтво, розваги та відпочинок	- 49,2	Бібліотеки, архіви, музеї та інша культурна діяльність	+ 9
Фінансова і страхова діяльність	- 35,6	Адміністративна і допоміжна діяльність	- 1,7
Види діяльності у промисловості, серед них:	- 29,0	Освіта	- 6,6
видобувна промисловість	- 44,0	Будівництво	- 9,5
Інші види діяльності	- 26,9	Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне забезпечення	- 10,9
Транспортування і зберігання	- 21,9	Охорона здоров'я та діяльність у сфері соціального захисту; житло і забезпечення продовольством	- 11,8

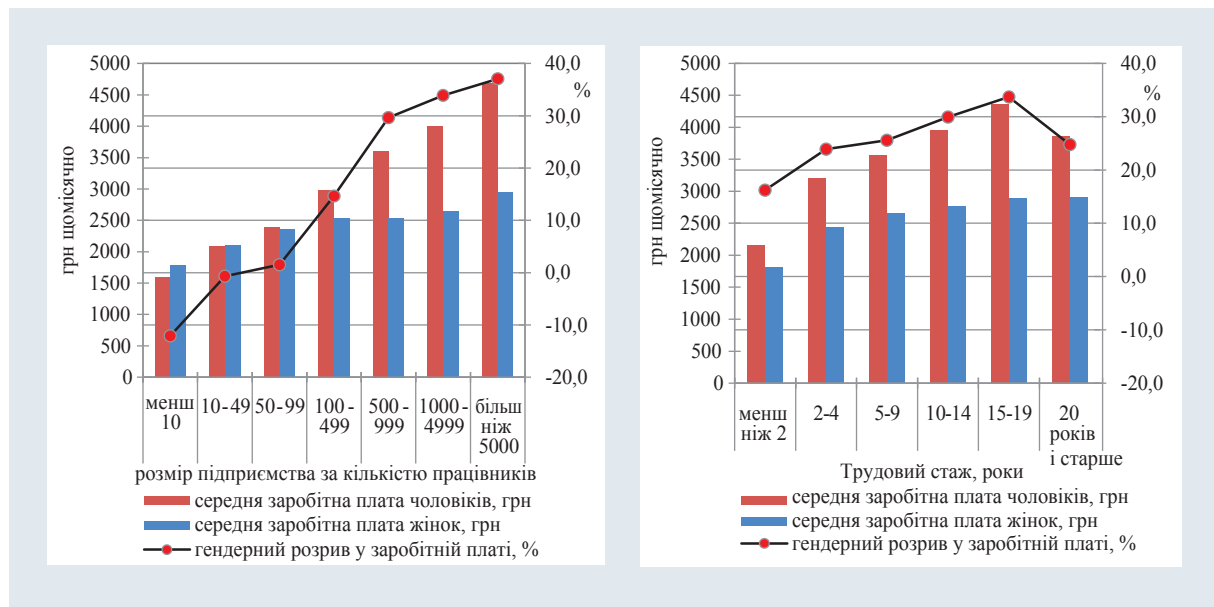
Джерело: складено на основі даних Державна служба статистики (2015г).

3.42. Незважаючи на професійну сегрегацію, існують певні детермінанти розривів у оплаті праці, серед яких відмінності в освіті, стажі, розмірах підприємств, професії та середній тривалості робочого дня. Для проведення більш детального аналізу гендерних розбіжностей у рівні заробітної плати використано дані зразкового обстеження підприємств за 2012 рік (Державна служба статистики, 2013 рік). Основні результати цього обстеження підтверджують зростання гендерних розривів у заробітній платі на великих підприємствах у зв'язку зі значно вищою заробітною платою чоловіків (рис. 3.15); тоді як на малих підприємствах середня заробітна плата жінок виявилась навіть дещо вищою за середню заробітну плату чоловіків, на великих підприємствах (більше 1000 працівників) вона була утричі нижчою за заробітну плату чоловіків. Подібну тенденцію можна було спостерігати щодо стажу: найменший розрив у оплаті праці був серед співробітників зі стажем до 2 років (14%), а найбільшим – 34% – серед працівників зі стажем 15–19 років через вищий рівень доходів чоловіків. Скорочення гендерного розриву в оплаті праці відбувається серед працівників зі стажем від 20 років і більше, оскільки більшість із них – це особи передпенсійного віку, які на ринку праці можуть стикатися з упередженим ставленням через вік незалежно від статі. Результати обстеження заробітної плати на

підприємствах також доводять, що вища освіта залишається важливим засобом вирішення проблеми гендерної нерівності в доходах, надаючи жінкам можливість конкурувати на ринку праці та підвищувати свої доходи від зайнятості. Найменші гендерні розриви спостерігаються серед осіб із повною вищою освітою (22%), тоді як серед осіб із середньою освітою розрив у оплаті праці збільшився до 35%.

Рис. 3.15. Середня заробітна плата і гендерний розрив у оплаті праці за розміром підприємства і стажем працівників станом на 2012 рік

а) гендерний розрив у оплаті праці за розміром підприємства б) гендерний розрив у оплаті праці за стажем працівників

Джерело: обстеження заробітних плат на підприємствах (Державна служба статистики, 2013 р.).

Джерело: обстеження заробітних плат на підприємствах (Державна служба статистики, 2013 р.).

3.43. Для оцінки впливу різних чинників на гендерний розрив у оплаті праці проведено аналіз валової місячної заробітної плати за основним місцем роботи на основі даних ННС за 2013 рік. Основний розподіл результатів підтверджує той факт, що жінки зазвичай заробляють менше за чоловіків незалежно від соціально-демографічних даних або характеристик зайнятості (Додаток І). Один із важливих результатів, отриманих від ННС, пов'язаний зі спостереженням кореляції між гендерним розривом в оплаті праці й типом населеного пункту – цей розрив зростає зі збільшенням населеного пункту та є удвічі більшим у великих містах (31,1%), аніж у сільській місцевості (15,9%).

3.44. Розкладання гендерного розриву в оплаті праці на основі методу Оаксаки-Блайндера¹⁷ показує, що виявлені характеристики пояснюють лише невелику частку гендерного розриву щодо місячної заробітної плати. Розрахункові регресії, що пояснюють рівні заробітної плати чоловіків і жінок за даними ННС на 2013 рік, були використані для потрійного і подвійного розкладання гендерного розриву в заробітній платі за методом Оаксаки-Блайндера (Додаток J). За оцінками з таблиці 3.7, розрив у заробітній платі становить 23,9%. «Пояснена» частина різниць у заробітній платі (що пов'язані з певними об'єктивними детермінантами) становить лише 8% розриву. Порівняно з цим абсолютна більшість розриву в заробітній платі (92%) пов'язана з непоясненою частиною, котра стосується різниці доходів за виявленими характеристиками серед чоловіків і жінок. Професійна сегрегація (секторна змінна величина) є основним виявленим чинником, котрий пояснює розрив у заробітній платі і також входить до непоясненої частини. Одночасно з цим освіта, досвід і тип населеного пункту зазвичай звужують обсяг поясненої і непоясненої частини, позитивно впливаючи на зниження гендерної нерівності щодо рівня доходів. Важливо зазначити, оскільки більшість складових непоясненої частини також пов'язані зі зниженням розриву в рівні заробітної плати, можна припустити, що така дискримінація відповідає за більшу частину гендерного розриву в заробітній платі. Хоча певна частка непоясненої частини також може залежати й від деяких пропущених детермінант розриву в оплаті (як, наприклад, різниця у тривалості робочого

¹⁷ Детальний опис методу Оаксаки-Блайндера можна знайти у виданні Jann (2008).

дня чоловіків і жінок або частка чоловіків на вищих позиціях «секторної» змінної), в ННС відсутні дані для перевірки цього припущення в рамках розкладання за методом Оаксаки-Блайндера.

Таблиця 3.7. Розкладання розриву в оплаті праці за методом Оаксаки, річна заробітна плата, 2013 рік

Потрійне розкладання		Детальне подвійне розкладання розриву в заробітній платі	
Гендерний розрив, %	23,9	Розрив	100
Пожертвування	0,1	Роз'яснена	8
Коефіцієнти	19,3	Освіта	- 8
Взаємодія	4,5	Досвід	- 2
Подвійне розкладання		Сектор	21
Роз'яснена	1,9	Тип населеного пункту	- 3
Нероз'яснена	22,0	Нероз'яснена	92
		Досвід	- 53
		Освіта	- 67
		Сектор	- 59
		Тип населеного пункту	- 64
		Константа	335

Примітка: при розкладанні за методом Оаксаки-Блайндера використані річні дані ННС щодо середньої заробітної плати за основним місцем роботи. Додатне значення складових свідчить про збільшення розриву в заробітній платі. До пояснених змінних належать такі допоміжні величини як вік, освіта, напрямок економічної діяльності і тип населеного пункту. Хоча в Україні часто зустрічаються значні регіональні відмінності в заробітній платі, вони не враховуються під час розкладання через значну кореляцію із секторними змінними і типами населеного пункту.

Джерело: розрахунки автора, дані ННС (2013 рік).

3.45. Про переважання гендерної дискримінації на ринку праці в Україні свідчать дані багатьох соціологічних обстежень, спеціальних моніторингових досліджень, що проводяться організаціями із захисту прав людини та громадськими організаціями, дані звітів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також результати перевірок, проведених Державною службою України з питань праці (Держпраці). Зокрема, в рамках перевірок, проведених у 2013¹⁸ році на 32 тисячах підприємств, виявлено 213 випадків порушення трудових прав жінок. Крім того, за даними дослідження МОП, до 10% реклами у друкованих ЗМІ мають ознаки дискримінації; за результатами аналізу контенту спеціалізованих сайтів з пошуку роботи ця частка підвищилась до 15%. Від 2 до 14% респондентів соціологічного обстеження на предмет переважання дискримінації за ознакою статі (UNFPA 2014a) повідомили про випадки особистої дискримінації або дискримінації через їхніх друзів або рідних. Найбільш поширені форми упередженого ставлення, пов'язані з дискримінацією під час прийому на роботу (14%), нижчою оплатою праці жінок за виконання тієї ж роботи (10%) та меншою їх кількістю в бізнес-колах порівняно з чоловіками (10%). Насправді ж, через табу навколо обговорення цієї теми або через нездатність респондентів визначити факти дискримінації ступінь дискримінації може бути значно вищим.

Доходи, ризики бідності та вразливість

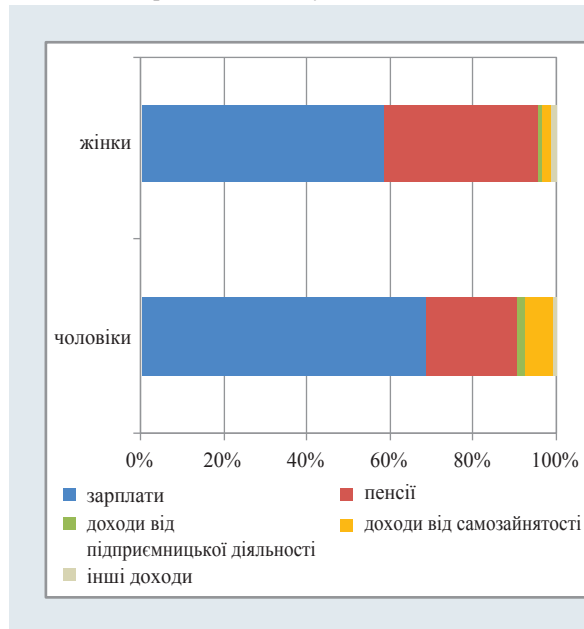
3.46. Оскільки дохід від зайнятості є основним джерелом доходів для населення працездатного віку (забезпечуючи понад 80 відсотків від сукупного доходу чоловіків і жінок цієї вікової групи), гендерна різниця в оплаті праці сприяє виникненню нерівності в сукупних доходах жінок і чоловіків (Рис. 3.16а). В структурі доходів населення України роль заробітної плати знижується внаслідок значної ролі пенсій, що є загальною тенденцією для країн зі старіючим населенням. Частка заробітної плати є більш вагомою для чоловічого населення, оскільки на неї припадає більше двох третин сукупного доходу (68,5 відсотка), тоді як серед жіночого населення – 58,5 відсотка. Крім того, частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості дещо більша серед чоловіків, хоча на цю категорію доходу в цілому припадає незначна частка сукупного доходу обох груп населення (8,4 відсотка серед чоловіків і лише 3,2 відсотка серед жінок). На протипагу цьому роль пенсії зростає для всього жіночого

¹⁸ Державна інспекція праці, офіційна інтернет-сторінка доступна за посиланням: <http://dpu.gov.ua/>.

населення, оскільки пенсійний вік жінок є нижчим, а їх чисельність серед населення похилого віку – вищою (частка пенсій – 36,7 відсотка в доходах жінок порівняно з 22,1 відсотка в доходах чоловіків).

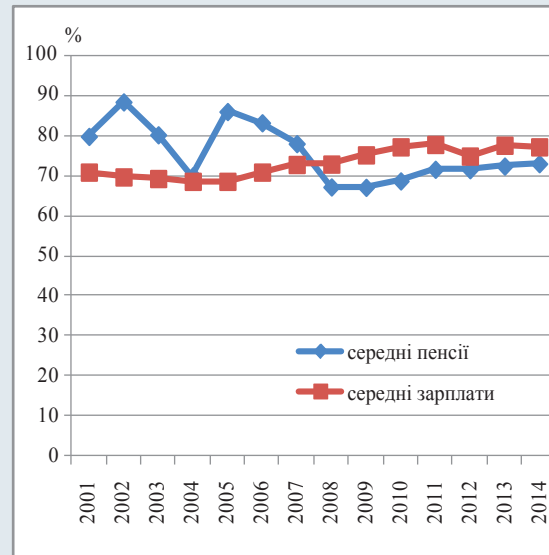
Рис. 3.16. Гендерні особливості доходів населення в Україні

а) Структура сукупних індивідуальних доходів членів домогосподарств за статтю, у відсотках

Джерело: ОУЖД.

б) Співвідношення середньої заробітної плати та пенсій жінок і чоловіків в Україні, 2000–2014 рр., у відсотках

Джерело: Держкомстат (2015), Пенсійний фонд (2015).

3.47. Гендерні відмінності у середній заробітній платі відповідним чином впливають і на розрив у розмірі пенсій, оскільки останні безпосередньо залежать від розміру заробітної плати та стажу роботи. Проте, протягом 2000–2014 рр. динаміка пенсій (і відповідних тенденцій у гендерному розриві) була складнішою і переважно залежала від соціальної політики держави, а не від економічних чинників (Рис. 3.16б). Зокрема, до 2004 року гендерний розрив у пенсіях за віком був значно меншим, ніж розрив у заробітній платі через чітке обмеження максимального розміру пенсії й застосовуваних підходів до розрахунку пенсій¹⁹. Впровадження у 2004 році нових підходів (на основі стажу роботи й заробітної плати протягом усього періоду роботи) призвело до різкого збільшення відмінностей у пенсіях залежно від статі. Згодом мінімальний розмір пенсії за віком було встановлено на рівні прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, внаслідок чого гендерний розрив скоротився через ефект вирівнювання. Подальший перерахунок пенсій, проведений у 2008 році (оновлення бази заробітної плати для розрахунку пенсій, а також підвищення ваги одного року стажу з 1% до 1,35%), знову започаткували збільшення гендерного розриву. У результаті економічної кризи 2008–2009 років мінімальну пенсію було заморожено; відтоді відбувається поступове зменшення гендерного розриву. Відсутність перегляду соціальних стандартів (через кризу 2014 року) у найближчій перспективі ймовірно призведе до ще більшого звуження гендерного розриву в пенсійному забезпеченні. Що стосується довгострокових перспектив, то плановане підвищення жіночого пенсійного віку має забезпечити зближення пенсійного забезпечення чоловіків і жінок завдяки подовженню тривалості стажу жінок. Важливо відзначити, що гендерний розрив у розмірі пенсій свідчить про численні проблеми, з якими жінки стикаються у сфері зайнятості та отримання доходу протягом усього життя. Це може мати значний вплив на рівень життя у похилому віці, особливо зважаючи на довшу тривалість життя жінок порівняно з чоловіками. Отже, існує необхідність у певних ефективних заходах, що сприятимуть усуненню розриву в оплаті праці, а також усуненню перешкод на ринку праці в доступі жінок до кваліфікованих і високооплачуваних професій і галузей економіки.

¹⁹ За оцінками, пенсія за віком становить 50% від заробітної плати особи протягом останніх 5 років роботи і збільшується на 1% за кожен додатковий рік роботи. Тривалість трудового стажу для нарахування пенсії впливала тільки на надбавки за понаднормовий стаж, тоді як різниця в заробітній платі певною мірою вирівнювалася за рахунок різних механізмів штучного підвищення заробітної плати протягом передпенсійних років.

Бідність і вразливість

3.48. Нижчий дохід жінок цілком природно створює для них вищі ризики бідності, тож вони частіше опиняються в найбільш уразливих категоріях. За даними Обстеження умов життя домогосподарств у 2013 році, жінки переважають серед населення з низьким рівнем доходів і частіше звертаються за державною соціальною допомогою (Таблиця 3.8). Хоча серед одержувачів допомоги на дітей чисельність жінок у 1,35 більша за чисельність чоловіків, у розрізі користувачів пільг їх більше у 1,43 разів, а в розрізі одержувачів субсидій — більше у 2,25 разів. Ці дані вказують на підвищену вразливість жінок до бідності.

Таблиця 3.8. Співвідношення жінок і чоловіків (у віці 18+) у домогосподарствах, які одержують будь-яку соціальну допомогу

Категорії одержувачів соціальної допомоги	Кількість домогосподарств, у тис.	Чисельність жінок у домогосподарствах, у тис. осіб	Чисельність чоловіків у цих домогосподарствах, у тис. осіб	Співвідношення жінок і чоловіків, разів
Принаймні один вид допомоги	9 521,18	11 623,9	8 385,3	1,39
Допомога на дітей	2 332,7	3 389,2	2 510,6	1,35
Пільги	7 265,25	8 773,9	6 138,3	1,43
Субсидії	748,67	788,1	350,5	2,25
Усі три види допомоги	22,6	28,97	26,9	1,08

Джерело: ОУЖД (2013).

3.49. В Україні дослідження бідності ґрунтується на декількох наукових підходах, включаючи визначення меж абсолютної та відносної бідності²⁰. З 2000 року Україна досягла певного прогресу в скороченні абсолютної бідності, проте бідність усе ще залишається проблемою. Протягом 2000–2013 рр. частка населення зі щоденним споживанням нижче 5,05/4,30 дол. США до 2005 року (ПКС) скоротилася з 11,9 до 1,9 відсотка, а частка населення зі споживанням нижче фактичного прожиткового мінімуму – з 71,2 до 22,1 відсотка (ЦРТ, 2015). Рівень відносної бідності перебував на рівні 27–28 відсотків на початку 2000-х років; поступове зниження спостерігається з 2009 року. На жаль, очікується, що збройний конфлікт у Донецькій і Луганській областях, економічний спад і девальвація національної валюти погіршать попередні позитивні тенденції. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, новим джерелом уразливості є «раптова» бідність внаслідок втрати майна і засобів до існування в результаті збройного конфлікту в Донецькій і Луганській областях (ЦРТ, 2015). Ризик бідності особливо високий для переміщених осіб, оскільки вони змушені платити за житло й купувати втрачене домашнє майно та більшість товарів довгострокового користування. Урядом забезпечено ВПО низкою інструментів соціальної допомоги, але суми допомоги залишаються відносно невеликими, щоб забезпечити гідний рівень життя (884 грн для особи, що втратила працездатність, і 442 грн для працездатної особи; проте в сукупності не більше 2400 грн на домогосподарство на місяць). Крім того, в лютому 2016 року Урядом призупинено виплату допомоги ВПО у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Запорізькій та Харківській областях, а також почато процедуру їх верифікації з метою боротьби з шахрайством. За оцінкою омбудсмена, цей захід може мати вплив аж на 500 000 осіб.

3.50. Рівень бідності значною мірою залежать від соціально-демографічного складу домогосподарств і місця проживання (тип населеного пункту). Сім'ї з дітьми становлять основну групу зростання бідності, і одна з трьох сімей із дітьми живе за межею бідності. У разі наявності однієї дитини ризик відносної бідності підвищується на 17 відсотків, водночас у разі наявності трьох і більше дітей такий ризик підвищується на 42 відсотки (ЦРТ, 2015). Очевидно, що ризик бідності зростає у неповних сім'ях²¹, зокрема, з дітьми до 3 років, оскільки батьки в основному залишаються у відпустці по догляду за дитиною і в цей

²⁰ Межа абсолютної бідності визначається на рівні щоденного споживання нижче 5,05 дол. США (ПКС) на одного дорослого і переважно використовується для міжнародних порівнянь. Межа відносної (національної) бідності застосовується для категоризації певних груп населення як «бідних» у разі, якщо їхній дохід (витрати) на одну особу є нижчим обраного критерію (75 відсотків від медіанних сукупних витрат на одного дорослого). Зрештою, прожитковий мінімум – це офіційно встановлена вартісна величина існування на одну особу, що затверджується Верховною Радою України щорічно при ухваленні Державного бюджету.

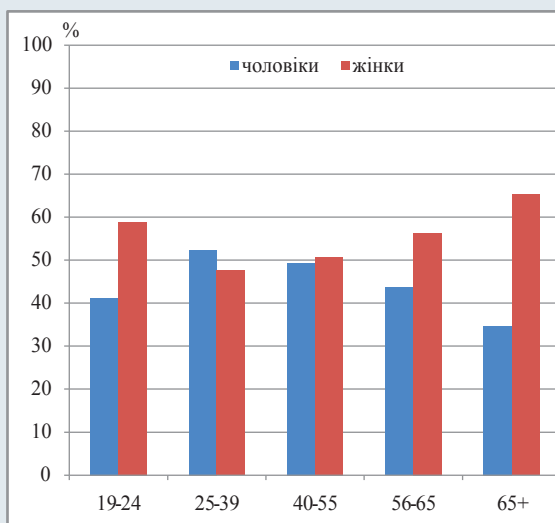
²¹ На жаль, зважаючи на незначну кількість самотніх матерів у вибірковій сукупності ОУЖД, будь-які статистичні оцінки бідності для такої групи домогосподарств не є репрезентативними.

період залежать винятково від соціальної допомоги. Ризики бідності також зростають серед сільського населення і населення малих міст з погано розвиненими ринками праці й нижчим рівнем доходу від зайнятості. При використанні немонетарних критеріїв (наприклад, таких як позбавлення від базових соціальних послуг), бідність у сільській місцевості стає особливо значною. Зокрема, 48 відсотків жінок, які проживають у сільській місцевості, не мають поблизу центрів медичного обслуговування або лікарні; 36 відсотків сільських жінок не беруть участі в процесі прийняття рішень у своїх громадах, а 67 відсотків жінок у сільській місцевості не мають доступу до Інтернету вдома (ПРООН, 2015).

3.51. Статистична оцінка бідності за ознакою статі в Україні є обмеженою, оскільки національна методологія орієнтована на домогосподарства як одиниці вимірювання. Отже, дані про індивідуальний добробут членів сім'ї не можуть бути дизагреговані в розрізі бідності. Теоретично, відмінності в показниках бідності можуть бути проаналізовані за статтю голів домогосподарств, але достовірність таких даних низька, оскільки ідентифікація голів домогосподарств у рамках обстеження домогосподарств може мати досить випадковий характер. Отже, найнадійніші результати оцінки бідності за ознакою статі можуть бути отримані тільки для домогосподарств, що складаються з однієї людини. На підставі ОУЖД за 2013 рік, жінки переважають серед голів домогосподарств у більшості вікових груп в Україні, за винятком населення віком 25–39 (Рис. 3.17). Частка домогосподарств, що очолені жінками, особливо велика серед населення віком 65 років і старше (65 відсотків від загальної кількості домогосподарств), що відображає особливості статевовікової структури населення, зі значним переважанням жінок серед людей похилого віку. Також жінок більше й у домогосподарствах, що складаються з однієї особи; їх частка становить понад 80 відсотків серед населення віком 56 років і старше.

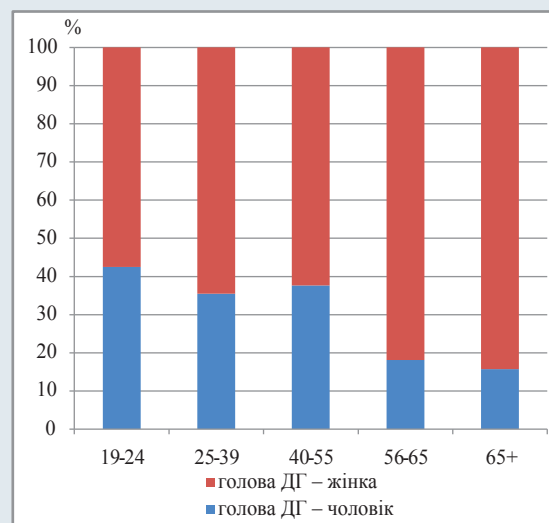
Рис. 3.17. Склад домогосподарств за статтю голови домогосподарства та віковими групами, 2013 рік

а) Частка домогосподарств, очолюваних чоловіками й жінками, у загальній чисельності населення, у відсотках

Джерело: ОУЖД, 2013.

б) Частка домогосподарств, очолюваних чоловіками і жінками, серед домогосподарств, що складаються з однієї особи, у відсотках

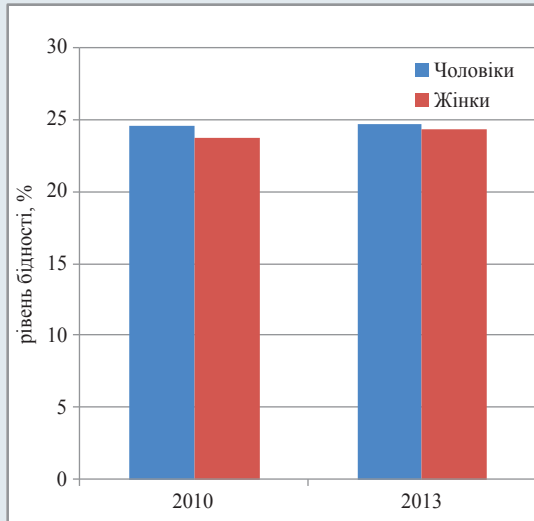
Джерело: ОУЖД, 2013.

3.52. При оцінці рівня бідності для всього жіночого і чоловічого населення (ОУЖД, 2013) не було виявлено жодних суттєвих гендерних відмінностей. Проте, в цьому випадку слід зважати на зазначені обмеження статистичного оцінювання. Рівень бідності серед чоловіків є дещо вищим, ніж серед жінок як для всього населення (Рис. 3.18а), так і для більшості вікових груп (Рис. 3.18б). Проте вразливість жінок до бідності очевидна серед осіб похилого віку та серед вікової групи 20–29 років. Тоді як вищий рівень бідності серед літніх жінок зумовлений нижчим рівнем пенсій та втратою залишкової працездатності, що забезпечувала б можливість заробити додатковий дохід на додаток до пенсії, молоді жінки, які стикаються з високим ризиком бідності, належать до найбільш активного репродуктивного віку. Оскільки багато з них перебувають у відпустці по догляду за дитиною, їх осо-

бистий дохід залежить від «щедрості» виплат на дітей і соціальних допомог. У зв'язку з цим важливо поліпшити адресність і ефективність усієї системи соціальної допомоги задля задоволення потреб найбільш уразливих груп населення, які визначають поточні профілі бідності в Україні.

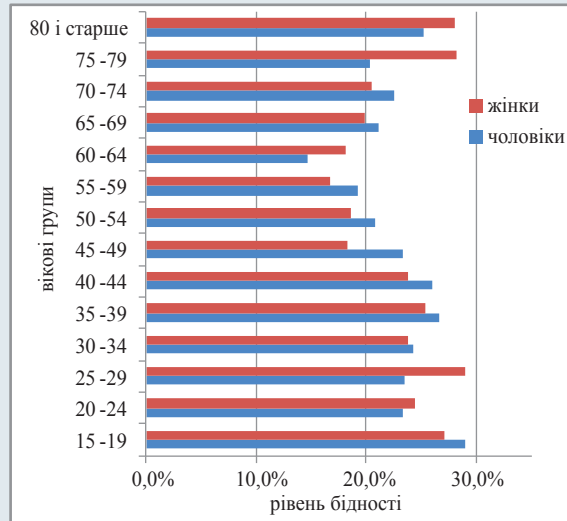
Рис. 3.18. Оцінки відносної бідності населення України за статтю, 2013 рік

а) Оцінки рівня відносної бідності за статтю в 2010 році, у відсотках

Джерело: ОУЖД, 2013.

б) Оцінки рівня відносної бідності за статтю та віковими групами, у відсотках

Джерело: ОУЖД.

В. Кар'єрне зростання та підприємництво

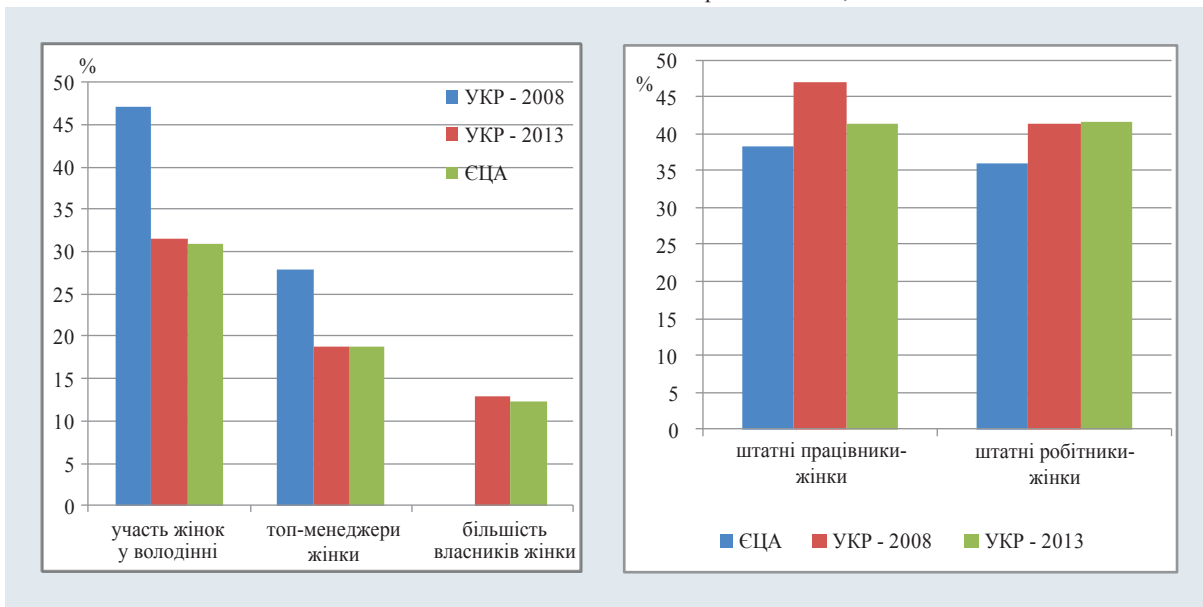
3.53. Можливості кар'єрного розвитку для жінок обмежені низкою бар'єрів, які в більшості випадків широко відомі під назвою «скляна стеля». Відповідно, вищі керівні посади в більшості секторів економічної діяльності зазвичай обіймають чоловіки; як зазначалося, вони також обіймають більшість вищих керівних посад у секторі державного управління. Ключові фактори, що часто визначають «скляну стелю», пов'язані з прихованими практиками дискримінації, зумовленими упередженим корпоративним ставленням до жінок на керівних посадах, а також відсутністю ефективних механізмів просування. Для вирішення цієї проблеми деякі країни ввели гендерні квоти серед топ-менеджерів і директорів правління. Зокрема, квоти для жінок у компаніях, що котируються публічно, були впроваджені в Норвегії (2003), Іспанії (2007), Ісландії та Франції (2010), Бельгії та Італії (2011), Нідерландах (2012), Данії («м'який цільовий показник» — 2013) і Німеччині (2014); водночас гендерні квоти для державних компаній були впроваджені в Данії (2000), Фінляндії та Ірландії (2004), Ірландії (2006), Австрії і Словенії (2011), Польщі і Греції (2012). У результаті кількість країн з гендерними квотами у компаніях, що котируються публічно, або у державних компаніях збільшилася з 7 до 24 відсотків протягом 2004–2014 рр. (CWDI, 2015).

3.54. За даними Обстеження підприємств (ОП) в Україні (World Bank, 2013b), жінки мають більше шансів стати власниками фірм, ніж керувати фірмами на високих посадах. Найменше представництво жінок спостерігається серед мажоритарних власників (лише 12,9 відсотка); однак, усі показники дуже подібні до середніх по ЄЦА (Рис. 3.19а). Протягом 2008–2013 років частка жінок у топ-менеджменті й серед власників компаній значно знизилася. Хоча у 2008 році частка фірм, власниками яких були жінки (47,1 відсотка), була майже однаковою з часткою фірм, що належали чоловікам (та значно перевищувала середній показник по ЄЦА), протягом наступних п'яти років цей показник значно знизився (до 31,5 відсотка). Відсоток фірм з жіночим топ-менеджментом зменшився з 27,9 до 18,8 відсотка, що нижче чи майже на одному рівні з міжнародними показниками. Частка жінок у складі кадрового забезпечення в приватному секторі за цей період також скоротилася, але в середньому, як і раніше, залишається на вищому рівні в порівнянні з ЄЦА (Рис. 3.19b).

Рис. 3.19 Жінки серед власників та постійних працівників підприємств в Україні та в регіоні ЄЦА, 2008 і 2013 рр.

а) Частка жінок серед власників і топ-менеджменту, %

б) Частка жінок серед постійного штату, зайнятого на повний робочий день, %

Джерело: обстеження підприємств за 2008 і 2013 роки.

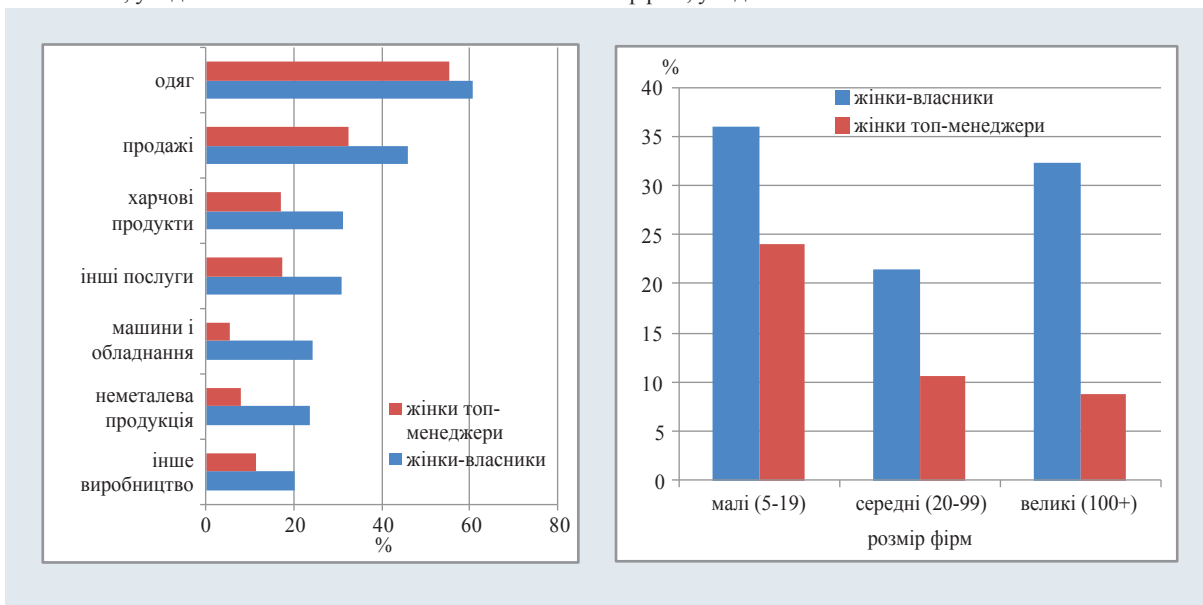
Джерело: обстеження підприємств за 2008 і 2013 роки.

3.55. Загалом, моделі участі жінок у володінні та топ-менеджменті фірм дуже подібні до особливостей гендерного поділу ринку праці: жінок більше серед власників у галузі виробництва одягу (61 відсоток) і роздрібною торгівлі (майже 50 відсотків), тоді як жінки становлять лише 31 відсоток серед власників фірм, що виробляють харчові продукти та надають інші послуги (Рис. 3.20а). Ці сектори також відзначаються відносно високим рівнем участі жінок у вищому керівництві (55,3 відсотка у секторі одягу, 32 відсотка у секторі роздрібною торгівлі). «Чоловічі» сектори – це промисловість, виробництво машин й обладнання, а також неметалевих мінеральних продуктів. Крім того, участь жінок є нижчою в топ-менеджменті великих компаній (8,8 відсотка серед керівників фірм зі 100 і більше співробітників), але їх більше серед керівників невеликих фірм (24,1 відсотка топ-менеджерів у фірмах із 5–19 співробітників) (Рис. 3.20б).

Рис. 3.20. Жінки серед власників і керівництва фірм за секторами економіки та розміром фірм, 2013 рік

а) Жінки серед власників і керівництва за секторами економіки, у відсотках

б) Жінки серед власників і керівництва за розміром фірми, у відсотках

Джерело: обстеження підприємств за 2013 рік.

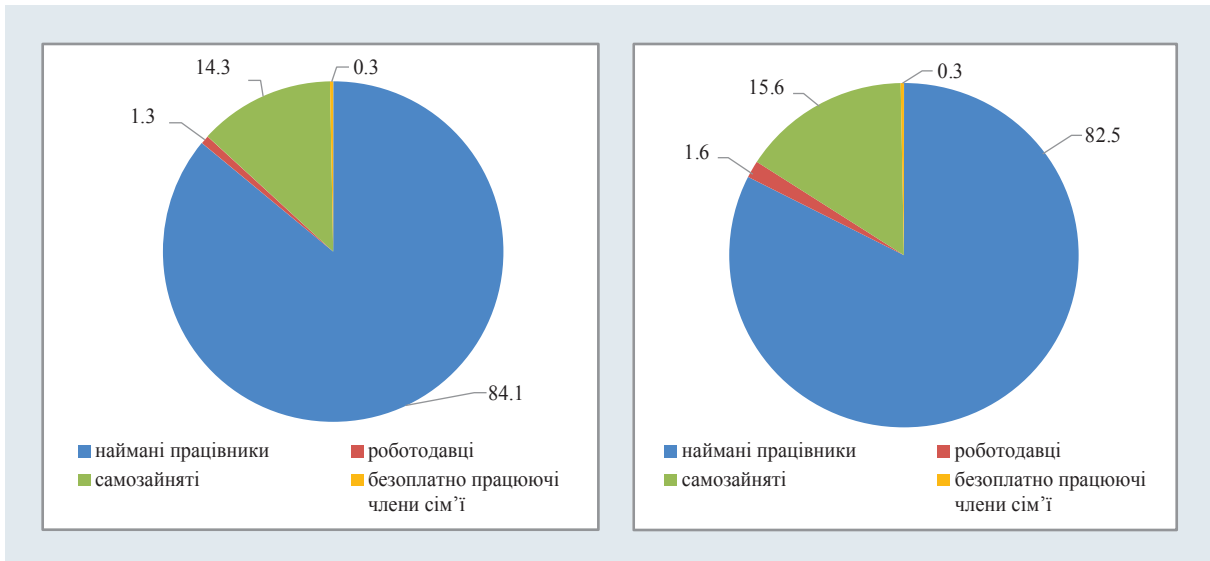
Джерело: обстеження підприємств за 2013 рік.

3.56. Можливості жінок у доступі до підприємницької діяльності в Україні підтверджуються також обстеженням МФК (2011), що свідчить про дещо більшу частку жінок серед малих підприємців (53 відсотка) порівняно з чоловіками. Але результати опитування підтвердили, що очолювані жінками підприємства переважно невеликі й менш прибуткові незалежно від сектора економічної діяльності. Підприємницька діяльність у сфері торгівлі, як і раніше, переважно здійснюється жінками, й у цьому секторі працює майже 70 відсотків жінок-підприємців (на відміну від 38 відсотків чоловіків-підприємців). Згідно з даними Обстеження з питань економічної активності населення України (ОЕАН), структура зайнятості за статусом на ринку праці також майже однакова для чоловіків і жінок (Рис. 3.21).

Рис. 3.21. Зайняте населення (віком 15–70) за статтю та статусом зайнятості в Україні, 2014

а) Жінки, у відсотках від усього зайнятого населення

б) Чоловіки, у відсотках від усього зайнятого населення

Джерело: ОЕАН, 2014.

3.57. Згідно даних Обстеження підприємств (World Bank 2013), українські фірми визначали серед найбільших перешкод у веденні бізнесу, доступ до фінансів і корупцію. У 2008 році зростає роль тиску політичної нестабільності на респондентів; схоже, цей фактор діє й протягом 2014 і 2015 років з причини політичної дестабілізації, економічного спаду та збройного конфлікту в Донецькій і Луганській областях, і це впливає на сектор підприємництва в Україні, стримуючи можливості для ведення бізнесу та знижуючи інвестиційну привабливість. Насправді, протягом 2008–2013 рр. доступ фірм до кредитів в Україні тільки погіршився. Частка приватних фірм з банківськими кредитами або кредитними лініями у період з 2008 по 2013 роки впала до рівня нижче середнього значення для групи країн з доходами нижче середнього рівня (Обстеження підприємств 2013). Корупційні очікування населення залишаються досить високим, навіть незважаючи на деяке поліпшення у порівнянні з 2014–2015, що пов'язане зі створенням антикорупційних органів та появою руху добросовісних інформаторів. У 2015 році Україна займала 130 місце з 168 країн (142 місце в рейтингу 2014 року) за результатами всесвітнього Індексу сприйняття корупції (Transparency International 2016), продемонструвавши значне відставання від більшості країн ЄЦА, за винятком Таджикистану, Узбекистану і Туркменістану. Що стосується такого показника, як «поширеність хабарництва» (Bribery Incidence), який визначається як частка фірм, від яких вимагали щонайменше один хабар у рамках шести різних публічних транзакцій, одержання дозволів або сплати податків, то в Україні він значно вищий, ніж в середньому в регіоні ЄЦА. Подібна картина спостерігається і з показником «глибини хабарництва» (Bribery Depth), який вимірює поширеність корупції шляхом обчислення для кожної фірми частки угод, у рамках яких хабарі вимагалися або очікувалися. У результаті, позиція України (63,04) у рейтингу «Ведення бізнесу» за 2015 рік (Світовий банк 2016) виявилася нижчою, ніж середній бал по ЄЦА (69,82), демонструючи відставання від таких співставних економік, як Польща, Казахстан, Російська Федерація, Білорусь та Молдова. Водночас, слід відзначити певні позитивні тенденції у сфері бізнес-можливостей в Україні, адже країна підвищила свою позицію у світовому рейтингу з 87 в 2014 році до 83 в 2015 році, переважно за рахунок значних поліпшень у сфері започаткування бізнесу.

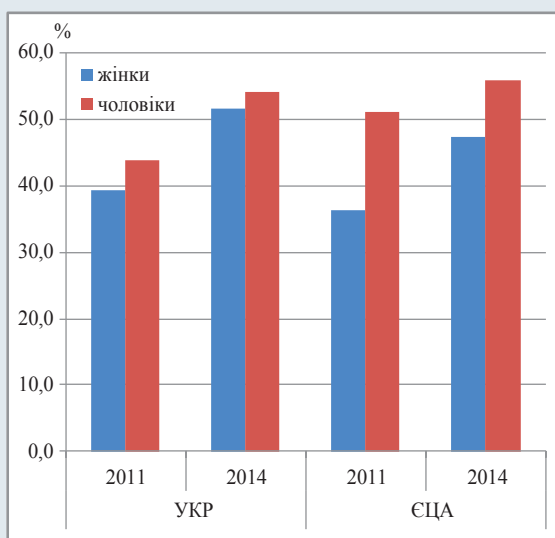
Фінансова доступність

3.58. Фінансова доступність оцінюється як доступ до фінансових рахунків і кредитів і є одним із важливих аспектів економічних можливостей. За даними Світового банку, доступ до рахунків і платіжних механізмів збільшує заощадження, розширює можливості жінок і підвищує продуктивні інвестиції та споживання (Demirguc-Kunt & Klapper 2015). В цілому, більше половини всього населення України в 2014 році мало банківські рахунки (54 відсотки чоловіків і 51,7 жінок), що цілком співставно з середнім показником по ЄЦА (Рис. 3.22). Протягом 2011–2014 років спостерігалось певне зростання в доступі жінок до рахунків, що істотно знизило відповідний гендерний розрив. Станом на сьогодні частка жінок з рахунками у фінансових установах в Україні є навіть вищою, ніж у середньому в регіоні ЄЦА. Водночас, далеко не всі використовують рахунки у фінансових установах для комерційних цілей (3 відсотки жінок і 5,5 відсотка чоловіків), що може свідчити про практику неформальної діяльності.

3.59. Також спостерігається гендерний розрив в отриманні кредитів: частка жінок, які отримали кредити минулого року, в 2011 році в Україні становила 43,2, що на 4 процентні пункти більше, ніж у середньому для жінок по ЄЦА (Рис. 3.22b). І все ж в Україні спостерігається незначний гендерний розрив у доступі до кредитів, так само, як і в регіоні ЄЦА, що вказує на меншу доступність фінансових програм для жінок. У цілому, одна третина жінок (33 відсотки) і 39,2 відсотка чоловіків старше 15 років протягом останнього року позичали бодай якусь суму, 22 відсотки обох груп позичали у родичів або друзів і лише 8 відсотків скористалися послугами фінансових установ. Що стосується призначення цих позик, найбільша частка респондентів позичала кошти на медичні цілі (12,9 відсотки жінок і 7 відсотків чоловіків), 3 відсотки чоловіків і жінок позичали кошти на освіту або оплату за шкільне навчання, і лише 4,9 відсотка чоловіків та 0,5 відсотка жінок позичали кошти на започаткування, ведення чи розширення власного бізнесу (FINDEX 2015).

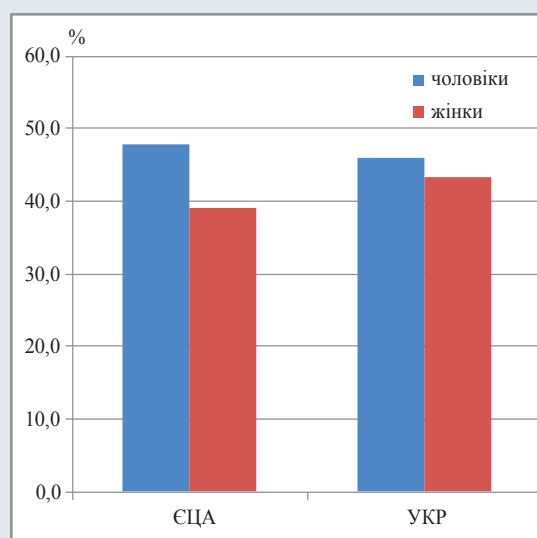
Рис. 3.22. Доступ до рахунків і кредитів за статтю, Україна та регіон ЄЦА

а) Рахунки у фінансовій установі, відсоток населення віком 15+

Джерело: FINDEX 2015.

б) Кредит у минулому році за статтю, у 2011 році, відсоток населення віком 15+

Джерело: FINDEX 2015.

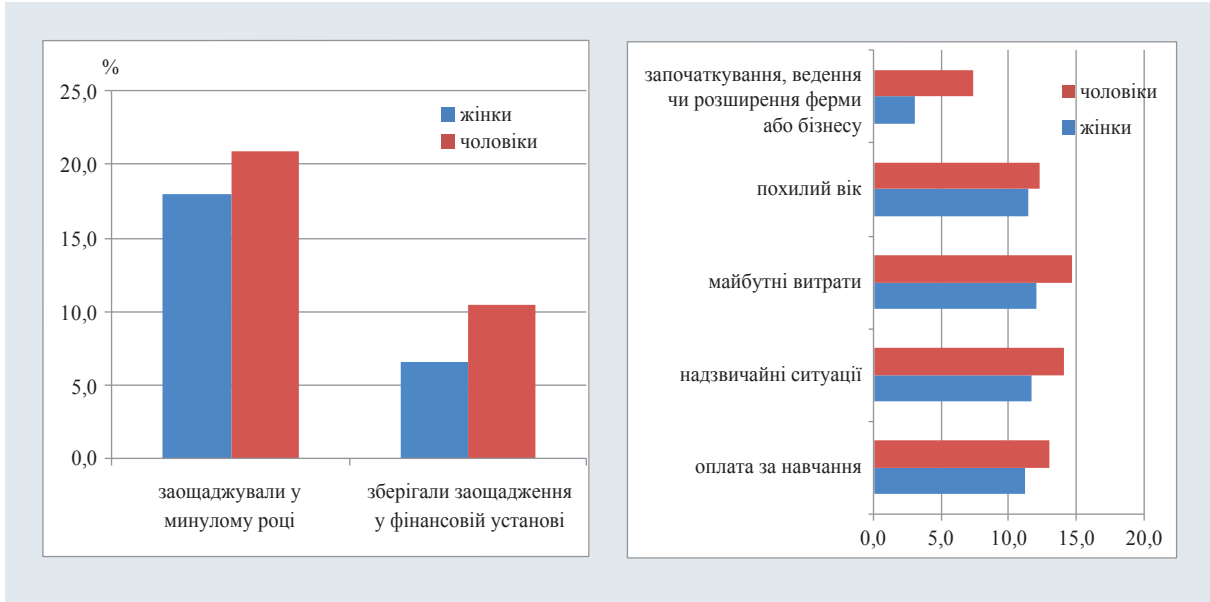
3.60. Також спостерігається гендерний розрив у доступності заощаджень. Згідно бази даних FINDEX в 2014 році, 17,9 відсотка жінок і 20,8 відсотка чоловіків заощаджували кошти в минулому році (Рис. 3.23a); половина чоловіків і близько однієї третини жінок (6,5 відсотка) зберігали власні заощадження у фінансових установах. Велика частина цих заощаджень були призначені для покриття будь-яких майбутніх витрат, зокрема, пов'язаних з похилим віком, надзвичайними ситуаціями або

сплатою за навчання чи освіти (Рис. 3.23b). Тільки 7,4 відсотка чоловіків і 3 відсотки жінок заощаджували кошти на започаткування, ведення чи розширення власної ферми чи бізнесу.

Рис. 3.23. Доступність заощаджень і їх призначення, за статтю в Україні

а) Частка населення, що має будь-які заощадження, за статтю, 2014 рік, у відсотках

б) Призначення заощаджень залежно від статі (2011–2014), у відсотках

Source: FINDEX 2015.

Source: FINDEX 2015.

3.61. Наостанок, важливим аспектом фінансової доступності вважається доступ до передових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в управлінні фінансовими рахунками. Чоловіки більш схильні використовувати Інтернет, щоб оплачувати свої рахунки або купувати будь-які споживчі товари (17,7 відсотка чоловіків і 9,9 відсотка жінок серед населення у віці 15 років і старше); також серед користувачів електронних платіжних систем чоловіків більше (7,6 відсотка чоловіків і 5,4 відсотка жінок серед населення у віці старше 15 років). Хоча ці показники в цілому співставні з середніми показниками по ЄЦА, Україна, як і раніше, відстає від держав-членів ЄС з точки зору поширеності використання ІКТ для особистих фінансових операцій. Таким чином, розробка комплексних систем електронних фінансів, а також підвищення фінансової грамотності населення України сприятиме поліпшенню економічних можливостей і доступу до фінансових ресурсів.

Розділ 4.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОЛІТИКИ

4.1. Висновки та рекомендації, що викладені в цьому розділі, стосуються деяких конкретних гендерних розривів, що були виявлені в рамках поточної оцінки гендерних питань, у тому числі невідповідностей в економічних можливостях і доступі до доходів, потенціал з точки зору освіти і охорони здоров'я, ризиків бідності, а також щодо представництва в політиці і процесах прийняття рішень тощо. Висвітлені розриви часто взаємозалежні та походять з одних і тих же гендерно-орієнтованих поглядів і ставлень у суспільстві, тому ефективна відповідь потребує застосування системного підходу та має охоплювати всебічні зусилля різних інституційних секторів. У цьому розділі ми спробуємо визначити пріоритетність гендерних розривів з точки зору їх впливу на бідність і загальне процвітання в Україні. Ми почнемо з висвітлення найважливіших проблем та перейдемо до виявлення прогалин у даних і подальших кроків, які необхідно здійснити. Рекомендації побудовані таким чином, щоб уможливити вирішення кожного окремого розриву з урахуванням глибинних обставин і причин нерівності. Дані звіту можуть бути включені до стратегій розвитку на національному та регіональному рівнях, спрямованих на скорочення гендерної невідповідності та нерівності. Вони можуть стати в нагоді урядовим і науковим установам, аналітичним центрам, а також міжнародним та громадським організаціям, що беруть участь у розробці, реалізації та координації гендерної політики в Україні.

Пріоритетність основних гендерних прогалин можна розташувати в такій послідовності:

4.2. **Участь жінок у політичному житті та прийнятті рішень залишається непропорційно низькою**, що перешкоджає прогресу в покращенні гендерної рівності в інших сферах суспільного життя. Таким чином, основну увагу слід приділяти забезпеченню рівного гендерного представництва в політиці і прийнятті рішень. Це завдання є особливо складним через провал політики рівних можливостей, спрямованої на популяризацію гендерних квот у виборчому процесі. Через брак політичної волі у зацікавлених сторін і відсутність будь-яких санкцій за недотримання гендерних квот, нещодавня практика показала імовірність ігнорування цих вимог політичними партіями. Таким чином, основні рішення проблеми слід шукати в посиленні відповідальності за недотримання нормативів гендерних квот (наприклад, виключення партій-порушників з виборчого процесу) або у внесенні змін до законодавства для введення обов'язкового пропорційного представництва жінок і чоловіків у виборчих списках політичних партій. Також необхідно посилити інформаційно-роз'яснювальні кампанії та активні дії для підвищення представництва жінок на керівних посадах у партіях. Слід вивчати й обговорювати з експертами досвід застосування «м'яких» квот для жінок на керівних посадах у системі управління. У цілому, задля підтримки активності жінок політичні партії, органи державної влади та громадянське суспільство мають брати участь у розвитку лідерських навичок для молодих жінок, що може заохочувати їх до участі в політичній діяльності та процесі прийняття рішень.

4.3. **Гендерна невідповідність в оплаті праці є основним проявом гендерної нерівності в економічних можливостях**, що відображає накопичений вплив багатьох гендерних невідповідностей у сфері зайнятості. У той час, як цей розрив значною мірою залежить від галузевої сегрегації зайнятості (найбільші відмінності в заробітній платі спостерігаються в «чоловічих» напрямках економічної діяльності, на великих підприємствах і на конкурентних ринках праці у великих містах), існує також важлива кореляція з соціально-демографічними характеристиками зайнятих осіб. Розбіжності в оплаті праці зростають серед працівників із більшим стажем, що може відобразити вплив відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами. Крім того, емпіричні дані показують, що отримання вищої освіти може сприяти підвищенню конкурентоспроможності жінок у сфері зайнятості та скоротити гендерний розрив у доходах. Водночас, **в Україні роль «нероз'ясненої» частини гендерних розбіжностей в оплаті праці залишається досить важливою через відчутний зв'язок із прямими дискримінаційними практиками на ринку праці**. Соціологічні дослідження підтверджують періодичні випадки упередженого ставлення роботодавців і низький рівень інформованості населення про інструменти захисту своїх прав у разі дискримінації. Таким чином, для забезпечення прозорості та доступності для широких верств населення необхідно суттєво поліпшити існуючий антидискримінаційний механізм.

4.4. **Сегрегація за ознакою статі у сфері зайнятості в Україні прогресує** і простежується в різних професіях та видах економічної діяльності. Загалом «жіночі» галузі характеризуються нижчим рівнем середньої заробітної плати, соціального престижу та нижчою суспільною цінністю праці. Підстави професійної сегрегації формуються ще в системі освіти, хоча стосовно зарахування для отримання базових рівнів освіти жодні істотні гендерні розриви не простежуються. Що ж до вищих рівнів, професійно-технічну підготовку проходять переважно чоловіки, які згодом займають посади «синіх комірців». Дедалі більше жінок прагнуть здобути вищу освіту, а популярність напрямків підготовки також істотно відрізняється за гендерною ознакою. Вирішення проблеми такої асиметрії потребує постійної гендерної експертизи системи освіти, включаючи навчальні плани та посібники, а також покращення гендерного сприйняття працівників освітніх закладів, оскільки деякі з них усе ще мають стереотипне ставлення до ролі чоловіків і жінок. Поряд із соціальними стереотипами, поділ праці за гендерною ознакою багато в чому визначається законодавчими обмеженнями зайнятості жінок на небезпечних роботах і професіях; деякі з цих обмежень можуть виявлятися застарілими на сучасному ринку праці та не узгоджуватись із принципом вільного вибору роду занять. Таким чином існує необхідність у перегляді діючих заборон щодо зайнятості жінок відповідно до сучасних стандартів гідної праці та недискримінаційних принципів. На відміну від цього, пріоритети розвитку потрібно зосередити на поліпшенні умов праці жінок і чоловіків через скорочення небезпечних робіт у всіх галузях економіки.

4.5. **В Україні можливості підприємницької діяльності пов'язані з низкою обмежень**, а доступ до фінансів і високі корупційні очікування згадуються як основні перешкоди для підприємців. Серед власників фірм та керівників вищої ланки переважають чоловіки, в той час як жіноче підприємництво в основному асоціюється з більш дрібними й менш прибутковими видами бізнесу. Сегрегація за гендерною ознакою також впливає на структуру підприємницької діяльності, оскільки жіночі фірми в основному працюють у «жіночих» секторах. У той час як жінки й чоловіки мають рівний доступ до фінансування через банківські рахунки, гендерний розрив спостерігається в отриманні банківських кредитів. Для вирішення цієї проблеми міжнародними донорами було реалізовано низку успішних ініціатив з метою покращення доступу жінок до мікрокредитування в Україні, і ця практика виявилася досить успішною. Таким чином, подальшу увагу слід приділяти підтримці жіночого підприємництва шляхом проведення бізнес-тренінгів, надання індивідуальних консультацій щодо проектів стартапів та розширення доступу жінок до мікрокредитування.

4.6. **Низка гендерних розривів може бути простежена в структурі зайнятості; більшість із них пов'язані з нерівномірним розподілом сімейних обов'язків між статями.** Жінки переважають серед таких незахищених видів зайнятості як самозайняті особи, що забезпечують сім'ю та працюють за низьку заробітну плату або без оплати взагалі. Порівняно з чоловіками, як правило, більше жінок мають коротший робочий день, менші можливості заробітку і кар'єрного зростання. Молоді жінки можуть стикатися з вищим ризиком безробіття, оскільки розширена система соціального захисту у зв'язку з вагітністю та доглядом за дитиною створює додаткові перешкоди, пов'язані з упередженим ставленням роботодавців. Рівень ризику бідності вищий серед молодих жінок найбільш активного репродуктивного віку (25–29 років), а самотні матері є ще одним потенційним «профілем» бідності в суспільстві. У зв'язку з цим важливо забезпечити сім'ям доступ до якісних та доступних послуг з догляду за дітьми незалежно від типу населеного пункту, а також погодити можливості гнучкої зайнятості для працівників, які забезпечують свої сім'ї. Роль чоловіків у виконанні батьківських обов'язків потрібно посилити шляхом популяризації «гарних практик» відпусток для батька у зв'язку із народженням і доглядом за дитиною та проведення роз'яснювальних кампаній із роботодавцями. Хоча міжнародний досвід свідчить про позитивний вплив обов'язкових відпусток для батька у зв'язку з народженням і доглядом за дитиною з точки зору рівності чоловіків і жінок, перед запровадженням ця практика потребує широкого обговорення у формі соціального діалогу та громадських слухань.

4.7. Нерівне представництво жінок у суспільному житті тісно пов'язане із **впливом стійких гендерних стереотипів, що визначають пріоритетність сімейних ролей жінок та знецінюють їх роль на ринку праці.** У багатьох випадках гендерно-орієнтовані погляди в суспільстві відтворюються у шкільному й сімейному вихованні та широко висвітлюються в засобах масової інформації й рекламі. Для вирішення цих проблем необхідно розширювати практику запровадження гендерних курсів у навчальних закладах поряд із проведенням спеціальних навчальних семінарів для журналістів та

експертів з інформаційних питань і зв'язків з громадськістю. Потрібно продовжувати проведення гендерної експертизи освітніх програм, включаючи аналіз навчальних посібників і підручників, а також навчальних планів і програм; для фахівців у галузі освіти, які схильні продемонструвати стереотипне сприйняття гендерних ролей, може знадобитись певна профільна підготовка з урахуванням гендерних аспектів. Необхідно проводити інформаційно-роз'яснювальні кампанії серед роботодавців для покращення можливостей працевлаштування для працівників із сімейними обов'язками. Водночас, цільові інформаційні кампанії повинні висвітлювати проблему побутового насильства, яка також тісно пов'язана із суспільними поглядами та нерівномірним розподілом ресурсів і повноважень між жінками й чоловіками. У цьому випадку ключові гасла кампаній потрібно спрямовувати також на профілактичні заходи і трансформування загального стереотипного уявлення про жертв домашнього насильства, які звертаються по будь-яку допомогу.

4.8. **Гендерно-обумовлене насильство (ГОН) і торгівля людьми залишаються серйозними проблемами** та постають особливо гостро у зв'язку зі збройним конфліктом на сході України і втрачають центральними органами влади контролю над великими територіями. У той час, як служби, створені для жертв ГОН, традиційно слабо розвинені в Україні, конфлікт ставить нові завдання з точки зору вразливості до насильства таких категорій населення, як ВПО, мешканці районів АТО, демобілізовані військовослужбовці та члени їхніх сімей. Під час цього воєнного конфлікту особливо увагу слід приділяти запобіганню будь-яким формам насильства по відношенню до цивільного населення, упередженому ставленню до переміщених осіб, а також підтримці їхньої повної інтеграції у приймаючі громади. Таким чином, існує постійна потреба в розбудові інституційного потенціалу і зміцненні міжгалузевої співпраці для забезпечення адекватного реагування на проблеми ГОН. У діяльності всіх органів державної влади слід підтримувати режим нульової толерантності до ГОН, а питання інформованості населення про його форми і ризики слід вирішувати в рамках цільових інформаційних програм.

4.9. **Проблеми охорони здоров'я викликають особливе занепокоєння в Україні, оскільки для подолання нинішньої кризи необхідно докласти значних зусиль.** Гендерний розрив у очікуваній тривалості життя зумовлений надвисокою смертністю чоловіків працездатного віку, що значною мірою обумовлюється професійним травматизмом, небезпечними моделями поведінки, стресовістю, нераціональним харчуванням і проблемами, пов'язаними зі способом життя. Серед конкретних факторів ризику – надмірне вживання алкоголю та тютюнопаління, в той час як зовнішні причини смертей (наприклад, у результаті ДТП, отруєнь, вбивств і самогубств) також відіграють важливу роль. Захворюваність на інфекційні хвороби серед чоловіків також вища та сприяє підвищенню епідеміологічних ризиків з точки зору поширення туберкульозу та ВІЛ-інфекції. Для вирішення цих проблем необхідно проводити масштабні кампанії з охорони здоров'я, особливо зважаючи на нещодавній розвиток внутрішніх переміщень населення між регіонами України. Крім медичних інтервенцій та забезпечення всебічного охоплення населення доступними медичними послугами, пріоритет слід віддавати інформаційним програмам, спрямованим на підвищення інформованості населення щодо здорового способу життя та профілактики захворювань.

4.10. **Проблеми репродуктивного здоров'я слід розглядати в контексті обізнаності молоді про ВІЛ/СНІД та інфекцій, що передаються статевим шляхом, планування сім'ї та охорони материнського здоров'я.** Рівень захворюваності на ВІЛ-інфекцію підвищується серед жінок внаслідок зростаючої ролі статевого шляху передачі ВІЛ. В Україні все ще поширена проблема небажаної вагітності, в той час як рівень підліткової народжуваності вищий, аніж у країнах-членах ЄС. Цільові інформаційні кампанії могли б сприяти розширенню використання контрацептивів серед молоді з метою запобігання проявам ризикованої поведінки та поліпшення репродуктивного здоров'я дівчаток і хлопчиків. Проблема безпліддя досі вирішується на незадовільному рівні, оскільки використання допоміжних репродуктивних технологій менш поширене порівняно з розвиненими регіонами.

4.11. **В Україні прогресує постаріння населення, що пов'язано з різким зниженням народжуваності.** Відповідні проблеми, що пов'язані з високим демографічним навантаженням, поставатимуть перед органами податкової і пенсійної системи, в той час як системи охорони здоров'я, освіти й соціального захисту потребуватимуть значних пристосувань задля задоволення потреб літніх людей. У результаті гендерного розриву в очікуваній тривалості життя, серед старших вікових груп значно

більше жінок. Важливо відзначити, що гендерний розрив у оплаті праці визначає відповідні гендерні розриви в пенсіях, що впливають на рівень життя людей похилого віку. Внаслідок цього жінки похилого віку формують особливим «профіль» бідності населення в Україні, оскільки їхні можливості отримання доходів залежать виключно від «щедрості» державних соціальних гарантій. Таким чином, існує необхідність упровадження гендерного підходу до розробки та реалізації соціальної політики стосовно людей похилого віку. Однак через відсутність надійних підстав стверджувати про загальну фемінізацію бідності в Україні, будь-яка політика зниження рівня бідності повинна чітко орієнтуватись на задоволення конкретних потреб малозабезпеченого населення.

4.12. *Необхідно посилити інституційний потенціал і міжсекторальну координацію роботи органів державної влади.* Хоча більшість спостерігачів згодні з тим, що Україні вдалося розробити прогресивне законодавство та основні елементи національного механізму підвищення гендерної рівності, ефективність виконання законодавчих положень залишається на низькому рівні. У зв'язку з цим основні проблеми пов'язані з браком політичної волі та низькою пріоритетністю гендерних питань з точки зору осіб, які приймають рішення, а також через відсутність ефективних інструментів для реалізації норм. Також відсутній системний підхід при розробці гендерної політики, в той час як багато форм політики зазвичай мають декларативний характер, не надаючи жодних ефективних рішень. Чинна Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в основному орієнтована на інформаційні, наукові та навчальні компоненти, а тому ймовірно буде важко оцінити її вплив на трансформацію громадської думки без спеціальних опитувань населення. Крім того, попри існуючі численні гендерні відмінності, в національних стратегіях розвитку, включаючи Стратегію зниження рівня бідності, проекти Стратегії реформування системи охорони здоров'я населення та Стратегії реформування системи вищої освіти тощо, відсутні чіткі визначення будь-яких гендерних складових. Таким чином, роль держави у просуванні гендерної рівності необхідно розширити, оскільки багато існуючих ініціатив просуваються неурядовим сектором за підтримки міжнародних організацій. Хоча багато практичних ініціатив із розширення прав і можливостей жінок виявилися успішними (наприклад, підтримка масових жіночих рухів, навчання жінок засадам підприємництва та їх підтримка через мікрокредитування, програми з професійної реінтеграції батьків після відпусток по догляду за дитиною, що реалізуються в партнерстві з пілотними підприємствами, тощо), такі зусилля, як і раніше, дуже фрагментовані та значно залежать від фінансування з боку зовнішніх донорів. Для забезпечення ефективного реагування на існуючі прогалини, до розробки і реалізації державної політики потрібно залучати гендерне бюджетування. Що ж до поточних процесів децентралізації врядування, важливо забезпечити наявність інструментів забезпечення гендерної рівності й належних ресурсів на місцевому рівні.

4.13. *Подальші кроки у поглибленні розуміння гендерних дисбалансів в Україні* потрібно зосередити на трьох ключових напрямках: 1) удосконалення національної статистики та отримання додаткових даних для розуміння природи виявлених гендерних розривів; 2) проведення оцінок вартості гендерних дисбалансів для оцінки їх впливу на економіку і перспективи розвитку; 3) моніторинг і оцінка прогресу в просуванні гендерної рівності на основі критичного аналізу політики та тематичних досліджень. Дотепер в Україні не проводились економічні оцінки вартості гендерної нерівності. Однак окремі з конкретних сфер інтересу можуть включати: вартість неоплачуваної домашньої роботи і догляду або гендерного насильства для суспільства; вплив гендерної сегрегації на показники ринку праці; втрати продуктивності праці у зв'язку з надмірною смертністю чоловіків; вплив тривалої відпустки по догляду за дитиною на кваліфікацію та компетенції жінки; соціальні та демографічні наслідки фемінізації трудових міграцій з точки зору браку догляду за дітьми і людьми похилого віку тощо. Потрібно розширити національну систему статистики за рахунок всебічних показників у розрізі статей, що перебували б у відкритому доступі, в той час як для усунення деяких конкретних інформаційних прогалин можуть знадобитися додаткові дослідження. Зокрема, існує постійний брак досліджень впливу гендерних стереотипів на суспільні погляди та розподіл ролей між жінками й чоловіками в суспільстві. У зв'язку з цим, застосування лонгітюдних підходів до соціологічних досліджень було б корисним для моніторингу тенденцій у зміні норм і для оцінки ефективності державної політики. Запущений процес визначення Цілей Сталого Розвитку для України надає можливість перегляду пріоритетів гендерного розвитку на національному рівні та обґрунтування системи показників для моніторингу та оцінки.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Аксьонова С. (2014). Постаріння материнства в Україні, *Демографія та соціальна економіка*, 2014, № 2 (22): 57-67. [Aksyonova S. (2014). *Advanced Maternal Age: the Case of Ukraine, Demography and Social Economy*, 2014, № 2 (22): 57-67.]

Балакірева О. та ін. (2013). *Комплексне дослідження мотивації та доступності ДКТ на ВІЛ для дітей та молоді*, 2013, ЮНІСЕФ, Київ, одержано за посиланням: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/3_ukr_complexne_doslidzheniya_motivacii.pdf [Balakireva O. et al (2013). *Comprehensive Study on Motivation and Accessibility of VCT on HIV for Children and Youth*, 2013, retrieved from: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/3_ukr_complexne_doslidzheniya_motivacii.pdf]

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок/CEDAW (2008). Розгляд доповідей, представлених державами-учасницями відповідно до статті 18 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Об'єднані шостий і сьомий періодичні доповіді держав-учасниць, Україна, CEDAW /C/UKR/7, CEDAW, Нью-Йорк. [CEDAW (2008). *Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women Combined sixth and seventh periodic reports of States parties Ukraine, CEDAW /C/UKR/7, CEDAW, New York.*]

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок/CEDAW (2010). Заключні зауваження Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок: Україна, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Сорок п'ята сесія, 18 січня–5 лютого 2010 року. [CEDAW (2010). *Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Ukraine, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Forty-fifth session, 18 January-5 February 2010.*]

Центр медичної статистики МОЗ (2014). Інформаційно-статистичний довідник про допоміжні репродуктивні технології в Україні в 2013 році, Міністерство охорони здоров'я України, <http://uarm.org.ua/component/attachments/download/89.html>. [Center of Medical Statistics of MoH (2014). *Information and statistical on assisting reproductive technologies in Ukraine in 2013, Ministry of Health of Ukraine, retrieved from: http://uarm.org.ua/component/attachments/download/89.html.*]

Міжнародна спілка жінок у корпоративному секторі (2015). Доповідь: Жінки у радах директорів Fortune Global 200 — 2004-2014, серпень 2015 року, Міжнародна спілка жінок у корпоративному секторі, одержано за посиланням: <http://globewomen.org/CWDInet/?p=210> [CWDI (2015). *Report: Women Board Directors of the Fortune Global 200 — 2004-2014, August 2015, Corporate Women Directors International, retrieved from: http://globewomen.org/CWDInet/?p=210*]

Комітет виборців України (2015): Сторони в основному дотримуються квот, але жінки-кандидати не мають фінансової підтримки: Заява Комітету виборців України, жовтень 2015 року. Одержано за посиланням: http://issuu.com/8612157/docs/cvu_statement_gender_monitoring_eng?e=16898265/31079833 [Committee of Voters of Ukraine (2015): *Parties mostly followed quotas, but women candidates lack financial support: Statement of the Committee of Voters of Ukraine, October 2015. Retrieved from: http://issuu.com/8612157/docs/cvu_statement_gender_monitoring_eng?e=16898265/31079833*]

Рада Європи (2011). Спеціальний комітет із запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та побутового насильства (CAHVIO). [Council of Europe (2011). *Ad Hoc Committee on preventing and combating violence against women and domestic violence (CAHVIO).*]

Деміргуч-Кунт та Клаппер (2015). Глобальна база даних Findex 2014: Вимірювання фінансової доступності по всьому світу, Робочий документ з дослідження політики №7255, Група Світового банку, Науково-дослідна група з питань розвитку, Команда з розвитку фінансового і приватного сектора, квітень 2015 року. [Demirguc-Kunt & Klapper (2015). *The Global Findex Database 2014: Measuring Financial Inclusion around the World, Policy Research Working Paper #7255, The World Bank Group, Development Research Group, Finance and Private Sector Development Team, April 2015.*]

Дункан, О. Д. та Б. Дункан (1955). Методологічний аналіз показників розподілу, *Американський соціологічний журнал*, 20: 210-17. [Duncan, O D., and B. Duncan (1955). *A Methodological Analysis of Segregation Indices, American Sociological Review*, 20: 210-17.]

Єврофонд (2013). Жінки, чоловіки та умови праці в Європі, Офіс публікацій Європейського союзу, Люксембург [Eurofound (2013). *Women, men and working conditions in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg*]

Європейська комісія (2008). Життя жінок і чоловіків в Європі – статистичний портрет, Люксембург: Офіс офіційних публікацій Європейських Співтовариств, 243 стор. [European Commission (2008). *The life of women and men in Europe – A statistical portrait, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 243 p.*]

Європейська комісія (2009). Гендерна сегрегація на ринку праці: основні причини, наслідки та заходи політики в ЄС, Європейська комісія, Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу. [European Commission (2009). *Gender segregation in the labour market: root causes, implications and policy responses in the EU, European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union.*]

Європейська комісія (2010). Рівність чоловіків і жінок в ЄС у 2009 році. Спеціальний Євробарометр 326 / Wave 72,2 – TNS Opinion & Social. [European Commission (2010). *Gender equality in the EU in 2009. Special Eurobarometer 326 / Wave 72.2 – TNS Opinion & Social.*]

Європейська комісія (2014). Новий метод для розуміння професійної гендерної сегрегації на європейських ринках праці, Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу. [European Commission (2014). *A New Method to Understand Occupational Gender Segregation in European Labour Markets, Luxembourg: Publications Office of the European Union.*]

Європейська комісія (2015). Жінки в органах влади і прийняття рішень в країнах Східного партнерства, Короткострокові високоякісні дослідження для підтримки діяльності в рамках Східного партнерства, Проект HiQSTEP, 30 листопада 2015 року, 119 стор. [European Commission (2015). *Women in Power and Decision-Making in the Eastern Partnership Countries, Short-term high quality studies to support activities under the Eastern Partnership, HiQSTEP PROJECT, November 30, 2015, 119 p.*]

Герасименко Г. (2011). Гендерний аналіз трудової міграції з України, *Робітники-мігранти: сумнівна інтеграції, перспективи громадянства: збірник тез* / [під редакцією М. Панюка та Ф. Антіаса]. Любляна: Інститут миру, Інститут сучасних соціальних і політичних досліджень, 2011): 30. [Gerasymenko G. (2011). *Gender Analysis of Labour Migrations from Ukraine, Migrant labour: contested integration, prospects of citizenship: collection of abstracts*” / [edited by M. Pajnik and F. Anthias]. Ljubljana : the Peace Institute, Institute for Contemporary Social and Political Studies, 2011):30.]

Герасименко Г. (2013). Торгівля людьми: Нові виклики для державної політики в Україні, *ZESZYTY NAUKOWE: Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie, KWARTALNIK, № 2 (40)/2013, стор. 99-118.* [Gerasymenko G. (2013). *Trafficking in Human Beings: New Challenges for Public Policy in Ukraine, ZESZYTY NAUKOWE: Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie, KWARTALNIK, #2 (40) / 2013, s. 99-118.*]

Герасименко Г. (2015). Гендерне насильство в Україні: Питання реагування та політичної оцінки, *Демографія та соціальна економіка*, 2015, № 3 (25): 138-149. [Gerasymenko G. (2015). *Gender-Based Violence in Ukraine: Issues of Assessment and Policy Response, Demography and Social Economy*, 2015, № 3 (25): 138-149.]

Ганьківський О., кол. (2012). Стаття, політика і суспільство в Україні. За редакцією О. Ганьківський та А. Сальникова, Видавництво Університету Торонто. [Hankivsky O., ed. (2012). *Gender, Politics and Society in Ukraine. Edited by O. Hankivsky and A. Salnykova, University of Toronto Press.*]

Гайденко В. (2011). Хроніки дитячих свят. Створення гендерних стереотипів у закладах дошкільної та початкової освіти, *Картування різниці: Багатогранність жінки в сучасній Україні* / Під ред. Мар'яна Й. Рубчака, Оксфорд–Нью-Йорк, 2011. [Haydenko V. (2011). *Chronicles of Children's Holiday. Construction of Gender Stereotypes in Preschool and Elementary Education, Mapping Difference: The Many Faces of Women in Contemporary Ukraine* / Ed. by Marian J. Rubchak, NY-Oxford, 2011.]

МФК (2011). Інвестиційний клімат в Україні: як бізнес його сприймає, Міжнародна фінансова корпорація і Група Світового банку, Київ, одержано за посиланням: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/fad199804b74511b924bb36eac26e1c2/IC_report_2011_ukr.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fad199804b74511b924bb36eac26e1c2. [IFC (2011). *Investment climate in Ukraine: how the business perceives it, International Finance Corporation and World Bank Group, Kyiv, retrieved from: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/fad199804b74511b924bb36eac26e1c2/IC_report_2011_ukr.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fad199804b74511b924bb36eac26e1c2*.]

МОП (2003). Рекомендації, що стосуються статистичного визначення неформальної зайнятості, схвалені на сімнадцятій Міжнародній конференції статистиків праці (листопад-грудень 2003 року); *Сімнадцята міжнародна конференція статистиків праці* (Женева, 24 листопада – 3 грудня 2003 року) Доповідь Конференції; Док. ICLS/17/2003/R; Міжнародне бюро праці, Женева. [ILO (2003). *Guidelines concerning a statistical definition of informal employment, endorsed by the Seventeenth International Conference of Labour Statisticians (November-December 2003); Seventeenth International Conference of Labour Statisticians (Geneva, 24 November - 3 December 2003), Report of the Conference; Doc. ICLS/17/2003/R; International Labour Office, Geneva.*]

МОП (2009). Вказівки щодо нових показників зайнятості у рамках цілей розвитку тисячоліття: включно з повним набором показників гідної праці, Міжнародне бюро праці, Женева: МОП, стор. 48. [ILO (2012a). *Global Employment Trends for Women 2012, International Labour Office, Geneva: International Labour Organization, December 2012.*]

МОП (2012a). Глобальні тенденції у сфері зайнятості для жінок у 2012 році, Міжнародне бюро праці, Женева: Міжнародна організація праці, грудень 2012 року. [ILO (2009). *Guide to the new Millennium Development Goals Employment Indicators: including the full set of Decent Work Indicators, International Labour Office, Geneva: ILO, 48 p.*]

МОП (2012b), в цитованій праці. Позняк О. Зовнішня трудова міграція України як фактор соціально-демографічного і економічного розвитку, Звіти за дослідженнями «CARIM East» за 2012/04. [ILO (2012b), *op. cit. Pozniak A. External labour migration of Ukraine as a factor of socio-demographic and economic development, CARIM East Research Reports 2012/04.*]

МОП (2013). Доповідь про методологію, організацію та результати модульного вибіркового обстеження трудової міграції в Україні, Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи (DWT/CO-Будапешт), Будапешт: МОП. [ILO (2013). *Report on the Methodology, Organization and Results of a Modular Sample Survey on Labour Migration in Ukraine, International Labour Organization, Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe (DWT/CO-Budapest), Budapest: ILO.*]

МОП (2015). Жінки і майбутнє роботи, Пекін + 20 і в майбутньому, одержано за посиланням: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---comm/documents/briefingnote/wcms_348087.pdf. [ILO (2015). *Women and the Future of Work Beijing + 20 and Beyond, retrieved from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---comm/documents/briefingnote/wcms_348087.pdf*.]

МОМ (2006). Дослідження з питань торгівлі людьми: Білорусь, Болгарія, Молдова, Румунія та Україна. Підготовлено компанією «GfK Ukraine» для Місії МОМ в Україні, Київ, Україна, грудень 2006 року. [IOM (2006). *Human Trafficking Survey: Belarus, Bulgaria, Moldova, Romania, and Ukraine. Prepared by GfK Ukraine for the IOM Mission in Ukraine, Kyiv, Ukraine, December 2006.*]

МОМ (2012). Дослідження з питань торгівлі людьми: Білорусь, Молдова, Україна, проведено «GfK Ukraine», Міжнародна організація з міграції в Україні, Київ, Україна. [IOM (2012). *Human Trafficking Survey: Belarus, Moldova, Ukraine, conducted by GfK Ukraine, International Organization for Migrations in Ukraine, Kyiv, Ukraine.*]

МОМ (2013). Міграція в Україні: Цифри і факти, друге видання, Міжнародна організація з міграції, Місія в Україні. [IOM (2013). *Migration in Ukraine: Facts and Figures, Second Edition, International Organization for Migrations Mission in Ukraine.*]

МОМ (2015). Торгівля людьми в Україні — аналіз ситуації середини, середина 2015 року. Одержано за посиланням: <http://www.iom.org.ua/en/combating-human-trafficking>. [IOM (2015). *Human Trafficking in Ukraine-Situation Analysis Mid-2015*. Retrieved from: <http://www.iom.org.ua/en/combating-human-trafficking>.]

КМІС (2014). Від Майдану-табору до Майдану-січі: що змінилося? Одержано за посиланням: <http://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=226>. [KIIS (2014). *From Maidan camp to Maidan-sich: what has changed?* Retrieved from <http://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=226>.]

Клугман, Дж., Хенмер Л. та ін (2014). Голос і дія: Розширення прав і можливостей жінок та дівчаток для загального процвітання. Вашингтон, округ Колумбія: Світовий банк. [Klugman, J., Hanmer L., et al (2014). *Voice and Agency: Empowering Women and Girls for Shared Prosperity*. Washington, DC: World Bank.]

Купець О. (2010). Комплексний гендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості; Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці МОП та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи, Київ. [Kupets O. (2010). *Gender Mainstreaming at the Labour Market of Ukraine and Role of the Public Employment Service; International Labour Office, ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe, Kyiv.*]

Левчук Н. (2009). Алкоголь і смертність в Україні. Робочий документ MPIDR WP 2009-017, червень 2009 року. [Levchuk N. (2009). *Alcohol and Mortality in Ukraine*. MPIDR Working Paper WP 2009-017, June 2009.]

Лібанова Е. (2012). Гармонізація соціально-економічного розвитку і старіння. Які підходи працюють в Україні? У виданні: Демографія і соціальна економіка, Том 2 (18): 5-22. [Libanova E. (2012). *Harmonization of Social and Economic Development and Ageing. Which Approaches Work in Ukraine? In: Demography and Social Economy, Vol.2 (18): 5-22.*]

ЦРТ (2015). Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000–2015, ПРООН, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київ. [MDGs (2015). *Millennium Development Goals. Ukraine: 2000–2015, UNDP, Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine, Kyiv.*]

МІС (2013). Кластерне дослідження з численними показниками по Україні за 2012 рік, остаточний звіт: Держкомстат та Український центр соціальних реформ, Київ, Україна. [MICS (2013). *Ukraine Multiple Indicator Cluster Survey 2012, Final Report: State Statistics Committee and the Ukrainian Center for Social Reforms, Kyiv, Ukraine.*]

Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров'я (2014). Стан здоров'я жіночого населення в Україні. Статистичний та аналітичний довідник, Міністерство охорони здоров'я України, Київ. [MoH Center of Medical Statistics (2014). *Female Population's State of Health in Ukraine. Statistical and analytical handbook*, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv.]

ОЕСР (2008). Вища освіта до 2030 року, Том 1, Демографія, Дослідження у сфері освіти та інновацій, Видавничий дім ОЕСР, Париж. [OECD (2008). *Higher Education to 2030, Volume 1, Demography, Educational Research and Innovation, OECD Publishing, Paris.*]

ОЕСР (2011). Приготування їжі та догляд, будівництво та ремонт: Неоплачувана праця в усьому світі, *Суспільний огляд 2011: Соціальні показники ОЕСР*, Видавничий дім ОЕСР, одержано за посиленням: http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-3-en. [OECD (2011). *Cooking and Caring, Building and Repairing: Unpaid Work around the World, Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, retrieved from: http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-3-en.]

ОЕСР (2014). Доповідь щодо показників гендерної рівності та ефективності соціальних інститутів у Європі та Центральній Азії, Центр розвитку ОЕСР. [OECD (2014). *Europe and Central Asia SIGI Report*, OECD Development Center.]

ОБСЄ (2015). Гендерні аспекти моніторингу СММ: Один рік прогресу, Організація з безпеки і співпраці в Європі. [OSCE (2015). *Gender Dimensions of SMM's Monitoring: One Year of Progress, Organization for Security and Cooperation in Europe*.]

Онуч О., Марценюк Т. (2014). Матері і дочки Майдану: Стаття, сценарії насильства, а також розподіл праці у рамках українських протестів, *Вісник «Соціальні, санітарні та комунікативні дослідження»*, Том 1, № 1, 2014: *Сучасна Україна: Випадок Євромайдану*: 105-126. [Onuch O., Martsenyuk T. (2014). *Mothers and Daughters of the Maidan: Gender, repertoires of violence, and the division of labour in Ukrainian protests*, SHCS Journal Volume 1, No. 1, 2014: *Contemporary Ukraine: A case of Euromaidan*: 105-126.]

ДСЗУ (2015). Інформація щодо надання послуг службою зайнятості внутрішньо переміщеним особам за період з 1 березня 2014 року по 31 травня 2016 року, Державна служба зайнятості України, одержано за посиланням: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=351058> [PES (2015). *Information on providing services to internally displaced people from March 1, 2014 to December 31, 2015, Public Employment Service of Ukraine*, retrieved from: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=351058>]

Петрунов Г. (2014). Торгівля людьми в Східній Європі: випадок Болгарії. У виданні: *Вісник американської академії політичних і соціальних наук*, 653(1): 162-182. [Petrunov, G. (2014). *Human Trafficking in Eastern Europe The Case of Bulgaria*. In: *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 653(1): 162-182.]

Філліпс, С. Д. (2008). Жіноча соціальна активність в Новій Україні: Розвиток і політика диференціації, Видавничий дім Університету в Індіані. [Phillips, S. D. (2008). *Women's Social Activism in the New Ukraine: Development and the Politics of Differentiation*, Indiana University Press.]

Філліпс, С. Д. (2014). Жіночий загін в протестах України: Фемінізм, націоналізм і мілітаризм на Майдані, *Американський етнограф*, 41(3): 414–426. [Phillips, S. D. (2014). *The Women's Squad in Ukraine's protests: Feminism, nationalism, and militarism on the Maidan*, *American Ethnologist*, 41(3): 414–426.]

Рубчак М. Дж. та ін. (2011). Простежити різницю. Багатогранність жінки в сучасній Україні / Під ред. Мар'яна Й. Рубчака, Оксфорд–Нью-Йорк, 2011. [Rubchak M. J. ed. (2011). *Mapping Difference. The Many Faces of Women in Contemporary Ukraine*/ Ed. by Marian J. Rubchak, NY-Oxford, 2011.]

Саєнко Ю. (2007). Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві: колективна монографія / Ю. Саєнко, Л. Амджанін, Г. Герасименко та ін. – К. : ПРООН; Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України (українською мовою) [Sayenko Yu. (2007). *Gender stereotypes and public attitude to gender problems in the Ukrainian society : collective monograph* / Yu. Sayenko, L.Amdzhanin, G. Gerasymenko et al. – K. : UNDP ; Centre for Social Expertise of the Institute of Sociology of NAS of Ukraine (in Ukrainian)]

Державна служба статистики (2013). Заробітна плата в професійних групах у 2012 році (на основі обстеження вибірки підприємств), Статистичний бюлетень, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service (2013). *Wages across occupational groups in 2012 (based on a sample enterprise survey)*, *Statistics Bulletin*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.]

Державна служба статистики (2014a). Соціально-економічне становище населених пунктів у сільській місцевості в Україні: Статистичний дайджест, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service (2014a). *Socio-economic situation of rural settlements in Ukraine: Statistical Digest, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики (2014b). Умови роботи зайнятого населення в 2013 році: Статистичний бюлетень, Державна служба статистики, Київ. [State Statistics Service (2014b). *Working conditions of employed population in 2013: Statistics Bulletin, State Statistics Service, Kyiv.*]

Державна служба статистики України (2015a). Чисельність державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (станом на 31 грудня 2014 року): Статистичний бюлетень, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service of Ukraine (2015a). *Number of Civil Servants and Officials of the Local Self-Governing (as on December 31, 2014): Statistical Bulletin, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики України (2015b). Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2015 року: Статистичний буклет, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service of Ukraine (2015b). *Distribution of the Resident Population of Ukraine by Sex and Age as on January 1, 2015: Statistics Booklet, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики України (2015c). Населення України: Статистичний щорічник, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service of Ukraine (2015c). *Population of Ukraine: Statistical Yearbook, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики (2015d). Виробничий травматизм у 2015 році, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service (2015d). *Occupational Injuries in 2015, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики (2015e). Соціальний захист населення в Україні: Статистичний щорічник, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service (2015e). *Social Protection of a Population of Ukraine: Statistical Yearbook, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики (2015f). Дошкільна освіта в Україні в 2014 році: Статистичний бюлетень, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service (2015f). *Pre-school Education in Ukraine in 2014: Statistical Bulletin, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики (2015g). Праця в Україні в 2014 році: Статистичний бюлетень, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service (2015g). *Labour in Ukraine in 2014: Statistics Bulletin, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Державна служба статистики України (2015h). Загальноосвітні установи в Україні на початку 2014/2015 навчального року: Статистичний бюлетень, Державна служба статистики України, Київ. [State Statistics Service of Ukraine (2015h). *General Education Institutions in Ukraine in early 2014/2015 Academic Year : Statistical Bulletin, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.*]

Transparency International (2016). Індекс сприйняття корупції 2015 року, Transparency International, одержано за посиланням: www.transparency.org/cpi~pobj. [Transparency International (2016). *Corruption Perceptions Index 2015, Transparency International, retrieved from: www.transparency.org/cpi.*]

УЦСР та Макро (2008). Демографічне і медичне обстеження в Україні, 2007. Калвертон, Меріленд, США: УЦСР (Український центр соціальних реформ), Державний комітет статистики України, Міністерство охорони здоров'я України, та «Macro International Inc.» [UCSR, and Macro (2008). *Ukraine Demographic and Health Survey 2007. Calverton, Maryland, USA: UCSR (Ukrainian Center for Social Reforms), State Statistical Committee of Ukraine, Ministry of Health [Ukraine], and Macro International Inc.*]

УЦСР та ЮНФПА (2014). Становище жінок похилого віку в Україні: Аналітичний звіт, Український центр соціальних реформ, ЮНФПА в Україні, Київ, Україна. [UCSR, and UNFPA (2014). *Situation of Older Women in Ukraine: Analytical Report, Ukrainian Center for Social Reforms, UNFPA in Ukraine, Kyiv, Ukraine.*]

Національний огляд України (2014). Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995), та рішень Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї (2000) в контексті двадцятої річниці четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок і ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій (2015), квітень 2014 [Ukraine National Review (2014). *National review of implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) and the outcomes of the twenty-third special session of the General Assembly (2000) in the context of the twentieth anniversary of the Fourth World Conference on Women and the adoption of the Beijing Declaration and Platform for Action (2015), April 2014*]

Український жіночий фонд (2011). Участь жінок в політиці і процесі прийняття рішень в Україні, Стратегічний документ. Київ. Одержано 24 жовтня 2014 року, доступ за посиланням: <http://uwf.kiev.ua/en/news/604>. [Ukrainian Women's Fund (2011). *Women's Participation in Politics and Decision-Making in Ukraine, Strategy Paper.* Kyiv. Retrieved October 24, 2014, retrieved from: <http://uwf.kiev.ua/en/news/604>.]

УЦСР та ЮНФПА (2012). Аналітичне дослідження з питань участі жінок у складі робочої сили України, Український центр соціальних реформ та ЮНФПА в Україні, Київ: 136–137. [UCSR and UNFPA (2012). *Analytical research on women's participation in the labour force in Ukraine, Ukrainian Center for Social Reforms and UNFPA in Ukraine, Kyiv: 136-137.*]

УЦСР та ЮНФПА (2014). Становище жінок похилого віку в Україні, Український центр соціальних реформ та ЮНФПА в Україні, Київ: 133. [UCSR and UNFPA (2014). *Situation of Older Women in Ukraine, Ukrainian Center for Social Reforms and UNFPA in Ukraine, Kyiv: 133.*]

ПРООН (2015). Комплексне дослідження становища жінок, які проживають в сільській місцевості, Програма розвитку ООН в Україні, ВАІТЕ, Київ. [UNDP (2015). *A comprehensive survey of the situation of women living in rural areas, United Nations Development Program in Ukraine, VAITE, Kyiv.*]

ПРООН (2015b). Доповідь про розвиток людини за 2015 рік: Робота з розвитку людських ресурсів, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй, Нью-Йорк. [UNDP (2015b). *2015 Human Development Report: Work for Human Development, United Nations Development Programme, NY.*]

ЮНФПА (2014а). Дослідження, проведені в рамках підготовки восьмої регулярної доповіді щодо виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, GfK, ЮНФПА, Київ, липень 2014 року, одержано за посиланням: [HTTP://WWW.mlsp.gov.ua/praci/kontrol/uk/publikuvati/kategoriya?cat_id=166710](http://www.mlsp.gov.ua/praci/kontrol/uk/publikuvati/kategoriya?cat_id=166710). Київ, Україна. [UNFPA (2014a). *Surveys, Conducted in the Framework of Preparation of the Eighth Periodic Report on the Implementation in Ukraine of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, GfK, UNFPA, Kyiv, July 2014, retrieved from: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=166710.* Kyiv, Ukraine.]

ЮНФПА (2014б). Поширеність насильства щодо дівчаток і жінок, підготовлено «GfK Ukraine» для ЮНФПА, Київ, Україна. [UNFPA (2014b). *Incidence of violence against girls and women, prepared by GfK Ukraine for the UNFPA, Kyiv, Ukraine.*]

ЮНФПА (2015). Гуманітарний бюлетень по Україні, випуск 03, березень 2016, одержано за посиланням: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/5/55/Ukraine%20Humanitarian%20Newsletter%20Mar2016.pdf>. [UNFPA (2015). *Ukraine Humanitarian Newsletter, Issue 03, March 2016, retrieved from: http://www.unfpa.org.ua/files/articles/5/55/Ukraine%20Humanitarian%20Newsletter%20Mar2016.pdf.*]

ЮНІСЕФ (2015). Становище матерів світу, одержано за посиланням: http://www.savethechildren.org/site/c.8rKLIXMGIpI4E/b.8585863/k.9F31/State_of_the_Worlds_Mothers.htm?msource=wenlpstw0515. [UNICEF (2015). *State of the World Mothers*, retrieved from: http://www.savethechildren.org/site/c.8rKLIXMGIpI4E/b.8585863/k.9F31/State_of_the_Worlds_Mothers.htm?msource=wenlpstw0515.]

Організація Об'єднаних Націй, Департамент з економічних і соціальних питань, Відділ народонаселення (2015а). Світові демографічні перспективи: Перегляд 2015 року – Спеціальні зведені дані, DVD-видання. [United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015a). *World Population Prospects: The 2015 Revision - Special Aggregates, DVD Edition*.]

Організація Об'єднаних Націй, Департамент з економічних і соціальних питань, Відділ народонаселення (2015b). Старіння населення світу, 2015 (ST/ESA/SER.A/390). [United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015b). *World Population Ageing 2015 (ST/ESA/SER.A/390)*.]

Організація Об'єднаних Націй (ООН). Цілі розвитку тисячоліття. Доповідь за 2009 рік, Нью-Йорк: ООН, 2009. – 56 с. [United Nations (UN). *The Millennium Development Goals Report 2009, New York: UN, 2009. – 56 p.*]

Державний департамент США (2015). Доповідь про торгівлю людьми за 2015 рік, липень 2015 року. [U.S. Department of State (2015). *Trafficking in Persons Report 2015, July 2015*.]

Вейтзер П. та Жанг С. (2014). Торгівля людьми: актуальне емпіричне дослідження. AAPSS, Лос-Анджелес. [Weitzer R. and Zhang S. (2014). *Human trafficking: recent empirical research*. AAPSS, Los Angeles.]

Жіночий консорціум України (2008). Альтернативна доповідь про виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні, НУО «Жіночий консорціум України», м. Київ. [Women's Consortium of Ukraine (2008). *The Alternative Report on the Implementation of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women in Ukraine, NGO "Women's Consortium of Ukraine, Kiev*.]

Жіночий консорціум України (2014). Гендерний моніторинг парламентських виборів 2014 року, НУО «Консорціум жінок України», одержано за посиланням: <http://vybory2014.wcu-network.org.ua/>. [Women's Consortium of Ukraine (2014). *Gender monitoring of parliamentary elections 2014, Women's Consortium of Ukraine NGO, Retrieved from: http://vybory2014.wcu-network.org.ua/.]*

ВООЗ (2008). Доповідь про боротьбу проти тютюну, Всесвітня організація охорони здоров'я в Європі, Міністерство охорони здоров'я України. [WHO (2008). *Tobacco Control Report, World Health Organization in Europe, the Ministry of Health of Ukraine*.]

ВООЗ (2012). Глобальна доповідь ВООЗ. Показники смертності, пов'язаної з тютюном, Всесвітньої організації охорони здоров'я. [WHO (2012). *WHO Global Report. Mortality Attributable to Tobacco, World Health Organization*.]

Світовий банк (2009). Україна: Дослідження попиту праці, Світовий банк, «Perfect Style». [World Bank (2009). *Ukraine: Labor Demand Study, World Bank, Perfect Style*.]

Світовий банк (2012). Доповідь про світовий розвиток за 2012 рік: Гендерна рівність і розвиток, Вашингтон, округ Колумбія: Світовий банк. [World Bank (2012). *World Development Report 2012: Gender Equality and Development, Washington, DC: World Bank*.]

Група перспектив Світового банку (2013а). Щорічні дані про обсяги переказів, оновлення від жовтня 2014 року. [World Bank Prospects Group (2013a). *Annual Remittances Data, October 2014 update*.]

Світовий банк (2013b). Обстеження підприємств: УКРАЇНА – 2013, одержано за посиланням: <http://www.enterprisesurveys.org/~media/GIAWB/EnterpriseSurveys/Documents/CountryHighlights/Ukraine-2013.pdf>. [World Bank (2013b). *Enterprise Surveys: UKRAINE – 2013*, retrieved from: <http://www.enterprisesurveys.org/~media/GIAWB/EnterpriseSurveys/Documents/CountryHighlights/Ukraine-2013.pdf>.]

Світовий банк (2015). Економічний огляд щодо України, жовтень 2015 року, одержано за посиланням: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/05/ukraine-macroeconomic-update-october-2015> [World Bank (2015). *Ukraine Economic Update, October 2015*, retrieved from: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/05/ukraine-macroeconomic-update-october-2015>]

Всесвітній економічний форум (2015). Доповідь щодо глобального гендерного розриву за 2015 рік, Всесвітній економічний форум, Швейцарія. [World Economic Forum (2015). *The Global Gender Gap Report 2015*, World Economic Forum, Switzerland.]

Янн Б. (2008). Декомпозиція Блайндера-Оаксака для моделі лінійної регресії, *Журнал Стата*, 2008, Том 8, Номер 4 : стор. 453–479 [Jann B. (2008). *The Blinder–Oaxaca decomposition for linear regression models*, *The Stata Journal*, 2008, Vol. 8, Number 4: pp. 453-479.]

ДОДАТКИ

Додаток А. Задоволення респондентів життям за базовими характеристиками, 2010 рік, у відсотках

Базові характеристики респондентів		Чоловіки	Жінки
Вікові групи	15–29	75,8	71,2
	30–49	60,4	58,5
	50 років і старше	49,2	44,2
Поточний сімейний стан	одружений(-а)	60,3	59,0
	овдовілий(-ла)	28,6	38,5
	розлучений(-а)	51,6	50,5
	проживає окремо від чоловіка / дружини	40,0	53,3
	ніколи не перебував(-ла) у шлюбі/партнерстві	68,2	61,9
Освіта	допочаткова/без освіти	57,1	10,0
	початкова освіта або перший етап базової освіти	40,0	28,6
	неповна середня або другий етап базової освіти	45,8	36,5
	середня освіта	56,6	52,9
	перший етап вищої освіти	67,3	60,1
	другий етап вищої освіти	33,3	75,0
Діти	дітей немає	70,9	66,9
	одна дитина	60,8	56,7
	двоє дітей	51,2	50,0

Джерело: Дослідження європейських цінностей (2010).

Додаток В. Гендерно-орієнтовані погляди на зайнятість і поєднання жінками роботи та сімейних обов'язків в Україні, 2008 рік

Твердження		Частка респондентів (%), які:				
		повністю згодні	згодні	не згодні	абсолютно не згодні	всього
Працююча матір може встановити такі самі теплі та міцні відносини зі своїми дітьми, як і матір, яка не працює	чоловіки	45,6	44,5	9,0	0,9	100,0
	жінки	55,3	35,3	8,0	1,4	100,0
Дитина дошкільного віку найімовірніше страждатиме, якщо її матір працюватиме	чоловіки	26,8	45,2	22,6	5,3	100,0
	жінки	28,5	42,3	24,5	4,7	100,0
Робота – це добре, але насправді жінкам більше хочеться бути вдома і з дітьми	чоловіки	33,7	58,1	6,9	1,3	100,0
	жінки	37,1	47,4	13,2	2,4	100,0
Бути домогосподаркою – це така сама реалізація, як і оплачувана робота	чоловіки	24,5	46,7	24,3	4,5	100,0
	жінки	21,6	39,3	30,2	8,9	100,0
Робота – це найкращий спосіб для жінки проявити свою незалежність	чоловіки	29,7	45,8	21,6	2,9	100,0
	жінки	36,4	49,3	13,3	1,0	100,0
Чоловік і дружина повинні спільно робити внесок у сукупний дохід сім'ї	чоловіки	47,4	44,1	7,9	0,5	100,0
	жінки	52,3	43,7	3,7	0,2	100,0
Загалом, батько може доглядати за своїми дітьми настільки ж добре, як і матір	чоловіки	49,0	42,2	7,2	1,6	100,0
	жінки	42,8	44,3	11,5	1,4	100,0

Джерело: Дослідження європейських цінностей (2010).

Додаток С. Діти шкільного віку, які не відвідують загальноосвітніх шкіл в Україні, 2014/2015 навчальний рік

Категорії	Діти у віці 6–18 років, які не здобувають повну загальну середню освіту	З них (%):			
		не навчаються з таких причин:		навчаються професій без здобуття повної загальної середньої освіти	навчаються в спеціалізованих закладах для дітей, які потребують корекції розумового розвитку
		за станом здоров'я	з інших причин		
Усього дітей	43 997	20,5	43,4	0,5	35,6
Дівчатка	18 361	20,2	46,2	0,4	33,2
Хлопчики	25 636	20,8	41,4	0,5	37,3
У містах	30 122	16,7	53,0	0,4	29,9
Дівчатка	12 582	16,1	55,9	0,3	27,7
Хлопчики	17 540	17,0	50,9	0,5	31,5
У сільській місцевості	13 875	29,0	22,6	0,6	47,8
Дівчатка	5 779	28,9	25,2	0,6	45,3
Хлопчики	8 096	29,0	20,8	0,5	49,7

Джерело: Державна служба статистики.

Додаток Д. Структура причин смертності чоловіків і жінок в Україні, 2014 рік

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10, Версія: 2016		Кількість смертей			%	
		всього	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Усі захворювання, з них:		632 296	310 671	321 625	100	100
A00-B99	Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	10 974	8 005	2 969	2,6	0,9
C00-D48	Новоутворення	83 894	46 545	37 349	15,0	11,6
E00-E90	Хвороби ендокринної системи, розлади харчування та порушення обміну речовин	2 222	923	1 299	0,3	0,4
G00-G99	Хвороби нервової системи	5 882	3 528	2 354	1,1	0,7
I00-I99	Хвороби системи кровообігу	425 607	183 219	242 388	59,0	75,4
J00-J99	Хвороби дихальної системи	14 810	10 619	4 191	3,4	1,3
K00-K93	Хвороби органів травлення	25 225	15 759	9 466	5,1	2,9
N00-N99	Хвороби сечостатевої системи	2 695	1 414	1 281	0,5	0,4
P00-P96	Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	1 958	1 159	799	0,4	0,2
Q00-Q99	Вроджені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії	1 513	800	713	0,3	0,2
R00-R99	Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при лабораторних та клінічних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках	14 399	5 236	9 163	1,7	2,8
Y01-Y98	Зовнішні причини захворюваності та смертності	40 135	31 811	8 324	10,2	2,6

Примітка: класифікація хвороб згідно Міжнародній статистичній класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям, 10-й перегляд (ВООЗ).

Джерело: Державна служба статистики України (2015с).

Додаток Е. Рівень захворюваності населення України за класами хвороб та статтю, 2014 рік (кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 000 осіб)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10, Версія: 2016		Кількість захворювань, зареєстрованих уперше		
		всього	чоловіки	жінки
Усі захворювання, з них:		62 759	58 804	66 165
A00-B99	Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	2 266	2 048	2 454
C00-D48	Новоутворення	847	653	1 015
D50-D89	Хвороби крові і кровотворних органів і окремі порушення з залученням імунного механізму	418	340	485
E00-E90	Хвороби ендокринної системи, розлади харчування та порушення обміну речовин	961	680	1 203
F00-F99	Розлади психіки та поведінки	319	409	242
G00-G99	Хвороби нервової системи	1 521	1 398	1 626
H00-H59	Хвороби ока та придаткового апарату	3 257	3 030	3 452
H60-H95	Хвороби вуха та соскоподібного відростка	2 375	2 365	2 383
I00-I99	Хвороби системи кровообігу	4 389	3 938	4 778
J00-J99	Хвороби системи дихання	27 640	27 882	27 432
K00-K93	Хвороби органів травлення	2 650	2 543	2 742
L00-L99	Хвороби шкіри та підшкірної тканини	3 666	3 652	3 678
M00-M99	Хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	2 912	2 834	2 980
N00-N99	Хвороби сечостатевої системи	4 100	1 553	6 293
P00-P96	Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	12 257	12 687	11 800
Q00-Q99	Вроджені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії	112	124	101
R00-R99	Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при лабораторних та клінічних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках	77	74	79
S00-T98	Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	4 023	5 127	3 072

Примітка: класифікація хвороб згідно Міжнародній статистичній класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям, 10-й перегляд (ВОЗ).
Джерело: Державна служба статистики України (2015с).

Додаток Е. Допомога по вагітності та пологах та допомога при народженні дитини в Україні, 2014 рік

	Кількість, у тис. осіб		Кількість виплат допомоги, тис.	Середній розмір допомоги, в грн.
	одержувачів, яким призначено допомогу	дітей, на яких отримують допомогу станом на 01.01.2015		
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	243,6	х	250,3	1 367,97
Допомога при народженні дитини, у тому числі:	500,7	530,2	14 093,1	1 325,93
одноразова виплата	х	х	452,0	10 328,89
щомісячна	х	х	13 641,1	1 027,59
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	749,6	192,6	10 104,4	321,35
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	81,9	45,8	606,9	2 142,41
Допомога на дітей-одиноким особам (матерям, удовам, удівцям, усиновителям)	208,9	688,7	8 518,4	358,93
Допомога при усиновленні дитини, у тому числі:	1,4	2,4	35,3	1 222,41
одноразова виплата	х	х	1,4	10 302,84
щомісячна	х	х	33,9	838,84

Джерело: Державна служба статистики (2015е).

Додаток Г. Зайнятість за основними професійними групами та статтю, Україна, 2014 рік

Основні професійні групи (ISCO-88)	Всього зайнятих, тис. осіб	Зайняте населення, тис. осіб		Частка зайнятого населення, у відсотках	
		жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Усього населення	18 073,3	8 718,9	9 354,4	100,0	100,0
законодавці і вищі державні службовці	6,8	2,4	4,4	0,0	0,0
керівники і менеджери (управителі)	838,9	318,1	520,8	3,6	5,6
керівники малих підприємств	318,6	107,1	211,5	1,2	2,3
менеджери підрозділів	278,2	118,2	160,0	1,4	1,7
професіонали в галузі фізичних, математичних і технічних наук	683,7	168,7	515,0	1,9	5,5
професіонали в галузі наук про життя та медичних наук	348,7	201,0	147,7	2,3	1,6
викладачі	842,7	659,4	172,8	7,6	1,8
інші професіонали	1 223,1	863,2	359,9	9,9	3,8
технічні фахівці в галузі прикладних наук та техніки	529,8	148,7	381,1	1,7	4,1
фахівці в галузі біології, агрономії та медицини	666,9	610,4	56,5	7,0	0,6
фахівці в галузі освіти	208,2	186,9	21,3	2,1	0,2
інші фахівці	797,3	544,0	253,3	6,2	2,7
службовці, пов'язані з інформацією	308,3	258,1	50,2	3,0	0,5
службовці, що обслуговують клієнтів	278,5	239,7	38,8	2,7	0,4
працівники, що надають персональні та захисні послуги	1 361,2	805,3	555,9	9,2	5,9
моделі, продавці та демонстратори	1 511,5	1 170,1	341,4	13,4	3,6
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	173,7	65,0	108,7	0,7	1,2
робітники з видобутку корисних копалин і на будівництві	909,8	68,7	841,1	0,8	9,0
робітники металургійних та машинобудівних професій	1 075,6	49,2	1 026,4	0,6	11,0
робітники в галузі точної механіки, ручних ремесел та друкування	38,3	14,3	24,0	0,2	0,3
інші кваліфіковані робітники з інструментом	296,6	161,1	135,5	1,8	1,4
робітники, що обслуговують промислове устаткування	321,6	111,6	210,0	1,3	2,2
робітники, що обслуговують машини, та складальники машин	393,8	190,7	203,1	2,2	2,2
водії та робітники з обслуговування пересувної техніки та установок	1 347,5	65,6	1 281,9	0,8	13,7
найпростіші професії торгівлі та сфери послуг	616,7	460,7	156,0	5,3	1,7
найпростіші професії в сільському господарстві та подібних галузях	1 879,6	937,0	942,6	10,7	10,1
найпростіші професії у видобувних галузях, будівництві, промисловості та на транспорті	735,4	132,1	603,3	1,5	6,4
найпростіші професії, що є загальними для всіх галузей економіки	69,4	42,5	26,9	0,5	0,3

Примітка: згідно Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO-88).

Джерело: обстеження населення з питань економічної активності, 2014.

Додаток Г. Зайнятість за видами економічної діяльності та статтю, Україна, 2014 рік

Види економічної діяльності	Жінки		Чоловіки	
	тис. осіб	% від усіх зайнятих жінок	тис. осіб	% від усіх зайнятих чоловіків
Усього	4 996,6	100,0	4 025,8	100,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	147,4	3,0	313,4	7,8
Добувна й обробна промисловість; виробництво і постачання електроенергії, газу, води; кондиціонування повітря	864,3	17,3	1 424,1	35,4
Будівництво	42,6	0,9	162,5	4,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	405,0	8,1	376,7	9,4
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	283,2	5,7	446,9	11,1
Тимчасове розміщення й організація харчування	54,1	1,1	25,5	0,6
Інформація та телекомунікації	66,3	1,3	81,8	2,0
Фінансова та страхова діяльність	179,7	3,6	74,6	1,9
Операції з нерухомим майном	44,6	0,9	55,4	1,4
Професійна, наукова і технічна діяльність	146,8	2,9	129,5	3,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	93,2	1,9	127,8	3,2
Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування	373,0	7,5	182,1	4,5
Освіта	1 224,6	24,5	361,7	9,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	934,2	18,7	189,1	4,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	117,7	2,4	58,4	1,5
Інші види діяльності	19,9	0,4	16,3	0,4

Примітка: згідно Класифікації видів економічної діяльності, що узгоджена з NACE, Rev. 2 (2008).

Джерело: Державна служба статистики (2015г).

Додаток Н. Середня заробітна плата за секторами економіки та статтю, Україна, 2014 рік

Види економічної діяльності	Чисельність зайнятих жінок		Середньомісячна заробітна плата, в гривнях		Гендерний розрив у заробітній платі, %
	тисяч осіб	% від загальної чисельності зайнятих осіб	жінки	чоловіки	
Усього	4 744,4	53,0	3 037	3 979	76,3
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	152,5	29,4	2 283	2 670	85,5
Добувна й обробна промисловість; виробництво і постачання електроенергії, газу, води; кондиціонування повітря	833,0	36,3	3 164	4 456	71,0
Будівництво	45,2	19,8	2 638	2 915	90,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	386,9	49,3	3 126	3 742	83,5
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	266,6	36,5	3 197	4 097	78,1
Послуги у сфері забезпечення проживання та харчування	55,7	65,2	2 161	2 450	88,2
Інформація та телекомунікації	67,6	43,0	4 855	5 417	89,6
Фінансова і страхова діяльність	164,5	67,1	5 940	9 220	64,4
Операції з нерухомим майном	44,4	43,3	2 823	3 293	85,7
Професійна, наукова і технічна діяльність	141,4	51,2	4 717	5 893	80,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	94,7	40,8	2 575	2 618	98,3
Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне забезпечення	338,1	64,0	3 656	4 104	89,1
Освіта	1 147,1	76,5	2 701	2 890	93,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	873,8	82,0	2 384	2 703	88,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	113,0	65,7	2 721	5 360	50,8
Інші види діяльності	19,8	53,9	2 873	3 932	73,1

Примітка: згідно Класифікації видів економічної діяльності, що узгоджена з NACE, Rev. 2 (2008).

Джерело: Державна служба статистики (2015г).

Додаток І. Середньомісячна заробітна плата за статтю, соціально-демографічними характеристиками та формами зайнятості, 2013 рік, у грн.

	Чоловіки	Жінки	Гендерний розрив, %
<i>Освіта (років навчання)</i>			
менше 7 років		944,6	xxx
7–10 років	1 974,1	1 421,7	28,0
11–14 років	2 281,4	1 628,7	28,6
понад 15	3 044,0	2 180,0	28,4
<i>Тип населеного пункту</i>			
Великі міста	2 920,9	2 013,7	31,1
Малі міста	2 188,9	1 678,6	23,3
Сільська місцевість	1 783,0	1 499,5	15,9
<i>Трудовий стаж</i>			
менше 10 років	2 434,3	1 699,5	30,2
10–19 років	2 516,5	1 887,3	25,0
понад 20 років	2 408,7	1 818,2	24,5
Усього	2 447,9	1 798,3	26,5
<i>Укрупнені види економічної діяльності</i>			
Сільське господарство і добувна галузь	2 401,8	1 625,2	32,3
Промисловість	2 503,0	1 865,3	25,5
Комунальні підприємства	2 484,7	2 151,4	13,4
Будівництво	2 361,9	1 924,6	18,5
Торгівля	2 319,2	1 677,4	27,7
Транспорт та тимчасове розміщення	2 676,0	1 856,2	30,6
Інформація та комунікації	3 332,4	2 150,2	35,5
Фінансовий сектор та операції з нерухомістю	3 383,6	2 403,8	29,0
Професійна діяльність	3 561,7	3 183,9	10,6
Адміністративні послуги	2 367,8	1 589,6	32,9
Державне управління	2 524,5	1 902,5	24,6
Освіта	1 837,2	1 764,9	3,9
Охорона здоров'я	1 846,0	1 612,6	12,6
Інші	2 069,4	1 787,4	13,6
Усього	2 447,9	1 798,3	26,5

Джерело: обстеження умов життя домогосподарств, 2013.

Додаток Ж. Декомпозиція гендерного розриву у заробітній платі в Україні, 2013 рік

а) Результати оцінювання МНК-регресії для заробітних плат жінок і чоловіків

Змінні	Чоловіки	Жінки
Вік	0,0097899 [0,0106261]	0,0703699 [0,0097539]
Освіта	0,1715571 [0,0138252]	0,2220881 [0,0121801]
Сектор	-0,0347988 [0,0031507]	-0,0178317 [0,0023545]
Тип населеного пункту	-0,2061266 [0,0110783]	-0,1212472 [0,0101712]
Константа	10,15801 [0,0602097]	9,35775 [0,0561155]
R-квадрат	0,17	0,14
N	3 909	4 246

Примітка: вікові групи включені в категорію «досвід»; роки освіти включені в категорію «освіта»; «тип населеного пункту» включає великі міста, малі міста і сільську місцевість; категорія «сектор» включає види економічної діяльності.

Джерело: обстеження умов життя домогосподарств (2013).

б) Детальна подвійна декомпозиція Оаксака-Блайндера, лог-місячної заробітної плати

Змінні	Роз'яснена	Нероз'яснена
Досвід	-0,0050885 [0,0012139]	-0,12556 [0,0307271]
Освіта	-0,0196251 [0,003094]	-0,1592619 [0,0574424]
Тип населеного пункту	-0,0062228 [0,003003]	-0,1534754 [0,0276683]
Сектор	0,0502669 [0,0047225]	-0,1418781 [0,0379368]
Константа		0,8002552 [0,0806866]
Усього	0,0193305 [0,0193305]	0,2200798 [0,0133343]
N=8,155		

Джерело: обстеження умов життя домогосподарств (2013).

